

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Bc. Martina Dašková

**Lidová architektura na Podorlicku
v kresbách Aloise Beera**

**Diplomová práce
2013**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martina Dašková**
Osobní číslo: **H10601**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Regionální**
Název tématu: **Lidová architektura na Podorlicku v kresbách Aloise Beera**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována zobrazení lidové architektury na kresbách Aloise Beera, zachovaných ve sbírkách Vlastivědného muzea v Dobrušce. Základem práce se stane rozbor tohoto materiálu - výběr a rozřídění dokumentačních kreseb (exteriéry - starší a mladší objekty, interiéry). Takto utříděný materiál a jeho srovnání se současným stavem zachycených staveb by pak měl sloužit jednak pro doplnění poznatků o vývoji lidové architektury v Podorlicku v průběhu 19. století a také k názoru na problematiku památkové péče o tyto objekty. Pro dokreslení dobových poměrů budou využity materiály z fondů regionálních archivů v Rychnově nad Kněžnou a Náchodě, rešerše dobového tisku a kronik.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

FLESAR, Antonín. Popis okresu opočenského. Hradec Králové, 1895. HORKÁ, Hana. Výzkum lidového stavitelství náchodského okresu. In Náchodsko od minulosti k dnešku. Náchod, 1987, str.115 an. JÖNDL, Jan Filip. Poučení o stavitelství pozemním vůbec a zvláště vzhledem na privátní a obecní stavení ve venkovských městech, městečkách a staveních. Praha, 1840. MACH, Jiří(ed.). Alois Beer: kronikář, písmák a malíř. Dobruška, 2005. MENCL, Václav. Lidová architektura v Československu. Praha, 1980. MICHL, Karel(ed.). Památnosti mého podomování. Hradec Králové, 1987. PROUSEK, Jan. Dřevěné stavby starobylé roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách. Praha, 1985. ŠKABRADA, Jiří. Konstrukce lidových staveb. Praha, 2003. ISBN 80-7203-548-7. ŠKABRADA, Jiří. Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha, 1999. ISBN 80-7203-082-5. ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech. Hradec Králové, 1991. ISBN 80-7031-660-8. ŠTĚPÁN, Luděk. Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část I. Technické a společenské stavby. Zámorsk, 1991. ISBN 80-90006-0-6. ŠTĚPÁN, Luděk. Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby. Zámorsk, 1995. ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Ke klasicistním štítům lidového domu zemědělského ve východních Čechách. In Východní Čechy, 1964. ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Vývoj stodol v širší oblasti Královéhradecka a Orlických hor. In Vědecké práce Československého zemědělského muzea, 1965, str.117 an. ŠTĚPÁNEK, Ladislav. K problematice roubeného zemědělského domu s podsíní ve východních Čechách. In Český lid 56, 1969, str.295 an.

Vedoucí diplomové práce: **prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2011**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 94

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28. 6. 2013

Martina Dašková

Anotace:

Kresby a zápisky soustružníka a malíře Aloise Beera jsou využity jako pramen pro popis tradiční lidové architektury v regionu Podorlicka. Časové zařazení jeho tvorby spadá do závěru 19. století. V díle se nalézají jak stavby tehdy moderní, tak příklady archaického stavitelství. V práci je též rozebrán obecný vývoj lidové architektury s přihlédnutím k regionu Podorlicka a Orlických hor. Život Aloise Beera je stručně popsán.

Klíčová slova: lidová architektura, Alois Beer, Podorlicko

Annotation:

The drawings and notes by woodturner and painter Alois Beer are used as a source for the description of the traditional vernacular architecture in the Orlické hory foothills region. The time scale of his works falls to the late 19th century. In his works we can find examples of modern as well as archaic architecture. In the thesis we deal also with the general historical development of the vernacular architecture with reference to the Orlické hory foothills region. There is also a brief description of Alois Beer's life.

Keywords: folk architecture, Alois Beer, Orlické hory foothills region

Děkuji prof. Jiřímu Škabradovi za neocenitelnou pomoc při vedení diplomové práce. Poděkování patří též ing. Jiřímu Slavíkovi a Mgr. Radimu Urbánkovi za cenné rady. Rodině a přátelům děkuji za jejich stálou podporu.

I would like to thank to professor Jiří Škabrada for his invaluable help and guidance on this diploma thesis. My thanks belong also to ing. Jiří Slavík and Mgr. Radim Urbánek for their valued advice. I thank also to my family and friends for their continuous support.

1. Úvod.....	7
2. Alois Beer, dobrušský řemeslník, malíř a zapisovatel věcí nevšedních.....	13
3. Vývoj lidové architektury.....	18
3. 1. Historické prameny, ikonografie a katastry	18
3. 2. Půdorysné typy vesnic.....	19
3. 3. Stavební vývoj domu.....	21
3. 4. Prostorové uspořádání domu a princip vytápění	22
3. 5. Pozůstatky archaického stavitelství v 16. a 17. století	23
3. 6. Výstavba v 18. století	24
3. 7. Změny v 19. století.....	24
3. 8. Konstrukce	25
3. 8. 1. Střechy, krovy a krytina	27
3. 8. 2. Výzdoba štítů.....	28
3. 8. 3. Stropy, klenby, podlahy	29
3. 8. 4. Okna a dveře.....	29
3. 8. 5. Hospodářské stavby.....	30
3. 8. 5. 1. Sýpky.....	30
3. 8. 5. 2. Stodoly, chlévy, kolny.....	31
4. Katalog objektů	32
4. 1. Starší roubené stavby	33
4. 2. Starší zděné stavby	52
4. 3. Mladší zděné stavby	61
4. 4. Stavby závěru 19. století	64
4. 5. Vybavení vesnice	73
4. 5. 1. Fary.....	73
4. 5. 2. Kaple	75
4. 5. 3. Školy.....	77
4. 5. 4. Hospody	86
4. 5. 5. Katovna	91
4. 5. 6. Drobné objekty – zvonička a studna	95
4. 6. Technické stavby.....	97
4. 6. 1. Mlýny	97
4. 6. 2. Bělidlo a mandl	103
4. 6. 3. Sušidlo lnu.....	105
4. 6. 4. Kovárna	106
4. 6. 5. Jirchářství a koželužna	107
4. 7. Exkurz - interiéry	112
5. Závěr.....	118
Resumé	119
Literatura a prameny	120

1. Úvod

Základem diplomové práce se stalo dílo Aloise Beera. Tento plodný autor svůj rozsáhlý opus vtělil do souboru 73 sešitů s počtem necelých 4 tisíce stran. Malování a psaní se začal naplno věnovat až po roce 1886, a činil tak až do své smrti, ale již dříve měl osobní slovník cizích řečí a své zápisky z cest.¹ V meziválečném období jeho dílo získalo muzeum v Dobrušce, v roce 1933 tak mohl vyjít první výbor s názvem „Nevděk“. Další výbory následovaly až o několik desítek let později: „Lituji, že nejsem básník“ (1970), „Na Vandru“ (1976), a „Památosti mého podomování“ (1978). Na začátku milénia vydala rakouská bohemistka Christy Rothmeier publikaci s názvem „Die entzauberte Idylle: 160 Jahre Wien in der tschechischen Literatur“ (2004), ve které se nachází rozsáhlá kapitola věnovaná Beerově literární pozůstalosti.² Zhotovení diplomové práce bylo umožněno digitalizací této kroniky, která se tím stala přístupná široké veřejnosti. Digitalizaci provedlo Vlastivědné muzeum v Dobrušce, kterému patří velké poděkování. Další poděkování je adresováno řediteli muzea Mgr. Jiřímu Machovi za pořízení rejstříku k celému Beerovu dílu.

Autor předlohy se snažil zachytit mizející starou zástavbu, ale i nově vznikající moderní stavby. V jeho díle je velmi přesně zaznamenána Dobruška i okolní městečka a vesnice v období končícího 19. století. Maloval také zajímavé interiéry, to obzvláště v případě příbuzenského či přátelského vztahu k majiteli, nebo pokud byla stavba podle jeho názoru velmi cenná a starobylá. V tomto odhadu se často mýlil, umisťoval například počátky mnoha staveb do 13. a 14. století. Největší soubor kreseb se logicky týká Dobrušky, i z toho důvodu, že Beer ke stáru trpěl tuberkulózou a nemohl se vydávat na delší cesty. Zachytil prakticky všechny domy, ale i hospodářské, technické či církevní stavby a mnoho dalšího. Podařilo se mu kupříkladu zaznamenat rané veřejné osvětlení Dobrušky, jedno z prvních ve východočeských městečkách.³ Z paměti kreslil stavby svého dětství a mládí, ale zde je nutné být na pozoru a nepřikládat těmto kresbám příliš velkou vypovídací hodnotu. Rámcově jsou jistě pravdivé, ale stavební detaily a okolí měly příliš často jednotný ráz. S perspektivou se autor mnohdy těžce potýkal a místy jej tento problém zcela přemohl. Souhrnem bychom mohli stanovit, že to, co nakreslil podle reálně existujících vzorů v 80. a 90. letech je velmi

¹ MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970, 9-18.

² MACH, Jiří (ed.). *Alois Beer: kronikář, písmák a malíř*. Dobruška, 2005; TÝŽ. Vesnice na Dobrušku v kronice Aloise Beera. In *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 18, 2010, str. 55-62. ISBN 978-80-86483-37-5.

³ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1445, sign. 6/56, kart. 48, osvětlení města, 1880-1896.

přesné. Kresby, zachycující odraz v jeho paměti, jsou také spolehlivé, ale s určitou dávkou autorské licence.

Diplomová práce se soustředila na lidovou architekturu regionu Podorlicka. Sledovaná část severovýchodních Čech je ohraničena na jedné straně státní hranicí, na druhé straně čarou Olešnice-Doubřavice-Třebechovice pod Orebem-Týniště nad Olicí-Borohrádek-Čermná nad Orlicí-Skrovnice-Verměřovice-Těchonín. Jedná se většinou o bývalé okresy Rychnov nad Kněžnou a Dobruška. Vymezení se řídilo definicí Jaroslava Šůly a dalších badatelů.⁴ Některé objekty se nachází mimo tuto oblast. Jde pouze o několik staveb, jejichž charakter typologicky nevybočuje z podorlického stavebního slohu v rámci domu slezského pohraničí, takže nebylo nutné měnit název ani zaměření práce.

Záměrem diplomové práce bylo popsat lidovou architekturu Podorlicka, zdokumentovanou kresbami Aloise Beera. Posouzení této dokumentace proběhlo ve specifické situaci, dané tím, že naprostá většina objektů buď neexistuje, nebo je změněna mladšími úpravami. Jen v nemnoha případech mohl být pořízen fotografický záznam, využitelný ke srovnání s předlohou, a jen zřídka byla konfrontace možná se staršími fotografiemi uloženými v dobrušském muzeu či rychnovském archivu. Výsledná práce se tedy zaměřila na převážně zmizelou stavební historii Podorlicka, často zaznamenanou pouze v kresebné kronice Aloise Beera. Další informace byly čerpány částečně z kriticky zhodnoceného doprovodného textu ke kresbám; dále z odborné literatury, archivních pramenů uložených v archivech v Praze, Rychnově n/K a Náchodě nebo v muzeu v Dobrušce; z map či internetových zdrojů.

Metoda výběru objektů byla následující. Jak bylo zmíněno, Beerovy zápisky obsahují necelé čtyři tisíce stran. Zahrnují kresby nejen z českých zemí, ale i z jiných částí Rakouské monarchie. Po vymezení regionu Podorlicka zůstal relevantní určitý počet městeček a vesnic, zaznamenaných na zhruba čtyřech stovkách kreseb. Bylo proto nutné provést užší výběr, nejprve podle kvality obrázku a dále podle zajímavosti či jedinečnosti objektu. Výsledný katalog představuje průřez Beerovou tvorbou a reprezentuje jednotlivé etapy stavebního vývoje lidové architektury, roztríděné podle stavební techniky, materiálu či funkce.

Některé objekty jsou zaznamenány velmi detailně, někdy i s půdorysem stavby, jiné jsou velmi schematické. Vyskytují se také objekty zachycené v průběhu stavebního vývoje, ale i kresby bez jakékoli upřesňující charakteristiky. Nemohla být tedy dodržena standardní délka katalogového hesla. Také nebylo možné naprosto přesně rozčlenit objekty podle stáří,

⁴ ŠŮLA, Jaroslav. Literatura o kronikách, kronikářích a kronikářství v Podorlicku. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 5, 1973, str. 335-345. MATOUŠ, Václav; HLADKÝ, Ladislav. Historické vymezení Orlických hor a Podorlicka. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 5, 1968, str. 20-26.

neboť Beerovy kresby se tímto způsobem také neřídí. Mnohé obrázky obsahují archaické stavby společně s kresbami mladých domů, což poněkud zkomplikovalo třídění objektů.

První část katalogu rozebírá stavby s ohledem na časové hledisko a materiálovou skladbu; postupuje v rámci možností od nejstarších roubených, přes starší a mladší zděné, až k výstavbě konce 19. století. Na tento výběr navazuje vybavení vsí (školy, fary, hospody, zvonice, kaple, studna a katovna) a technické stavby (mlýny, bělidlo, mandl, kovárna, pazderna, jirchářství, koželužna); tyto kapitoly zohledňují typ a účel staveb, přičemž časové měřítko je podružné. Příklad popisu interiéru domu je vložen jako samostatný exkurz na konci katalogu (hostinec čp. 46 v Pulicích).

Katalogová položka začíná preambulí se souhrnnou informací o budově. Kresba je zařazena samostatně nebo s fotografií, dokumentaci případně doplňuje situační nákres, pořízený autorkou. Následuje rozbor situace v mapě či indikační skice stabilního katastru. Teprve poté je zařazena stavební charakteristika. Citace díla Aloise Beera je kvůli stálému opakování uváděna zkráceným způsobem, např. Beer 23-45, tedy nejprve sešit, pak příslušná stránka. Ostatní citace jsou uváděny standardním způsobem.

Většina objektů mohla být konfrontována s mapami stabilního katastru. Znamená to, že výstavba těchto domů či jejich předchůdců proběhla před rokem 1840, tj. před mapováním Podorlicka nebo v jeho průběhu. Některé objekty se na mapách vůbec nevyskytovaly a pátráním v kronikách i jinde bylo zjištěno, že jejich výstavba skutečně sahá pouze do druhé poloviny 19. století.

Beer také zaznamenal některé stavby existující do současnosti a památkově chráněné. Jedná se například o patrový mlýn ve Valu čp. 29 s původním českým složením s mlecími kameny v lubech, násypnými koši a dalším vybavením,⁵ roubené fary v obcích Dobré či Dobřany, rodný domek F.V. Heka nebo zděnou kovárnu čp. 367 v Dobrušce. Tyto stavby nebyly do katalogu zařazeny, neboť jsou již nějakou dobu zdokumentované. Jejich popis by čerpal ze známých skutečností, často mnohokrát uveřejněných. Katalog objektů v této práci se soustředí na stavby dosud neznámé či nepopsané.

Je třeba zmínit problém číslování domů v Dobrušce a jejím okolí. Na začátku 19. století bylo změněno první číslování z roku 1770. V Dobrušce se patrně obávali trojmístných čísel, takže zvolili systém okrsků s určitým počtem stejných čísel s malými písmeny abecedy: a, b, c, d, e. Číslo popisné 1a tedy znamenalo, že dům ležel v centru města. Písmeno 1b označovalo oblast směrem k Opočnu, zde bydlel Alois Beer v domě čp. 27b. Písmena „c“ „d“

⁵ BRICHOVÁ, Alena. Zpráva o výzkumu současného stavu lidové architektury v obci Valské Doly. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 13, 2005, str. 333-334. ISBN 80-86076-40-74.

popisovala další dvě čtvrti, a konečně písmeno „e“ označovalo předměstí. Tento způsob číslování v Dobrušce, a v obcích k ní náležejících, vydržel až do roku 1884, kdy nastalo přečíslování obvyklým způsobem známým z jiných měst. Téměř každý dům dostal své jedinečné číslo popisné. Některým domům ovšem jejich stará čísla zůstala a byla změněna až v roce 1920, respektive 1939.⁶ Několika málo budovám vydržela stejná čísla popisná dodnes. U ostatních obcí a objektů v kraji bylo zjištěno prvotní číslování, případně změny ve 20. století.

V průběhu práce byl řešen nešvar vyskytující se ve 20. století prakticky ve všech městech a obcích. Po zboření starého domu mnohdy stejné číslo zůstalo novostavbě nebo bylo číslo popisné připsáno úplně jiné budově. Vyhledávání některých reálných objektů bylo tedy poněkud obtížnější.

Kapitola s životopisem Aloise Beera zaznamenává dětství v kultivované rodině i mládí strávené ve Vídni a na vandru v monarchii. Po skvělém profesním začátku řemeslníka Beera v Dobrušce následuje řada neblahých událostí v rodině i podnikání. Převratným okamžikem se stává zrod malíře Beera a vznik jeho rozsáhlého díla. Závěrečná část je věnována osudu Beerových zápisků ve 20. století.

Další kapitola o vývoji lidové architektury se soustředila na základní shrnutí nejdůležitějších poznatků. Rámcově se snaží o zařazení regionu Podorlicka do kontextu tohoto vývoje. Popisuje tradiční architekturu ve světle historických pramenů, ikonografie i katastrů, vynechány nejsou půdorysné typy vesnic. Zaznamenány jsou stavební změny související se změnami vytápění či stavebního materiálu, stručně jsou rozebrány konstrukce a stavební prvky.

Porozumění lidové architektuře by nebylo možné bez předchozí dlouholeté práce mnohých badatelů, jejichž díla autorce výrazně pomohla při studiu a zhotovování diplomové práce. Jiří Škabrada se ve svých syntézách a studiích zabývá konstrukční podstatou tradičního stavitelství, vesnickým urbanismem a půdorysným vývojem vesnic.⁷ Společně s Martinem Ebelem vytvořili reprezentativní soubor plánové dokumentace lidových staveb, který se brzy dočká nového rozšířeného vydání.⁸ Václav Mencl se zabýval lidovou architekturou v širším kontextu celé východní a střední Evropy, lidovou architekturu nahlížel

⁶ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1984, sign.č. 1/66, kart. č. 413, číslování domů, 1884 – 1939.

⁷ ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha, 2003, 2007. ISBN 80-7203-548-7. TÝŽ. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-082-5. TÝŽ et al. *Holašovice: Vesnická památková rezervace*. Praha, 2010. ISBN 978-80-87073-32-2. TÝŽ. Zajímavosti vývoje krovů v období velkých změn jejich soustav v 16. a 19. století (jako ilustrace obecnějších trendů reálných dějin architektury). In *Profesorské přednášky 16*. Praha, 2004.

⁸ ŠKABRADA, Jiří; EBEL, Martin. *Původní plánová dokumentace lidové architektury (Materiály k dějinám architektury I.)*. ČVUT, Praha, 1996. ISBN 80-01-01518-1.

v umělecko-historických souvislostech. Zabýval se též dřevěnou sakrální architekturou.⁹ Luděk Štěpán s Josefem Vařekou ve své rozsáhlé práci zpracovali téma lidové architektury východních Čech.¹⁰ Ohnisko Štěpánova bádání leželo na Chrudimsku, Vysokomýtsku a Litomyšlsku.¹¹ S Magdou Křivanovou a dalšími autory pak společně zrealizovali dvoudílný opus o mlynářích, sekernících a jejich díle.¹² L. Štěpán se zabýval též plánovou dokumentací lidových staveb, kterou vtělil do dvou souborů.¹³ Radim Urbánek je odborníkem na problematiku vodních mlýnů a jiných vodních děl a technologií s nimi souvisejících. Zabývá se též lidovou architekturou Vysokomýtska.¹⁴ Architekt Ladislav Štěpánek své dílčí studie a články rozprostřel po mnoha sbornících a odborných časopisech.¹⁵ Články etnologa Josefa Vařky jsou obsaženy v odborném tisku i sbornících.¹⁶ J. Vařka spolu s Václavem Frolcem své dlouholeté zkušenosti a poznatky uložili také do obsažné encyklopedie lidové architektury, čímž mnohým badatelům pomáhají ve studiu.¹⁷ Někteří badatelé se specializují na konkrétní jevy lidové architektury. Karel Kuča se věnoval lidové architektuře Pocidliní,¹⁸

⁹ MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980. TÝŽ. *Dřevěné kostelní stavby v zemích českých*. Praha, 1927.

¹⁰ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991. ISBN 80-7031-660-8. ŠTĚPÁN, Luděk; KŘIVANOVÁ, Magda. *Lidové stavitelství východních Čech*. Hradec Králové, 2001. ISBN 80-86472-04-3.

¹¹ ŠTĚPÁN, Luděk a kol. *Chrudimsko: Utváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. ISBN 80-902257-6-4. TÝŽ. *Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku*. Pardubice, 1987. TÝŽ. *Lidové stavitelství Chrudimska*. Pardubice, 1988. TÝŽ a kol. *Chrudimsko: Ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim, 2003. 80-902257-8-0.

¹² ŠTĚPÁN, Luděk; KŘIVANOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách I. (historie a technika vodních a větrných mlýnů, hamrů, pil, valch, olejen a stoup)*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-254-2. ŠTĚPÁN, Luděk; URBÁNEK, Radim; KLIMEŠOVÁ, Hana a kol. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách II*. Praha, 2008. ISBN 978-80-257-0015-0.

¹³ ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část I. Technické a společenské stavby*. Zámorsk, 1991. ISBN 80-90006-0-6. TÝŽ. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby*. Zámorsk, 1995.

¹⁴ URBÁNEK, Radim. *Dřevo, hlína, opuka: Lidové stavitelství na Vysokomýtsku*. Vysoké Mýto, 2004. ISBN 80-239-4008-2. TÝŽ. Technologické vybavení mlýnů na příkladech z okresu Rychnov nad Kněžnou. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 16, 2009, str. 143-160. ISSN 0475-0640.

¹⁵ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Ke klasicistním štítům lidového domu zemědělského ve východních Čechách. In *Východní Čechy*. 1964, str. 115-128. TÝŽ. Lidové stavitelství Orlických hor ve vztahu k sousedním krajinám. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 5, 1973, str. 155-163. TÝŽ. Vývoj stodol v širší oblasti Královéhradecka a Orlických hor. In *Vědecké práce Československého zemědělského muzea* 5, 1965, str. 117-125. TÝŽ. K problematice roubeného zemědělského domu s podsíní ve východních Čechách. In *Český lid* 56, 1969, str. 295-300. TÝŽ. Lidová architektura Doksé a Jičínské pahorkatiny: K 90. výročí Národopisné výstavy československé. In *Zemědělský kalendář*. Praha, 1985, str. 152-163.

¹⁶ BAHENSKÁ, Marie; WOITSCH, Jiří. (eds.). *Josef Vařeka české etnologii: (Výbor studií vydaných k 80. narozeninám)*. Praha, 2007. ISBN 978-80-85010-98-5.

¹⁷ VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2. vydání. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-1204-8.

¹⁸ KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: Historie a architektonické památky Pocidliní*. Kn. 1. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-901906-0-X.

topografii měst a městeček,¹⁹ a s dalšími badateli i památkovému urbanismu a principům správného „chování“ novostaveb v památkových zónách a rezervacích.²⁰ Jak správně pečovat o lidové stavby se dozvíme ze studií Věry Kučové a Pavla Bureše,²¹ či Václava Hájka.²² Etnografka Hana Horká své poznatky o podorlickém lidovém stavitelství rozepsala v mnoha odborných člancích a studiích.²³ Dalším regionálním badatelem Podorlicka byl Rudolf Zrůbek. Jeho zaměření se týkalo nejen lidové architektury, ale i církevního stavitelství a dalších témat.²⁴

¹⁹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. díl. A- G, Praha, 1996. ISBN 80-85983-13-3. TÝŽ. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Kolín - Miro, Praha, 1998. ISBN 80-85983-14-1.

²⁰ KUČA, Karel; KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Praha, 2004. ISBN 80-86234-454-1. KUČA, Karel; KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Praha, 2000. ISBN 80-86234-15-0.

²¹ KUČOVÁ, Věra; BUREŠ, Pavel. *Principy péče o lidové stavby*. Praha, 1999. ISBN 80-86234-07-X, ISSN 1210-5538. BUREŠ, Pavel et al. *Památková ochrana historických vesnic v České republice*. Praha, 1996. ISBN 80-902096-2-9.

²² HÁJEK, Václav a kol. *Lidová stavení: Opravy a úpravy*. Praha, 2001. ISBN 80-247-9054-8.

²³ Např. HORKÁ, Hana. Výzkum lidového stavitelství náchodského okresu. In *Náchodsko od minulosti k dnešku*. Náchod, 1987, str.115-138.

²⁴ SOKA Rychnov n/K, fond ZRŮBEK, Rudolf, inv. č. 116, ukl. č. 4, rkp. 12, *Lidové stavby Orlických hor a okolí*, 1965. ZRŮBEK, Rudolf. Poutní místa v kraji Orlických hor. In *Křesťanství v Podorlicku*. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška, 2000, str. 201-206.

2. Alois Beer, dobrušský řemeslník, malíř a zapisovatel věcí nevšedních

Podle rodinné legendy pocházel rod Beerů z Velké Británie, do Čech se údajně dostal až v průběhu 18. století. Aloisův otec, Jan Beer, se ovšem narodil ve Znojmě. Pracoval postupně v několika pivovarech, ale posléze koupil statek nedaleko Dobrušky a zřídil při něm hospodu. Nedařilo se mu a tak se zakrátko i s manželkou, rozenou Ježkovou, přestěhoval do domku v Dobrušce a živil se povoznictvím. Aloisova matka byla vzdálenou příbuznou kupce Františka V. Heka, který se stal předobrazem hlavní postavy Jiráskova románu F. L. Věk. Beerovi měli tři děti, Františka, Josefu a Aloise, narozeného 27. února 1833 v Dobrušce...*“Alois Beer Dobrušťan, otec z Moravy a děda Angličan; matka z Josefova a děda Ježek z Dobrušky z rodu Potštýn a Veselic majetníci.”*²⁵

Rodina byla poměrně kultivovaná, doma pěstovali hudbu, zpívali a hráli na klavír, dbalo se na přiměřené vzdělání. Lojzík si přál být v budoucnu malířem a projevoval k tomuto povolání i potřebné vlohy. Rodinná rada v čele s bratrem Františkem, který nějakou dobu pracoval ve Vídni, rozhodla jinak; chlapec se bude učit soustružníkem. V tomto čase nečekaně zemřela Aloisova sestra Josefa. Nadešel čas odchodu do Vídně, kde měl Lojza strávit svá učednická léta. Po příchodu do hlavního města monarchie přišla z Dobrušky zpráva, že zemřel otec, ale Alois se přesto vrátil domů až po třech letech. V Dobrušce se dlouho nezdržel a přes Štýrský Hradec se vypravil do Lublaně, aby se přiučil novým technikám v řemesle. Smrt majitele lublaňské dílny, mistra Simona Ungelehrta, Aloise přiměla k další výpravě, tentokrát do severní Itálie. Navštívil Benátky, Veronu či Milán a své cesty si zaznamenával do deníku. Po letech vandrování se vrátil do Dobrušky a zařídil si soustružnickou živnost v pronajaté dílně na náměstí. Oženil se s Františkou Skrovnou a koupil dům, kde se manželům narodilo první dítě, syn Eduard, a zanedlouho po něm dcerka Ludmila.²⁶

Zcestovalý Beer se rozhodl vnést do maloměstské Dobrušky trochu exotiky a vystavěl si v domě prodejnu, kde nabízel své výrobky...*“Prodárna byla má touha již počátkem mého*

²⁵ MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970, str. 9-18; BEER 14-72

²⁶ MICHL, Karel (ed.). *Alois Beer: Na vandru.* Praha, 1973. MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970, str. 9-18.

průmyslovění (...) a tak k nemalému obdivu občanstva, postaviv si prodárnu, kterou mimo „kupců“ nikdo v Čechách v městečkách nikdy neměl.“²⁷

Okruh zájmů Aloise Beera zahrnoval i historii, rád přemýšlel nad minulostí...*“Svět v rozkvětu pokračuje od osudného roku 1848, kde svoboda, téměř bezvládní v Evropě dovršela ke vzpourám a válkám. Byl to rok pestrý = veselý, pitomý i místem děsný, přičemž se národy sblížily.“²⁸* Vlastenectví bylo pro něj silným pojmem. Skutečnost, že je pravým Čechem, vyjadřoval slovy i skutky, nosil čamaru a některým svým krajanům spílal do odrodilců. *„Nerozum, podlost Čechů v 19. C, jinak hrdí, zavrhuji Německo a posud ti nadutí Češi nazývají vše po německu a zavádějí po způsobu Německa. Jsou to opice, slepáci a zrádcové vlasti, tupitelé řeči! Všelikých nezpůsobů mohl bych na archy uvést, jež jsou újmou Čestiny krásné, a sami se s tím hyzdí. Proto nebylo divu, když jiní Národové podceňovali Čechy a posud jich moc nectí, poněvadž většina Čechů Jidášů, nechtějí si osvojit slušnosti národní, lidskosti. Jen přepych, uličnictví a opovrhování panuje!“²⁹*

Přes všechno poněkud přehnané rámusení se zdá, že Beer byl v Dobrušce uznávaný coby úctyhodný měšťan, zavedený řemeslník a slušný člověk. Spokojený život otce a manžela trval ovšem příliš krátkou dobu. První žena zemřela brzy po porodu a následné smrti synka Cyrila. Alois se s ohledem na děti brzy oženil znovu, ale tentokrát jeho volba manželky nedopadla dobře. Julie, rozená Špalková, byla svárlivá a marnotratná. Po narození druhé dcery Hedviky následovala téměř ihned smrt malé Ludmily. Beerovi si nato pořídili ještě jednu dceru, která dostala jméno po zemřelé, Ludmila. Vztahy v rodině se ovšem stále více horšily, neshody se ženou přiměly Aloise pomýšlet i na rozvod. Syn Eduard byl neposlušný a svéhlavý a vedl se svým otcem neustálé hádky, navíc vlivem švagrové došlo k odcizení mezi bratry Aloisem a Františkem. Rodinnou existenci také ohrožovala prosazující se tovární výroba, která postupně vytlačovala rukodělné výrobky. Po návratu z poslední návštěvy Vídně se Alois Beer rozhodl prodat pole, aby zlikvidoval dluhy a vyplatil ženu, s níž už dále nemohl žít. Pole nikdo nekoupil, ale to Beera neodradilo od přestavby rodinného domu, což mu přivodilo dluhy ještě větší.³⁰ Rozhodl se tedy druhou půlku domu pronajímat. Původně dvoudílnou hospodářskou část přepažil a rozdělil tak na čtyři světnice. Nájemníci se vbrzku nastěhovali a platili stanovenou nájemní částku. Přestože byl Alois pracovitý a schopný,

²⁷ BEER 14-65

²⁸ BEER 14-69

²⁹ BEER 63-24

³⁰ MICHL, Karel (ed.). *Alois Beer: Na vandru*. Praha, 1973, str. 24. MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník....* Praha, 1970, str. 9-18.

peněz se stále nedostávalo...*“Já zase musel stavěti, aby se mi poněkud dům vyplácel, přičemž jsem pracoval za dva i někdy za tři.”*³¹

Vedl několik sporů, které valnou většinou prohrával. Zbytečný spor o studnu se sousedem, jehož rád nazýval mamlasem a štěnicí, jej připravil o mnoho peněz za soudní výlohy. Soudil se i s kmotrem svých dcer, Josefem Lemfeldem, o dlužnou částku 200 zlatých. Beer se z nějakého důvodu domníval, že Lemfeld tuto půjčku vymáhat nebude a zapíše ji svým kmotřenkám coby dědictví. Spor prohrál a peníze musel podle přání věřitele převést na konto městského chudobince. Tato skutečnost Beera velmi rozlítla...*„V úřadě bylo moje povídání za pravé uznané i sepsané a předce přišly tyto podvodné peníze na útulnu a na sochy atd. Tehdy živým a zasloužilým z krvavých mozolů lichvou odňato a věnoval to lidem nikdy neviděným, aby zanechal můj kmotr co lotr památku, že scíp!”*³²

Staričká matka neunesla neurovnané poměry v rodině a neúspěšně se pokusila o sebevraždu, což Beer kladl za vinu své ženě, bratrovi i švagrové. Když po nějaké době matka na výminku u bratra zemřela, Alois nebyl schopen jít na pohřeb...*“Josefa Beerova (...) byvší vzornou matkou i hospodyní nevděkem splacená, předce zemřela ve svém odporném výměnku (...), a já ji milující jsem ji neprovázal ku hrobu, nýbrž odešel a den pohřební stráviv v Náhořanech a Krčíně v děsné rozčilenosti!”*³³

Zanedlouho zemřela i manželka Julie, s níž se nakonec před její smrtí usmířil. Řemeslo přenechal synovi a odešel na výminku. Přestěhoval se ze svého pokoje do podkrovní, kde se konečně mohl naplno věnovat malování. O tom, jak důležité pro něj bylo, nechme mluvit jeho samého...*“Když mne vše zklamalo, tehdy Anděl strážný ve způsobě kreslení mi z těžkosti a od předčasné smrti mne zdržoval. Ale počav upouštěti mé povolání, bývalou moji slast, a také jsem prchal z domácnosti, ana mě sužovala, hledaje spásy v kresbě, spisování a tak „pokojček“, druhdy barevna koží, stával se mou pracovnou; a zároveň přibývalo tísni a kupky papíru, při čem mne pavouci se svými výrobky ověňčovali a muchy bzučíce vše posrávaly.”*³⁴

Kreslil tužkou či perem a obrázky nabízel k prodeji, ale to jen rozdmýchávalo další spory mezi otcem a synem. Nakonec bylo vzájemné soužití tak neúnosné, že se Beer rozhodl odejít natrvalo z Dobrušky. Jenže na jeho zdraví se podepsala tuberkulóza, postupně slábl, odchod se tedy nekonal...*“Veškeré hmotné utrpení a zkrácení majetku mého skývalo mi zisk*

³¹ BEER 14-50

³² SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1634, sign. č. 9/67, kart. č. 486, Alois Beer, 1869-1939: dopis A. Beera městské radě, 1895.

³³ BEER 14-18

³⁴ BEER 14-26

duševní, ale pozdě již, kdy již tělo zchátralé a ochablého ducha. Jsa slabého těla a již záhy jsem se namáhal i ducha napínal, neunaveně, nemaje tušení, že možno, aby moje obezřetná píle ve zmar přišla. Ve všem se přepočítav, a na čem jsem si zakládal, všem byv zklamán! Ovšem nejsem první ani poslední!“

Roku 1892 se v Dobrušce konala hospodářská a průmyslová výstava, kde také Beer vystavoval své výtvoř. Do té doby byl kvůli své malířské zálibě ve městě často vysmíván a ve svých zápiscích si mnohdy stěžuje na „pitomé“ Dobrušťáky. Nyní jeho kresby zaujaly dvorního fotografa Jindřicha Eckerta, jenž mu obratem poukázal darem dvacet zlatých. Chvála přiměla i maloměstskou Dobrušku k jinému pohledu na jejich odsuzovaného souseda. To byl poslední světlý bod v životě Aloise Beera. Následovala řada rodinných úmrtí, počínaje švagrovou a hned po ní bratrem Františkem, a vleklé zdravotní potíže.³⁵ Kromě souchotin trápily Beera a jeho děti i dluhy, které nakonec donutily rodinu prodat vlastní dům...*“Nemotornost nájemníků, nevděčná žena, s níž deset roků žil (...) též nevděčné tři moje děti, svedlo mne tak, že zpusťšený dům musel prodati r. 1895 v květnu. Tož tak moje snaha, pilnost, namáhání, nezdařily se!“*³⁶

Poslední ranou byla smrt jeho dvou dětí, Eduarda a Hedviky. Příběh života Aloise Beera skončil 9. října 1897.³⁷ Poslední z rodiny, dcera Ludmila, žila jen o několik let déle. Svě dědictví po otci vložila do nadace, která měla zajišťovat živobytí chudým dětem.³⁸

Závěrem bychom mohli říci, že nebohý Alois Beer měl ve svém životě všechny předpoklady k úspěchu. Byl to inteligentní muž, zdatný řemeslník a prozíravý podnikatel. Na počátku jeho profesionální dráhy se také zdálo, že život bude směřovat již jen ke světlým zítřkům. Z rozboru Beerova života vyplývá dostatečně, že se mu jednoduše na paty lepila smůla, po smrti první manželky to s ním šlo stále více z kopce. Navíc měl určité charakterové vlastnosti, které nepřispívají ke shodě mezi lidmi. Zdá se, že byl velmi svárlivý a ješitný, ale soudit myšlení nepřiliš šťastného člověka by bylo jistě nerozumné a zbytečné. Beerova torzovitá pozůstalost prozrazuje muže sečtělého, zajímajícího se o novinky a cizí země, kromě novin a magazinů se v ní nalézají také knihy a bible z 18. století.³⁹

Soustružník, řezbář, pasíř, pozlatitel, brejlař a mudrlant Alois Beer se od písmáků typu Dlaska či Vaváka liší osobní výpovědí nejen o světě kolem sebe, ale zejména o svém nenaplněném a žalostném životě, kdy dává čtenáři v plen své niterné myšlenky a názory,

³⁵ MICHL, Karel (ed.). *Alois Beer: Na vandru*. Praha, 1973. MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970, str. 9-18.

³⁶ BEER 14-36

³⁷ MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970, str. 9-18.

³⁸ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv.č. 1233, kart.č. 466, nadace Ludmily Beerové, 1903-1908.

³⁹ KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, Archivní sbírka, fond Alois Beer, sign. XIV/228, pozůstalost.

někdy vskutku kontroverzní. Beer nepsal pro ostatní, psal pro sebe, přestože byl rád, když se do jeho spisků někdo začel. Jeho život byl plný ztrát a pohrom, psaní a kreslení mu bylo zřejmě terapií, kterou si řešil frustrace a zklamání.

Prvenství v objevení pozůstalosti Aloise Beera drží Prokop Laichter, který ji převzal od Beerovy neteře paní Roubalové. Skutečným objevitelem je ovšem Karel Michl, působící v dobrušském muzeu, který toto dílo skutečně ocenil a začal pracovat na jeho vydání. Na stránkách regionálního tisku proběhl dokonce drobný spor o to, kdo Beera vlastně objevil. Laichterovi zmíněné zápisky a kresby nijak zvlášť neimponovaly. Považoval Beera sice za dobrého a nadaného amatéra, ale zdálo se mu, že Michl notně přehání, když jej nazývá géniem.⁴⁰ Něco jiného si mysleli Josef Čapek, Vladislav Vančura, František Halas či Karel Konrád, umělci, kteří dílo Aloise Beera poznali v roce 1937 na výstavě v Praze a zahrnovali autora chválou a obdivem.⁴¹

V souvislosti se zmiňovanou výstavou kreseb Aloise Beera, přijeli do Dobrušky Josef Čapek a Karel Šourek. Potřebovali prostudovat potřebný materiál k její realizaci.⁴² Pražská výstava probíhala v Alšově síni Umělecké Besedy od 21. října do 4. listopadu 1937, úvodní slovo pronesl Vítězslav Nezval.⁴³ V tomto roce se v Dobrušce začalo uvažovat o umístění pamětní desky na domě Aloise Beera. Městská rada společně s muzejní komisí se ještě dva roky poté radila, kam přesně desku osadit, ale nakonec k realizaci nedošlo.⁴⁴

Další výstava Beerova díla proběhla až roku 1982 v dobrušském muzeu, v souvislosti s výročím Beerova úmrtí. V pořadí třetí výstava byla uskutečněna o rok později, na počest 150 výročí jeho narození. Dokonce bylo nalezeno několik soustružnických výrobků, které vlastnoručně vyráběl tolikrát zmiňovaný umělec. Jeho kresebné dílo zde bylo prezentováno jako cenný dokumentační materiál pro poznání staré zástavby východočeských měst, i jako významný podklad k národopisnému studiu.⁴⁵

⁴⁰ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1634, sign. č. 9/67, kart. č. 486, Alois Beer, 1869-1939: BIRNBAUMOVÁ, Alice. Alois Beer. In *Našinec*, ze dne 18. listopadu 1937. LAICHTER, Prokop. Alois Beer - český celník Rousseau? In *Našinec*, ze dne 11. listopadu 1937. BIRNBAUMOVÁ, Alice. Výstava diletaanta Aloise Beera. In *Našinec*, ze dne 4. listopadu 1937.

⁴¹ MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970, str. 9-18.

⁴² SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1634, sign. č. 9/67, kart. č. 486, Alois Beer, 1869-1939: dopis Karla Kotase, předsedy výtvarného odboru Umělecké Besedy městské radě, 2. říjen 1937.

⁴³ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1634, sign. č. 9/67, kart. č. 486, Alois Beer, 1869-1939: pozvánka na zahájení výstavy, 1937.

⁴⁴ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1634, sign. č. 9/67, kart. č. 486, Alois Beer, 1869-1939: korespondence starosty města s muzejní komisí, 1937-1939.

⁴⁵ PROCHÁZKA, Lubomír. K dílu Aloise Beera. In *Český lid* 71, 1984, str. 48-49.

3. Vývoj lidové architektury

3. 1. Historické prameny, ikonografie a katastry

Doklady o vývoji lidové architektury je možné spatřit v historických pramenech, mapách a ikonografii. Vzácné zachycení archaické zástavby můžeme najít ve Velislavově bibli, v ilustrované bibli Václava IV. či v Kutnohorském graduálu.⁴⁶ Půvabným dokladem ikonografie 15. století jsou malby na stěnách Torre Aquilla tridentského Castello del Buonconsiglio, zhotovené malířem Martinem z Čech. Na malbách nacházíme vyobrazení dvanácti ročních období. V jednotlivých výjevech malíř s pozoruhodnými detaily zachytil různorodé stavby a činnosti spojené s daným ročním obdobím. V říjnovém nebo červnovém zobrazení jsou porůznu rozmístěny roubené domy vesničanů i hospodářská stavení, některé stavby mají patrně hliněnou omazávku na roubených stěnách. Na dalších výjevech je náves s kostelem a okolními chalupami, které mají dymný systém s trojicí oken v průčelí; vinař zde lisuje víno v lisu pod sloupkovou konstrukcí se sedlovou stříškou a kovář pilně pracuje před kovárnou se sedlovou střechou.⁴⁷

Nejstarší mapou z oblasti východních Čech byla tzv. Hüttelova mapa Krkonoš, vyhotovená Simonem Hüttelem v 16. století. Jedinečné postavení zaujímá Broumovský urbář z roku 1676 s kresebnou přílohou zachycující jednotlivé vesnice podléhající broumovskému panství. Významné jsou pozemkové mapy panství z poloviny 18. století, pro opočenské panství je vyhotovil František V. Michálek. Změnou oproti předcházejícím mapám je to, že pozemky jsou tu rozměřeny už s intravilánem.⁴⁸

Pramenem s prvořadým významem pro oblast Orlických hor jsou rukopisné mapy, vzniklé do konce 17. století; kolorovaná mapa Nebeské Rybné a Popelova, zhotovená Šimonem Podolským z Podolí, mapa sledující česko-kladskou hranici, Scultetova mapa Kladska a Orlických hor, olejomalba panství Opočna v období po třicetileté válce a nakonec mapa hranic žambereckého panství a rezervátních lesů u Vamberka. Další, dnes zničená mapa, obsahovala oblast homolského a frymburského panství a kladských císařských lesů, o jejichž hranice byl veden spor. Pocházela pravděpodobně z doby před třicetiletou válkou.⁴⁹

⁴⁶ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 15, 21, 22. ISBN 80-7203-082-5.

⁴⁷ Osobní návštěva Tridentu v roce 2011.

⁴⁸ ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby*. Zámorsk, 1995, str. 18-25. ISBN 80-900006-0-6.

⁴⁹ ŠŮLA, Jaroslav. Neznámá mapa Orlických hor. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 6, 1974, str. 369-370.

Willenbergovy veduty měst Hradce Králové, Pardubic a Chrudimi poskytují také cenné ikonografické doklady. Obširně o archaickém stavitelství informují kresby vyhotovené různými badateli v průběhu 19. století (Karel Liebscher, Jan Prousek či František Šafránek) a fotografie pořizované na přelomu 19. a 20. století (Vratislav Votrubec).⁵⁰

Studium konkrétní lidové architektury je nutné konfrontovat se situací v pozemkových knihách a katastrech. Berní rula z 16. století popisuje stav obcí i měst po třicetileté válce a je výborným pramenem k získání přehledu o počtu a velikosti usedlostí, případně informací o technických stavbách, např. mlýnech. Tereziánský katastr z 18. století je podrobnější a přesnější, zahrnuje rustikální a dominikální složku. Josefský katastr pracuje již s čísly popisnými (první číslování domů 1770-1771), navíc zavádí čísla topografická, podle nichž mohly být identifikovány všechny usedlosti. Jedním z nejdůležitějších pramenů pro poznávání vesnické zástavby je jistě stabilní katastr, zhotovený ve 20. až 40. letech 19. století. Písemný operát obce zaznamenává každou usedlost s číslem popisným i katastrálním, ale hlavním pozitivem katastru jsou pozemkové mapy s obcemi a městy v barevném rozlišení. Dřevěné objekty jsou vybarveny žlutě, zděné domy červeně a veřejné budovy, jako např. kostely a školy, karmínově. V mapách nejsou vyznačena čísla popisná, nahrazují je čísla parcel. Do tzv. indikačních skic se až do 70. let 19. století zakreslovaly průběžné stavební změny, skici navíc obsahují čísla popisná.⁵¹

3. 2. Půdorysné typy vesnic

Typy vesnických půdorysů jsou dány vzájemnou polohou a uspořádáním staveb. Na místech pravěkých sídel v povodí velkých řek vznikalo i staré slovanské osídlení pravděpodobně v podobě shluku domů. Růst zalidněných oblastí se i nadále držel v rámci úrodných nížin.⁵² Všechny níže uvedené půdorysné příklady se nacházejí na území okresu Rychnov nad Kněžnou.

Ve 12. století na okrajích starého sídelního území vznikaly nové vesnice, jejichž jména často napovídají okolnosti založení. Obejitím určitého území za stanovenou dobu jistě vznikla obec s názvem Bílý Újezd. O půdorysech vesnic této doby mnoho nevíme, překryla je pozdější zástavba, jak tomu bylo například u Byzhradce. Období 13. a 14. století znamenalo masovější zakládání vesnic ve výše položených oblastech. S tím souvisela změna právního

⁵⁰ ŠTĚPÁN, Luděk. Archivní a ikonografické doklady vesnického domu východních Čech v 16. a 17. století. In KOLEKTIV. *Vesnický dům 16. a 17. století*. ČVUT Praha, 1992, str. 101-105. ISBN 80-01-00781-2.

⁵¹ EBEL, Martin. Stabilní katastr – informační souhrn. In *Dějiny staveb 2004*. Plzeň, 2005, str. 5-14. ISBN 80-8659-66-21.

⁵² LANGER, Jiří; VAŘEKA, Josef. *Naše lidové stavby*. Praha, 1983, str. 26.

vztahu k půdě na emfyteutické, tzv. zákupní právo. Půda sice zůstávala vrchnosti, ale poddaný ji získával do dědičného nájmu. Pojmenování Lhota Netřebova či Kostelecká Lhota spadá do této doby, nájemci byla odpuštěna na určitou lhůtu platba běžných dávek. Vesnice již byly zakládány na předem stanovených půdorysech.⁵³

Shlukové či hromadné vsi jsou nejstarším typem vesnické zástavby a vyznačují se nepravidelným uspořádáním usedlostí a domů. Dvorcové vsi s usedlostmi v rozptýlené zástavbě se rozkládaly spíše ve vyšších polohách na pasekách. Mohly vzniknout i neplánovitým zahuštěním dosavadní zástavby. V Orlických horách jsou to například vsi Říčky, Zdobnice nebo Sedloňov.⁵⁴

Návesní typ se vyznačuje usedlostmi rozloženými kolem pravidelné návsi, jejíž velikost se řídila počtem usadivších se sedláků, např. Domašín či Bačetín. Údolní lánové vesnice se rozkládaly zpravidla kolem nějakého toku, na jehož březích stály jednotlivé usedlosti. Za nimi se táhl pruh pozemku – lán k hranici katastru, např. Kounov. Radiální lánové vsi, vytvářející okrouhlici s vybíhajícími lány, byly zakládány především v zalesněných oblastech, např. Vrbice. Názvy vesnic, Proruby či Žďár nad Orlicí, připomínají nutnost před založením hospodářství porost nejprve vymýtit. Návesní lánová či návesní ulicová vesnice spojují charakteristiky prvních dvou zmíněných vsí. Raabizační vsi vznikaly po roce 1775 z podnětu rakouského národohospodáře Františka A. Raaba z pozemků rozparcelovaných panských dvorů. Podoba nových obcí byla pravidelná s typovými chalupami. Také tzv. dominikální vesnice, určené k bydlení pracovníků nově založených vrchnostenských podniků, byly zakládány na pravidelných půdorysech ve formě řadové uliční zástavby.⁵⁵

Příkladem raabizační vsi z Orlických hor je ves Bubeneč, vzešlá z tzv. Horského dvora patřícího Bubňům z Litic. Na pozemcích bývalého dvora si osmnáct familiantů mohlo postavit grunty. Vytvořili tak jádro vsi, pojmenované po jejím zakladateli, hraběti Antonínovi z Bubna a Litic. Vesnice se dále rozrůstala a na konci 19. století byla přejmenována na Bubnov.⁵⁶

⁵³ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 57-59. ISBN 80-7203-082-5. DOBERSKÝ, Josef. Půdorysy vesnic na Dobrušku. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 6, 1974, str. 393-409.

⁵⁴ ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby*. Zámorsk, 1995, str. 8. ISBN 80-900006-0-6.

⁵⁵ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 59-63, 73-75. ISBN 80-7203-082-5.

⁵⁶ TREJTNAR, František. Přeměna panského dvora na ves Bubeneč. In *Panorama: Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 8, 2000, str. 91-98.

3. 3. *Stavební vývoj domu*

Nejnámějším typem obydlí raného středověku jsou zemnice či polozemnice, zahloubené stavby čtvercového či obdélného půdorysu s topeništěm v rohu. U staveb se vyskytovaly techniky roubení z kuláčů, vyplétání stěn i drážkové konstrukce, krov nesla pravděpodobně sochová konstrukce s hřebenovou vaznicí. Jednou z nejlépe poznávaných lokalit je nejstarší středověké sídliště Březno u Loun, které obsahuje čtvero osídlení s časovým zařazením od konce 5. století až do přelomu 9. a 10. století. Zemnice přetrvávají sice až do 13. století, ale postupně převažují spíše stavby nadzemní.⁵⁷

Koncem 12. a počátkem 14. století prošly vesnice na našem území zásadní proměnou, kdy rozptýlenou sídelní strukturu postupně nahrazovaly pravidelně rozvržené půdorysy vesnic. Objevují se kamenné konstrukce a domy s jedno až trojdílným uspořádáním. Trojdílný komorový dům se poté stal základním typem tradiční vesnické architektury, přetrvávajícím až do moderní doby.⁵⁸

Nově vysazované lokality, např. Bystřec či Svídna, doplňují starší sídelní strukturu, reprezentovanou obcemi Mstěnice či Pfaffenschlag. Vesnice Svídna byla návesního typu s trojdílnými komorovými domy, z hospodářských staveb nalézáme špýchar či stáj. Ve vsi Bystřec je zástavba v nejstarší etapě tvořena dvojicemi jednodílných nadzemních staveb (jizba a samostatná komora), ale ojediněle se tu nalézá i trojdílný dům. Konstrukce tvořilo roubení na kamenné podezdívce, u hospodářských objektů sloupová konstrukce s vyplétanými stěnami. Ve Mstěnicích osídlení probíhalo po celý středověk, ale až vesnice vznikající ve druhé polovině 13. století obsahuje náves okrouhlého tvaru. Trojdílné komorové domy mají známé uspořádání (jizba, síň, komora), někdy se za dům přidávají další hospodářské stavby. Hákové a jedno až čtyřstranné usedlosti jsou orientovány štítem k návsi. Ve známé vesnici Pfaffenschlag u Slavonic, odkryté Vladimírem Nekudou, je ve druhé polovině 13. století na pozůstatcích staršího sídliště lokována nová ves. Již obvyklý trojdílný půdorys doplnilo navíc časté dvoutraktové uspořádání. Konstrukce obytných částí je opět většinou roubená s kamennou podezdívkou, ovšem komory a někde i síně jsou zděné. Nejširší z domových částí byla síň, hospodářský díl domu tvořily nadzemní a zapuštěné komory se šijovým vstupem.⁵⁹

⁵⁷ VAŘEKA, Pavel. *Archeologie středověkého domu: Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. I. 6. – 15. století.* Plzeň, 2004, str. 235-236. ISBN 80-903412-0-9.

⁵⁸ Tamtéž, str. 237.

⁵⁹ NEKUDA, Vladimír. Pfaffenschlag: Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno, 1975. VAŘEKA, Pavel. *Archeologie středověkého domu: Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. I. 6. – 15. století.* Plzeň, 2004, str. 238-257. ISBN 80-903412-0-9.

3. 4. *Prostorové uspořádání domu a princip vytápění*

Středověký dům byl postaven na principu trojdílného půdorysu většinou komorového typu. Chlévní typ se vyskytoval spíše v podhorských a horských oblastech. Na styčných plochách obou linií se nacházel dům smíšeného typu, s komorou a chlévem organicky spojenými s domem. Středová síň měla kromě vstupu pravděpodobně ještě další funkce, a snad nebývala zastropená. Ze síně se vcházelo do obytné jizby nebo na druhou stranu do komory s úložnou funkcí. Jizby byly sroubené z kuláčů, nehraněných trámů, vyskytovala se i roubená klenba. Komory se z protipožárních důvodů stavěly spíše zděné. Do pozdního středověku se dům vyznačoval určitým způsobem vytápění, v tzv. dymné jizbě existovala pec s otevřeným ohništěm před jejím ústím. Dým volně unikal do prostoru místnosti, kde se pod stropem shromažďoval. Z tohoto důvodu musela být místnost velmi vysoká, aby pobyt v ní byl snesitelnější. Jakmile se hladina kouře snížila k určité hranici, mohl dým odcházet okny a větracími otvory zřízenými v této úrovni.⁶⁰ Dymný otvor se nacházel většinou v průčelí v prostoru nad dvojicí oken, ale mohl být i v boční stěně.⁶¹

Polodymná jizba již měla nad pecí zbudován dřevohliněný dymník, krátký a široký komín, který odváděl většinu kouře do krovu. Hospodářské zázemí představovaly komory v zadní nevytápěné části domu; jelikož mohly být nižší než jizba, bylo praktičtější vybudovat tuto část dvoupodlažní. Tímto řešením zůstala střešní osa u obou částí ve stejné výšce. Prostor mohl být dále rozvržen i tak, že přízemí bylo dvoutraktové se sýpkou v patře.⁶²

Gotická urbanistická struktura byla založena na štítové orientaci domů do návsi, parcelace probíhala v pravoúhlé osnově s usedlostmi stavěnými na obdélné ploše. Sociální rozdíly mezi stavebníky byly jistě značné, ale jednotlivé domy se nelišily skladbou, spíše rozměrem a výstavností. Středověká zástavba na našem území se vzájemně podobala, regionální rozdíly související se změnou vytápění se začínají objevovat nejdříve v 17. století.⁶³

⁶⁰ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 18-19, 22-23, 26. ISBN 80-7203-082-5.

⁶¹ ŠKABRADA, Jiří; SYROVÁ, Zuzana. Dům čp. 171 v Čisté u Litomyšle. In *Archaeologia historica* 14, 1989, str. 325-336.

⁶² ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 18-19, 22-23, 26. ISBN 80-7203-082-5.

⁶³ KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: Historie a architektonické památky Pocičliní*. Kn. 1. Hradec Králové, 1995, str. 322. ISBN 80-901906-0-X.

3. 5. Pozůstatky archaického stavitelství v 16. a 17. století

Výrazné zlepšení života v obytné místnosti přichází na venkov v 16. století, kdy se ze zakouřené jizby stává po změně způsobu vytápění čistá světnice. Původně se nazývala světlnice, světlá a prostorná místnost.⁶⁴ Změna způsobu vytápění z přímého na nepřímý spočívala v tom, že pec se svým ústím otočila směrem do síně, odkud byla nadále obsluhována. Pec sice světnici vyhřívala, ale kouř se šířil jen v prostoru síně a unikal dymníkem s vyústěním až nad střechu. Ačkoli dopady změny vytápění byly velmi praktické a žádoucí, přechod z dymné jizby ke světnici probíhal zvolna. Přechodové období trvalo zřejmě až do druhé poloviny 17. století. Ve světnici se také dále svítilo otevřeným ohněm, potřebné větrací otvory proto nezmizely, pouze změnily velikost a posunuly se výše ke stropu.⁶⁵

Na českém území se dům vracel k přízemnímu řešení, výška jizby se pomalu a postupně snižovala, a samostatné sýpky nahrazovaly patrové komory. Mezičlánkem se ve východních Čechách stal dům s tzv. palácem, tj. vyvýšenou konstrukcí lůžka.⁶⁶

Významnou novinkou pronikající na vesnici v 16. století byla kachlová kamna. Jejich vliv nabízí další vysvětlení toho, proč se pec otočila ústím směrem do síně. Kamna měla výbornou vytápěcí úroveň a ze světnice odstranila otevřený oheň, v peci se proto nadále pekli jen chleba. Soustava kamen a pece vydržela v této symbióze až do 19. století.⁶⁷

V kuchyňském zděném koutu síně probíhala nadále i příprava jídla; vařilo se ve žhavých uhlících na podestě před ústím pece. Dymník byl nejčastěji uchycen ke stěně kuchyně a na prvním stropním trámu, a protože jeho konstrukce byla roubená nebo hrázděná, musel být důkladně vymazán hliněnou omazávkou. Další variantou bylo zděné provedení s klenutým pasem. V některých regionech kuchyně zabírala celou zadní část síně, od níž mohla být oddělena pouze klenutým pasem. Černá, nejčastěji valenou klenbou zaklenutá, kuchyně zaujímal vydělený prostor bez oken, dymník začínal v horní části klenby nad vyústěním pece. Tato varianta umožnila vytápět i dosud chladnou komoru, z níž se tak stala zadní světnice.⁶⁸ V severovýchodních Čechách se černá kuchyně zpravidla nevydělovala, síň zůstávala průchozí.⁶⁹

⁶⁴ V užším významu se prosadila sednice, místnost, kde se sedí. Regionálně se dále užívá pojem seknice. REJZEK, Jiří. *Lidová etymologie v češtině*. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1649-0.

⁶⁵ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 27-9. ISBN 80-7203-082-5.

⁶⁶ KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: Historie a architektonické památky Pocičliní*. Kn. 1. Hradec Králové, 1995, str. 323. ISBN 80-901906-0-X.

⁶⁷ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 29. ISBN 80-7203-082-5

⁶⁸ Tamtéž, str. 31-36.

⁶⁹ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Zemědělský lidový dům v Orlických horách. In *Vědecké práce československého zemědělského muzea* 10, Praha, 1971, str. 121.

3. 6. Výstavba v 18. století

Zakládání nových vesnic v 18. století, až na výjimky s obvyklými půdorysy, souviselo s potřebou dosídlit dosud pustá místa ve vyšších polohách či s méně příznivými přírodními podmínkami. Ve stávajících vesnicích se zástavba zahušťovala majetkovým dělením či výstavbou skromnějších chalup bezzemků. Grunt dědil vždy jeden potomek, který ostatní děti nějakým způsobem vyplatil. Tak vznikaly nové menší domky, jejichž majitelé pracovali v selské či panské službě nebo jako řemeslníci. Chalupy byly stavěny v návaznosti na usedlost, volně na návsi či na konci vesnice na obecní půdě, „na obci“. Některé vesnické návsi byly postupně zaplněny domkářskou výstavbou, jinde se obec rozšiřovala spíše v okrajových částech. Chalupníci a domkáři se snažili získat nějakou vlastní půdu, domy se nadále snažili zvětšovat a připojovat k nim hospodářské objekty. Tuto tendenci měli i velcí sedláci, jednoduše všichni obyvatelé vesnic. Výnosnost zemědělského provozu se zvyšovala, rostly tedy i požadavky na kapacitu hospodářských budov. Výměnky byly většinou organicky spojené s usedlostí; mohly stát v linii průčelí usedlosti, směrem do návsi nebo i pod jednou střechou s domem.⁷⁰

V souvislosti se zvětšující se hustotou zástavby bylo v letech 1770 – 1771 provedeno první číslování domů. Ve vesnicích nebylo většinou měněno, je tedy důležitým pramenem pro studium původní zástavby. Číslování probíhalo po směru hodinových ručiček v uzavřeném okruhu, původní zástavba by tedy měla být uvnitř tohoto okruhu.⁷¹

Počátky stavebních změn souvisely s tereziánskými protipožárními nařízeními po polovině 18. století. Šlo například o zřizování vodních nádrží, vysazování listnatých stromů, nařízení zvonit v nově zřízených zvonících při zjištění požáru atd. Jedná se také o postupnou výstavbu nových zděných komínů na místě dřívějších dymníků a dřevěných komínů.⁷²

3. 7. Změny v 19. století

V první polovině 19. století bylo vydáno několik protipožárních nařízení stavět nadále jenom z nespalných materiálů, tedy z cihel či kamene, s taškovou či břidlicovou krytinou. Nařízení zahrnovalo také povinnost pořizovat stavební plány, vyhotovené školenými staviteli.

⁷⁰ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 64-8. ISBN 80-7203-082-5

⁷¹ Tamtéž, str. 51-52.

⁷² ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 26. ISBN 80-7031-660-8.

Vyvrcholení procesu materiálové přeměny dosud dřevěných vesnic může ilustrovat klasicistní přestavba vesnice Loubí v roce 1843, která proběhla právě po velkém požáru.⁷³

Kolem poloviny 19. století opět dochází ke změně vytápění z nepřímého na přímý, a to zaváděním zděných sporáků s litinovými pláty. Ze zvýšené části sporáku vedl sopouch do komína. Nově se stavěly úzké tahové komíny svedené až na zem, čímž se výrazně posílil odtaž dýmu. Tato inovace umožnila od konce 19. století postavit nový typ kamen do každé obytné místnosti. Vyráběla se kamna v různých materiálových provedeních, mobilní i statická.⁷⁴

Tradiční architektura se inspirovala slohovými inovacemi, v menší míře renesancí, ale spíše barokními vlivy. Počátky vlivu baroka na vesnické stavitelství se datují do 18. století, ale větší rozvoj nastal až od 19. století s rozšířením zděné zástavby. Ve zděných klasicistních stavbách první poloviny 19. století stále fungovala půdorysná skladba odpovídající staršímu stavitelství. V druhé polovině 19. století se začíná měnit štítová orientace střechy do návsí směrem k podélné. Výraznější přestavby se objevují koncem 19. století s vaznicovými krovky a tzv. nádražním vzhledem budov. V první polovině 20. století se objevují domy tradičně řešené, ale pojaté i zcela moderně. Slohově se inspirují secesní, historizující i moderní architekturou. Pozemková reforma nastartovala novou vlnu přestaveb; staví se zděné hospodářské, technické i veřejné stavby, ale krize 30. let tento trend zastavila. S nástupem komunistické éry dochází k všeobecně známým skutečnostem se zničujícími důsledky pro vesnický život i stavitelství.⁷⁵

3. 8. Konstrukce

Vesnická zástavba byla většinou dřevěná; roubené konstrukce často neměly podezdívku, jen „podval“, nejspodnější dubový trám. Kamenné podezdívky se začaly častěji stavět až v souvislosti s vyzdíváním komínů a kuchyní. Nejstarší domy byly roubené z kuláčů, později z trámů přisekaných na vnějších i vnitřních plochách. Mlýn ve Velké Ledské (okr. Rychnov n/K) je srouben z trámů širokých až 60 cm. Spojení trámů v nárožích představovaly zprvu pouze přesahy zhlaví, později spojení „na rybinu“ a „na zámky“, časté na Rychnovsku. Drážková konstrukce se užívala tam, kde bylo zapotřebí spojit vodorovný trám se svislým, tedy v místě dveří a oken. Spáry roubených stěn se vycpávaly mechem a omazávaly hliněnou

⁷³ EBEL, Martin; ŠKABRADA, Jiří; DOSTÁL, Petr. Zděná klasicistní přestavba vesnice Loubí po požáru roku 1843. In *Průzkumy památek*, 1997, str. 63-97. ISSN 1212-1487.

⁷⁴ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 37-8. ISBN 80-7203-082-5

⁷⁵ Tamtéž, str. 141-149; KOLEKTIV. *Sborník ze semináře: Vesnická architektura 1. poloviny 20. století, výzkum, dokumentace, ochrana*. Praha, 2008. ISBN 978-80-87104-31-6.

omazávkou, případně se do mezer zatloukaly kolíčky proti vypadávání ucpávek. Omazávkou se případně mohla opatřit celá stavba, v oblasti Orlických hor i jinde se roubené stěny bílily vápnem. Stabilitu stěn zajišťovaly tesařské konstrukce; podstávka (spíše v S a SZ Čechách) a východočeská tesařská stolice. Mladší stěnové kleštiny se rozšířily v podhorských oblastech, časté jsou na Rychnovsku a Náchodsku. Mezi další konstrukce se řadí hrázděné, bedněné či krčkové. Hlína se používala jako malta, k omazávce stěn či doplněk zdiva hrázděného.⁷⁶

Většina venkovské zástavby v Čechách byla na přelomu 18. a 19. století stále dřevěná, vyzdíval se pouze prostor kolem topeniště, komíny, klenby, případně komory, sklepy atp. Protipožární nařízení v první polovině 19. století přikazovala nadále stavět z nespalných materiálů, ale prosazovala se pomalu. Obvyklá byla kombinace roubené světnice a zděných komor a síně. V horských oblastech, např. v Orlických horách, ve druhé polovině 19. století úřady stále tolerovaly dřevěné novostavby. Pálené cihly jsou na venkově zřídka užívány od 17. století, rozšířily se spíše až od 19. století s možností stavebníků vyrábět své vlastní. Vedle nich se hojně využívaly cihly nepálené, vyráběné z jílu promíseného se slámou či štětinami.⁷⁷

Zdivo ze sbíraného kamene se užívalo v některých částech našeho území ke stavbě ohradních zdí, kleneb i částí budov, komor a síní. Z lomového kamene, pískovce či opuky, se později stavěly celé zděné domy. Tesaný kámen byl využíván ke zpevnění nároží, k výrobě portálů a ostění oken, plotových sloupků a dlažeb.⁷⁸

Neobvyklý stavební materiál z odpadní železářské strusky byl používán ve Skuhrově nad Bělou a okolí (okr. Rychnov n/K). Od 16. století se tu těžila a zpracovávala železná ruda, ale až na začátku 19. století byla postavena huť s vysokou pecí. Z odpadní strusky se vyráběly pórovité cihly s váhou až devatenáct kilogramů. Cihel se využívalo ke stavbě domů, hospodářských stavení a ohradních zdí, přesto nebyly pokládány za plnohodnotný stavební materiál. Po šedesáti letech skuhrovská pec ukončila činnost a s ní zanikla i výroba struskových cihel.⁷⁹

⁷⁶ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 41.48. ISBN 80-7031-660-8

⁷⁷ Tamtéž, str. 48-55.

⁷⁸ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 100-101. ISBN 80-7203-082-5

⁷⁹ KOUŘÍM, Miloslav; REMEŠ, Rudolf. Cihly ze železářské strusky, neobvyklý stavební materiál na Skuhrovsku. *Panorama: Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 7, 1999, str. 95-97. ISBN 80-902420-3-0.

3. 8. 1. Střechy, krovy a krytina

Střechy byly, kromě stodol, ve východních Čechách převážně sedlové, v Orlických horách a Podorlicku spíše strmější. Kolem poloviny 19. století se objevuje častěji valbová střecha, ale v 70. letech nastal návrat k sedlové. Rozšířilo se okosení střechy, valbička, oblíbený zůstal kabřinec na lomenicích roubených staveb. Mansardové střechy se uplatňovaly spíše na panských a církevních stavbách, ale zejména na Rychnovsku se s nimi setkáváme i na novostavbách škol z první poloviny 19. století.⁸⁰

Nejstarším známým typem krovu je krov s hřebenovou vaznicí, přičemž krokve byly osedlány na vaznici shora. Středověký původ má krov se sloupy až do hřebene, s dole zapřenými krokvemi, a s jednou nebo dvěma úrovněmi hambalků. Následovaly krovy s jednou či dvěma stolicemi; v prvním případě jedna podélná stolice podpírala středy hambalků, tento systém byl na vesnici užíván v 18. století. V druhém případě dvojice stolic podpírala konce hambalků, krov se užíval spíše od 19. století v souvislosti s rozšířením těžší pálené krytiny. Základem krovu s ležatou stolicí jsou vaznice podpírající konce hambalků, ale nesené sloupky umístěnými šikmo pod krokvemi. Nosná soustava je tak propojena do lichoběžníkového rámu. Rámkův krov je zjednodušení tohoto systému bez hambalků, pouze s rozpěrami. Změnou jsou vaznicové krovy s půdními nadezdívkami, kdy jsou krokve shora usazeny do vaznic, které jsou již součástí stolic; funkci hambalků nahrazují rozpěry.⁸¹

Došková střešní krytina byla z žitné či pšeničné slámy nebo rákosu, často se na okrajích a v hřebeni zpevňovala šindelem. Šindele se vyráběly štípané nebo později řezané. Nařízení v roce 1816 sice přikazovalo krýt střechu nespalnou krytinou, ale ještě ve druhé polovině 19. století byla mnohde krytina šindelová. V Orlických horách se šindel používal i jako ochrana štítů. Výměna šindele za novou krytinu z pálených tašek byla většinou provázena zpevněním krovu, tašky se staly běžnější kolem poloviny 19. století. Z Podorlicka i odjinud známe domy se střechou krytou břidlicí. Lepenka se uplatnila po polovině 19. století, plechová krytina až na počátku 20. století.⁸² Zápraží, komunikační prostor krytý přetaženou střechou, lemovala zejména v Orlických horách a podhůří, ale i jinde, pavláška se sloupky.⁸³

⁸⁰ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 65-66. ISBN 80-7031-660-8.

⁸¹ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 93-7. ISBN 80-7203-082-5

⁸² ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 68-72. ISBN 80-7031-660-8.

⁸³ Tamtéž, str. 102.

3. 8. 2. Výzdoba štítů

Bohatá skladba štítů se v Podorlicku příliš nevyskytovala. V Orlických horách a podhůří strmou střechu, často zalomenou námětky, hojně ukončovaly svisle bedněné štíty, které měly pouze ve vrcholu trojúhelníkovou zdobnější plochu. Objevovaly se ale i další výzdobné prvky, skladba štítů mohla být stromková či střešovité skládaná. Římsy a lišty dělily plochu štítů na několik polí s různými motivy, např. sluncovým. V ploše se nacházely zdobně vykrajované větrací průduchy nebo tu visely votivní obrázky. Výrazným prvkem byla podlomenice, stříška s řádkou šindelů, chránící čelní stěnu před zatékáním. Podorlickem a Orlickými horami prochází hranice výskytu podlomení; směrem od Hradce Králové přes Bolehošť a Bílý Újezd k Deštnému v Orlických horách.⁸⁴ Pro potřeby této práce to znamená, že většina popisovaných objektů v katalogu je položena severně od této hranice, a podlomení se zde až na výjimky nenalézá.

Dalším architektonickým prvkem byl kabřinec či později valbička, okosení štítů ve vrcholu střechy. Kabřinec míval zpravidla kuželovitý tvar, ale mohl se objevit i v jiných tvarech a velikostech. Jeho spodní strana, záklopa, často nesla nápis s datací, případně se jménem stavebníka. Podobně tomu bylo u příčného prkna, umístěného přímo na lomenici. O nápisech z oblasti Litomyšle či Poličky obsírně informovala T. Nováková, ale tomuto tématu se věnovalo mnoho dalších badatelů.⁸⁵ Alois Beer zaznamenal několik takových nápisů v Dobrušce a okolí. Nejstarší z nich je datován.... „*Anno Domini 1744 18 Augustus Ve jménu Pana Boha všemohoucího a velkých jména Jeho ctitelů dům jest vystavený s pomocí Boží a nákladem Jakuba Házi Pana Boha milého užívaje a do jeho rukou Grunt tento poručuje, konce stavby se nedočkal. Tento dům Boží jest. Mocný Bože Jméno Tvoje budiž pochváleno*“.⁸⁶

Podsíňové domy s loubím byly spíše součástí města než vesnice. Využití na vesnici bychom mohli vysvětlit potřebou osvětleného pracovního prostoru, jako napodobení městského příkladu nebo společenskou funkcí. Příkladem z Podorlicka jsou dodnes dochované domy v Rokytnici v/Oh. nebo v Jablonném n/O.⁸⁷

⁸⁴ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 72-73. ISBN 80-7031-660-8

⁸⁵ NOVÁKOVÁ, Tereza. O lomenicích statků, chalup a baráků na Litomyšlsku, o nápisech a ozdobách na nich. In *Český lid* 5, 1896; ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 76-78. ISBN 80-7031-660-8

⁸⁶ BEER 13-44.

⁸⁷ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 73-76. ISBN 80-7031-660-8. ŠTĚPÁNEK, Ladislav. K problematice roubeného zemědělského domu s podsíní ve východních Čechách. In *Český lid* 56, 1969, str. 295-300.

Výzdoba zděných štítů v 19. století se ve severovýchodních Čechách inspirovala spíše klasicistním tvaroslovím. Domy s klasicistními štíty se nacházejí především na Broumovsku, ale i jinde; mezi Hradcem Králové a Dobruškou se nachází další ohnisko výskytu. Domy mají průčelí zpravidla se dvěma okny, zdobené pilastry, římsami, oblouky, výklenky pro sošky svatých či rostlinným dekorem, např. Přepychy či Křinice (okr. Rychnov n/K).⁸⁸

3. 8. 3. Stropy, klenby, podlahy

Nejstarší stropy byly povalové, konstruované z nehraněných kuláčů, které podpíral jeden hraněný trám. Spáry mezi trámy se vycpávaly mechem a omazávaly hliněnou omazávkou. Shora se z protipožárních důvodů pokládala silná vrstva hlíny. Tento typ se na vesnicích užíval až do 19. století, ale spíše u hospodářských budov. V obytných stavbách postupně od 17. století povaly nahrazovaly trámové stropy s deskovými záklopy. Později mohla být provedena úprava s omazávkou či omítkou. Místy se stropy opatřovaly malbou, např. fara v Solnici (okr. Rychnov n/K).⁸⁹

Podlahy se zprvu prováděly pouze z dusané hlíny, později z podélně kladených fošen. Kolem stěn a topeniště byly položeny pásy cihel či dlaždic. V síních, kuchyních a komorách se pokládaly podlahy spíše z kamenných desek.⁹⁰

Klenby v nejstarších domech byly většinou valené z lomového zdiva. Později v období baroka se stavěly zpravidla klenby cihlové, křížové či valené se styčnými a nestyčnými trojbokými výsečemi. Barokní je i klenba placková, doplněná klenebními pasy, uplatňující se na venkově až v první polovině 19. století. Zaklenutí nad vícelodním prostorem mohlo být svedeno na středový sloup či pilíř. Segmentová klenba se prosazuje v jeho druhé polovině, v závěru století se cihlové klenby nahrazují ocelovými svorníky.⁹¹

3. 8. 4. Okna a dveře

Základní konstrukce zárubní okenních a dveřních otvorů byla trámová, se spojením na pero a drážku. U zděných domů se provádělo kamenné ostění oken a portálů, toto řešení bylo v 19. století již obvyklé. Na Rychnovsku a Náchodsku i jinde se vyskytovaly portály bohatě

⁸⁸ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 89-97. ISBN 80-7031-660-8

⁸⁹ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 87-91. ISBN 80-7203-082-5.

⁹⁰ Tamtéž, str. 92.

⁹¹ Tamtéž, str. 104-108.

zdobené, např. Machov čp. 89 (okr. Náchod) nebo Solnice čp. 125 (okr. Rychnov n/K).⁹² Nejstarší konstrukce dveří stojí na pomezí svlakového a rámového systému, později byla převážná většina dveří svlaková. Od 18. století se hlavně pro vnitřní dveře používá konstrukce rámová.⁹³

Renesančně sdružená okna v průčelí se objevovala na Královéhradecku, Rychnovsku i jinde. Větší počet oken v horách a podhůří severovýchodních Čech vysvětluje L. Štěpán spíše regionálními zvyklostmi než nutností osvětlit tkalcovské světnice, jak uvádí jiní badatelé.⁹⁴ Venkovská okna se osazovala na vnitřní stranu zárubní, což vytvářelo hluboké niky, a mohla být vybavena nadokenními římsami i parapety. Dřevěné okenice byly posuvné nebo zavěšené na vnějších hácích. Výplně oken, známé až z výstavnějších domů 16. století, sestávaly ze skleněných terčíků, v dalších dvou stoletích následoval přechod na šestihranky. Chudší stavby měly okna pevná, bez možnosti otevírání, pouze s jednou větrací tabulkou. V 18. století se tabulky skla zvětšovaly, v druhé polovině století se objevují dřevěné příčle. Dvoukřídlová okna s šetitabulkovým členěním se užívají od první poloviny 19. století. Okna typu T s dvěma křídly a horním poutcem se objevují na přelomu 19. a 20. století.⁹⁵

3. 8. 5. Hospodářské stavby

3. 8. 5. 1. Sýpky

Umístění sýpek v rámci dvora bývalo různé; stály v návesní frontě vedle vjezdu, ve dvoře nebo za domem. Konstrukce mohla být roubená s podezdívkou, zděná nebo se využila kombinace obou řešení. V severovýchodních Čechách se u dvouprostorových roubených sýpek často nalézají dvojice sdružených portálů. Velikostí, počtem komor a podlaží se přizpůsobovaly rozsahu usedlosti, ale obvyklejší byly patrové stavby. Přístup byl řešen u roubených sýpek spíše vnitřním schodištěm, stavby zděné či s klenbami v přízemí schodištěm

⁹² ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 56. ISBN 80-7031-660-8.

⁹³ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 110-114. ISBN 80-7203-082-5.

⁹⁴ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 63. ISBN 80-7031-660-8; ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Zemědělský lidový dům v Orlických horách. In *Vědecké práce československého zemědělského muzea* 10, Praha, 1971, str. 119-142.

⁹⁵ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 114-118. ISBN 80-7203-082-5.

vnějším; často se vyskytovala pavlač s profilovanými sloupky. Střechy bývaly zpravidla sedlové, s lepenicovou ochranou stropu, roubenou klenbou či s tzv. lepencem.⁹⁶

Samostatné sýpky se v Orlických horách téměř nevyskytují, tuto skutečnost vysvětluje L. Štěpánek příklonem k pastevectví a malou bonitou půdy. Prostor pro sýpku se nabízel na půdě nad světnicí, kde se na hambalky položila fošnová podlaha, a tato část se oddělila bedněním s dvířky. Vzniklý suchý prostor byl přístupný žebříkem a větraný otvory v bednění. V podhůří byla situace trochu jiná, stavěly se většinou roubené stavby, tzv. „sroubky“. Patrové sýpky, často se zděným přízemím, se vyskytují v menší míře, např. Sopotnice (okr. Rychnov n/K). Třípodlažní sýpka je méně obvyklá, příkladem může být usedlost čp 9 v Bolehošti (okr. Rychnov n/K).⁹⁷

3. 8. 5. 2. Stodoly, chlévy, kolny

Prvotní skladovací prostor obilí byl ve středověku oboroh se sloupovou konstrukcí. Později se začaly stavět obdélné stodoly s valbovými nebo sedlovými střechami, kde se obilí zpracovalo a uložilo, k tomu sloužil mlat s jednou či dvěma pernamí. Stodoly měly velmi nízké stěny se sloupovou konstrukcí, která vynášela hřebenovou vaznici se zavěšenými krokve. Nad zapuštěným vjezdem byla zvýšená střecha. Polygonální roubené stodoly měly nízké víceboké stěny se sloupovým krovem. Později jsou stěny stodol vyšší a krov má krokve propojené s vaznicemi. Přejížděním článkem mezi dřevěnými a zděnými stodolami byly na počátku 19. století pilířové stavby s trámovými stěnami; ale až do poloviny 20. století se dále stavěly s cihlovým provedením pilířů a bedněnými nadezdívkami. Chudší stavitelé využívali pro stavbu dřevěných stodol rámovou konstrukci s bedněním. Zděné stodoly nastupují v průběhu první poloviny 19. století.⁹⁸

Nejstarší konstrukce chlévů byla roubená, zděné chlévy známe většinou až z 19. století. Zpravidla jsou vybavené plackovými nebo valenými klenbami, které se ke konci 19. století mění na segmentové, a ještě později klenuté do ocelových svorníků. Kolna s dřevěnými sloupy nebo pilíři se užívala k odstavení vozu a uložení zemědělského nářadí.⁹⁹

⁹⁶ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 120-124. ISBN 80-7203-082-5.

⁹⁷ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Sýpky v Orlických horách. In *Český lid* 47, 1960, str. 19-23.

⁹⁸ ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999, str. 124-127. ISBN 80-7203-082-5.

⁹⁹ Tamtéž, str. 127-128.

4. Katalog objektů

4. 1. Starší roubené stavby

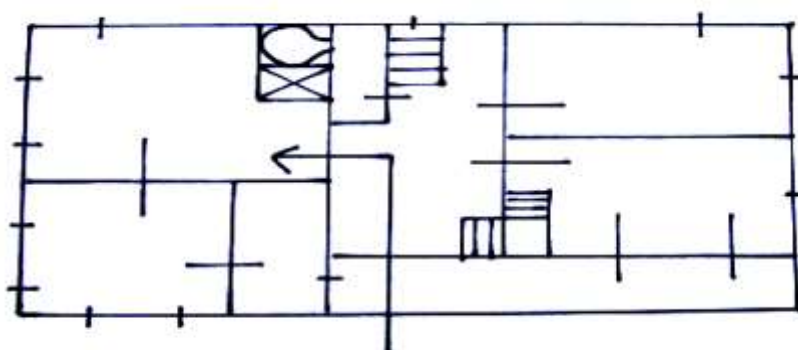
Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Na kresbách z roku 1897 se podařilo zachytit velmi zajímavou roubenou stavbu čp. 90 (před přečíslováním r. 1884 čp. 17b) s kombinací mansardové a sedlové střechy. Autor zaznamenal také místní název, tzv. „legounství“, které bývalo skladem dřeva plaveného po Zlatém potoce. Dům byl pro zchátralost zbořen ještě v roce pořízení kresby.¹⁰⁰

Beer 08-65

Beer 8-68

Situační náčrt domu čp. 90

¹⁰⁰ BEER 08-66

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, objekt leží na stavební parcele č. 535 v lokalitě Na Budíně u silnice na Opočno směrem na jihozápad. Dům stojí v zahradě pod ohbím Zlatého potoka, na který se napojuje mlýnský náhon. Vstupní stranou je sice orientován směrem na severovýchod, ale předpokládaná průchozí síň vedla na jihozápad do zahrady. Objekt obdélného tvaru je značen žlutě.¹⁰¹

Charakteristika:

Na mírném návrší stojí přízemní roubená budova s mansardovou střechou a s napojeným hospodářským křídlem se sedlovou střechou. Původní dispozice byla zřejmě trojdílná smíšeného typu, obsahující světnici, síň s topeništěm a dvoutraktový hospodářský díl s komorou a chlévem. Na tento základní půdorys byla nasazena sedlová střecha. Beerův plánek budovy popisuje následné úpravy domu, které zahrnovaly rozšíření světnice o přístavbu boční světničky s malou komůrkou. Místnosti oddělovala příčka od zbytku světnice.¹⁰² Pouze nad tímto rozšířeným obytným dílem byla kolmo k podélné ose domu vystavěna mansardová střecha. Zbytek budovy se sedlovou střechou zůstal užší a byl doplněn o bedněnou předsíň chráněnou přetaženým střešním okrajem. Krytina mansardové střechy byla šindelová, sedlovou střechu kryly slaměné došky. Z interiérů vidíme pouze síň s vydělenou kuchyní s půlkruhově zaklenutým vstupem. Tradiční černá kuchyně se přimyká k boku světnice, jejíž stěnou prostupuje blok pece s kamny. Vedle se nachází zahlobený vstup do sklípku, nad nímž je v roubené stěně unikátní detail, okénko s posuvnou okenicí. Podlahu síně tvoří velké kamenné desky, strop je trámový s deskovým záklopem. Ze síně vedou vstupy do všech místností: světnice, komory a chléva, na plánu jsou navíc vedle hlavního vchodu zakresleny schody do krovu. Vstupy mají dřevěné zárubně se svlakovými dveřmi. Okenní otvory jsou vybaveny dřevěnými zárubněmi s parapetem a horní římsou, výplně mají šestitabulkové členění.

¹⁰¹ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-09] URL:

http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

¹⁰² BEER 08-67

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Kresbou z roku 1895 je zachycena roubená stavba čp. 116 (před přečíslováním r. 1884 čp. 43b) v neobvyklé situaci, dnes již zbořená.

Beer 13-41

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Pulická ulice vedoucí směrem na západ k obci Pulice. Žlutě značený objekt na stavební parcele č. 142 leží u náhonu kolmo k ulici. Štítové průčelí je obráceno k severovýchodu, vstupní stranou se dům otáčí na jihovýchod.¹⁰³

Charakteristika:

Na kresbě vidíme štítové průčelí přízemní budovy se sedlovou střechou, vzadu s kolmo napojeným hospodářským křídlem. Konstrukce je roubená s podezdívkou, s autorsky obvyklými nesrovnalostmi v záznamu roubení. Dispozice je v přední části dvoutraktová, se světnicí a boční světničkou, jak naznačuje průnik příčky stěnou s viditelnými čely trámů. Sedlová střecha je nasazena na hambalkový krov, jak prozrazuje přetažená střecha nad zápražím směrem do dvorku. Svislé bednění štítu doplňují lišty, pouze horní střešovitě skládané pole odděluje zdobně vyřezávaná římsa. Ruka, ukazující k lomenici, označuje místo s nápisem, který si Beer přečetl s pomocí žebříku a sousedů: *Anno Domini 1744 18 Augustus Ve jménu Pana Boha všemohoucího a velkých jména Jeho ctitelů dům jest vystavený s pomocí Boží a nákladem Jakuba Házi Pana Boha milého užívaje a do jeho rukou Grunt tento*

¹⁰³ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

*poručuje, konce stavby se nedočkal. Tento dům Boží jest. Mocný Bože Jméno Tvoje budiž pochváleno.*¹⁰⁴

Okenní otvory s trámkovými zárubněmi či rámy s bedněným obložením mají výplň členěnou do čtyř tabulek. Rovněž roubené hospodářské křídlo je vybaveno vstupem s dřevěným ostěním, dveřní výplň sestává z diagonálně skládaných prken. Součástí dvora je včelín, kůlnovitá stavba pro úly stojící naproti domu. Popis tohoto typu včelařského vybavení se nachází v odborné literatuře.¹⁰⁵ Vpředu na dvoře stojí dřevěný sloupek se dvěma háky – snad zbytek ohrazení. Kolem domu teče náhon doplněný mostkem a stavidlem, který můžeme pozitivně konfrontovat se záznamem v mapě stabilního katastru. Při ulici za domem vidíme vyobrazení sloupu raného veřejného osvětlení.

¹⁰⁴ BEER 13-44.

¹⁰⁵ VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2. vydání. Praha, 2007, str. 326. ISBN 978-80-247-1204-8.

Běstviny, vesnička ležící severně od Dobrušky. Nedatovaná kresba znázorňuje chalupu s neznámým číslem popisným. Dům je reprezentativní ukázkou tradičního venkovského stavitelství.

Beer 06-16

Mapa SK 1840: k. o. Běstviny (Biestwin). U kresby není uvedeno popisné číslo ani jiná doplňující charakteristika. Situačně odpovídající objekt se na mapě stabilního katastru nepodařilo najít.¹⁰⁶

Charakteristika:

Na lesním pozadí se nachází přízemní roubená chalupa se sedlovou střechou. Roubená konstrukce spočívá na podezdívce se žlutým dekorem. Tvar střechy je sedlový s kabřincem nad čelní stěnou domu s možnou valbou na zadní straně. Ve vrcholu kabřince je zasazena dřevěná soustružená hrotnice s vlaječkou. Dispozice je trojdílná, pravděpodobně smíšeného typu, s „levou“ orientací. Vedle vstupu do síně se patrně nachází vchod do chléva, mohli bychom tedy usuzovat na chlévní či spíše smíšený typ půdorysu. Třetí dvojtraktový díl obsahuje snad kromě chléva i komoru, což je obvyklé půdorysné řešení v tomto regionu. Ačkoli nelze rozeznat, zda střecha přesahovala nad zápraží, lze předpokládat hambalkový krov krytý doškovou krytinou. Nad prostorem síně vystupuje široký komín, indikující ještě dymníkové řešení. Svisle bedněný štít prosvětluje dvě malá jednoduchá okénka. Ostatní obdélná okna mají šestitabulkové členění. Dřevěné zárubně s horní římsou rámuje půlené dveře do síně, dveře do chléva působí jako svlakové se svisle kladenými prkny. Před okny do světnice se nachází malá předzahrádka, lemovaná plaňkovým plotem.

¹⁰⁶ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/0211-1/0211-1-003_index.html

Pohoří, vesnička položená západním směrem od Dobrušky. Kresbou z roku 1887 se podařilo zachytit tzv. statek sedláka Stuchlíka čp. 34 (před přečíslováním čp. 22). Kronika obce Pohoří tuto stavbu identifikuje jako bývalou Baškovskou rychtu, fotograficky zdokumentovanou. Rychta, zbořená roku 1904, údajně na lomenici nesla nápis: „*Nákladem Jana Baška 1792*“.¹⁰⁷

Beer 56-03

Foto Digitální kronika Pohoří

Mapa SK 1840: k.o. Pohoří (Pohorz); objekt leží na stavební parcele č. 64 na západním konci vesnice. Žlutě značený dům stojí kolmo k návsi se vstupní stranou otočenou k jihozápadu, na zadní straně se v místě kuchyně kolmo napojuje červeně značené úzké křídlo. Podélně k návsi stojí žlutě značený a lehce zalomený objekt, patrně hospodářského charakteru. Severní konec dvora uzavírá polygonální stodola.¹⁰⁸

¹⁰⁷ JURÁSEK, Jan. *Digitální kronika obce Pohoří*. [cit. 2013-05-10]. URL: <http://www.obecpohori.cz/kronika/>

¹⁰⁸ NA Praha, Stablní katastr, DVD 274 Indikační skici, sign. 3091 HRA 34918400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5951-1/5951-1-002_index.html

Charakteristika:

Na mírném návrší se rozkládá výstavná usedlost s patrovým roubeným domem se sedlovou střechou s kabřincem a makovičkou ve vrcholu. Svisle bedněný štít se dvěma větracími otvory je v horním poli řešen střežovitou skladbou prken. Pod přetaženým střešním okrajem se uplatňují stropní trámy. Patro je přístupné přes dlouhou bedněnou pavlač táhnoucí se nejen přes nádvorní stěnu, ale zalomenou i před stěnu průčelní. V průhledu skrze otevřený průjezd vidíme jeden ze sloupků s pásky podpírající konce stropních trámů, na kterých je pavlač vyložena. Okna mají čtyřtabulkové členění, dveře nejsou viditelné. Vstup do dvora zajišťuje zděný omítnutý piliřový vjezd s rovným překladem a sedlovou stříškou, průchod pro pěší umožňuje zděná branka. Všechny budovy v usedlosti jsou roubené se sedlovými střechami krytými došky v kombinaci se šindelem v hřebeni a snad i na okrajích. Pozemek lemuje plaňkový plot se sloupky.

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Na kresbě z roku 1889 vidíme Pulickou ulici se vzácně zaznamenanou starou zástavbou, která unikla ničivým požárům města v letech 1806 a 1866 díky své poměrné odlehlosti od centra. Po polovině 20. století podlehla asanaci téměř celá ulice, žádný z domů již neexistuje, ale k některým existují fotografie.¹⁰⁹ Pozornost bude věnována domům čp. 168 (94b), čp.169 (95b) a čp. 134 (55b). V závorkách jsou uvedena čísla popisná před přečíslováním r. 1884. V pozadí stojí vzácný příklad prvního veřejného osvětlení, v Dobrušce stavěném na počátku 80. let 19. století.¹¹⁰

Beer 13-09

¹⁰⁹ MACH, Jiří (red.). *Procházky Dobruškou*. Dobruška, 2002, str. 30-32.

¹¹⁰ SOKA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1445, sign. 6/56, kart. 48, osvětlení města, 1880-1896.

Dům čp. 168

Foto Vlastivědné muzeum Dobruška

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Pulická ulice vedoucí směrem na západ k obci Pulice. Objekt na stavební parcele č. 180 (čp. 168) leží na severní straně ulice proti potoku Brtva, v sestavě ve tvaru dvoustranného dvora. Dům je orientován okapovou vstupní stranou ke komunikaci, tedy k jihu. Zezadu se k němu podélně přimyká patrně hospodářská budova. Obě budovy jsou značeny žlutě.¹¹¹

Charakteristika:

Dům čp. 168 je přízemní roubená stavba se sedlovou střechou stojící podélně k ulici. Na vysoké podezdívce sedí pavlač, táhnoucí se po celé délce domu, přístupná z ulice zděnými schůdky. Hlubokou pavlač chrání přetažená střecha, pod níž se uplatňují konce stropních trámů. Vytvořený prostor lemuje pažení s profilovanými sloupky, nahoře zasazenými do konců stropnic. Sedlovou střechu s makovičkou ve vrcholu kryje šindelový pokryv s větracím vikýřem. Alois Beer zaznamenal nápis na lomenici: *Pochwalen Pan Ježiš Kristus. Leta Paně 1840 obnoven Gest Tento grunt s Pomoci Boži Nákladem Josefa Hortlika.*¹¹² Dům pochází patrně ještě z 18. století a v roce 1840 byl zřejmě přestavěn či opraven.

¹¹¹ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-08] URL:

http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

¹¹² BEER 13-08

Fotografie zaznamenává stav po roce 1945, sousední dům čp. 169 zde totiž nestojí a poslední a jediný foto záznam je právě z tohoto roku.¹¹³ Dům se od Beerovy kresby příliš neliší, u sedlové střechy vidíme vpředu valbičku a šindelovou krytinu nahradila lepenka. Můžeme také lépe poznat zajímavé detaily stavby. Štít je viditelně předsazen před průčelní stěnu, v níž má dvojice oken společnou parapetní římsu. V podezdívce existují větrací otvory indikující sklepní prostor a roubená konstrukce dostala bílý vápenný nátěr.

Dům čp. 169

Foto Vlastivědné muzeum Dobruška

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Pulická ulice vedoucí směrem na západ k obci Pulice. Objekt na stavební parcele 181 (čp. 169) leží na severní straně ulice proti potoku Brtva vedle čp. 168, mezi nimi vede cesta do polí. Dům je orientován štítovým průčelím na jih ke komunikaci, vstupní stranou se otáčí na západ. Tvar červeně značené stavby je nepravidelný, směrem do ulice šikmo zkosený.¹¹⁴

¹¹³ KZMD – vlastivědné muzeum Dobruška, Archivní sbírka, fond Dobruška ve starých fotografiích, sign. XXVII/162.

¹¹⁴ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

Charakteristika:

Zděný dům čp. 169 stojí štítovým průčelím do ulice. Na první pohled vypadá jako patrový, ale spodní podlaží je hospodářský suterén s funkcí vyrovnání terénu pro horní podlaží, které pak funguje jako „přízemí v patře“. Suterénní prostor patrně s vlastním vstupem sloužil k obslužným či hospodářským účelům, tomuto předpokladu také nasvědčují dvě malá okénka. Strmé schody vedou k hornímu zápraží, vytvořeném přetažením střechy námětky, zde mohl existovat vstup do síně z východní strany. Tomuto vstupu do síně ale typologicky neodpovídá pozice komína, autorovo rozsazení oken by spíše nasvědčovalo vstupu od západu, ale fotografie ukazuje jejich rovnoměrné umístění. Komín s větracím vikýřem indikují přítomnost průchozí síně s kuchyní. Sedlová střecha již obsahuje vaznicový krov s půdní nadezdívkou. Štít byl patrně dříve pouze bedněný, po výměně krovu je jeho základna zděná se zbylou bedněnou trojúhelnou částí. Jednotlivá podlaží jsou od sebe opticky oddělena římsami vyvedenými na fasádě. Vstup je vybaven záklenkovou nikou, segmentově zaklenuta jsou i okna s šestitabulkovým členěním. Okna ve štítu jsou pouze obdélná, taktéž s šesti tabulkami. Dům prošel starší vývojovou fází a prodělal přestavbu zřejmě krátce před pořízením kresby, jak naznačují mladé znaky u střechy a segmentově ukončená okna.

Jediná známá fotografie tohoto domu z roku 1945 nevykazuje žádné změny oproti Beerově kresbě.¹¹⁵

Dům čp. 134

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Pulická ulice vedoucí směrem na západ k obci Pulice. Žlutě značený objekt na stavební parcele 171b (čp. 134) leží na jižní straně ulice na břehu potoka Brtva. Dům je orientován vstupní stranou podélně ke komunikaci, pravděpodobně obsahuje průchozí síň se vstupem do zahrady. Mohl by to být výměnek patřící k domu s kat.č. 171a.¹¹⁶

Charakteristika:

Přízemní budova se sedlovou střechou stojí okapovou stranou k obecní cestě. Konstrukce je patrně roubená „v kožichu“. O dispozici toho nemůžeme mnoho říci, ale umístění komína nám ukazuje, že typologicky byla vstupní stranou domu ta severní, obrácená do ulice. Síň byla jistě průchozí na jižní stranu do zahrady. Sedlová střecha má na obou stranách přetažené

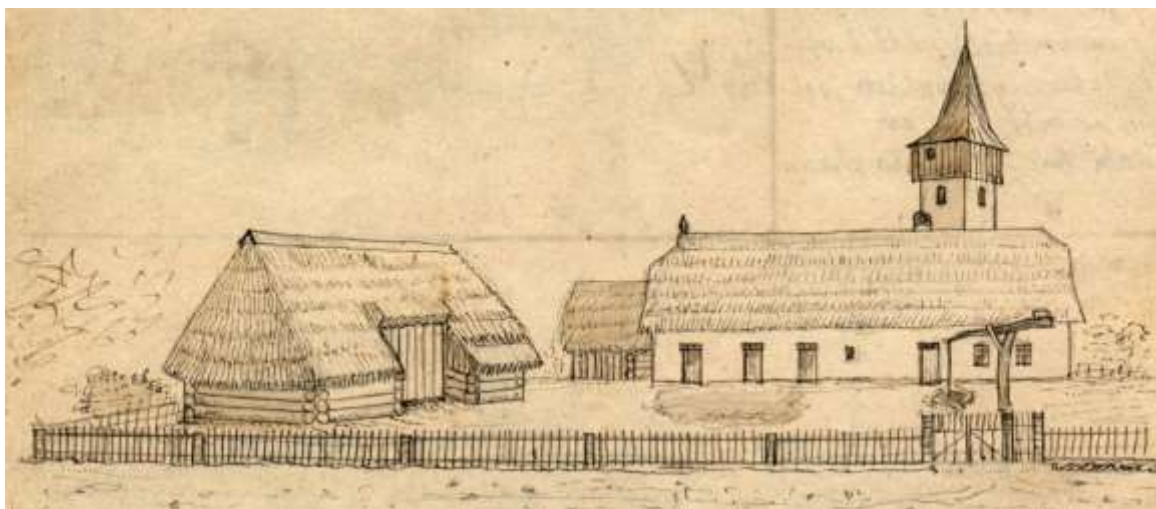
¹¹⁵ KZMD – vlastivědné muzeum Dobruška, Archivní sbírka, sign. XXVII/162, Dobruška ve starých fotografiích

¹¹⁶ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

okraje vynášené sloupky uchycenými ve stropnicích. Na uliční straně je zadní část domu širší, vystupuje až do okraje střechy. Bohatě skládaná lomenice má ve středním poli svisle bedněný čtverec, trojúhelná postranní pole jsou skládaná kolmo k obrysu štítu. V horním poli jsou latě skládané střeovitým způsobem, a celek patrně doplňuje kabřinec. Viditelná obdélná okna mají šestitabulkové členění.

Tato budova není zachycena na žádné fotografii.

Jásenná, vesnice položená mezi Dobruškou a Jaroměří. Kresba, datovaná rokem 1888, zachycuje zástavbu usedlosti čp. 69.

Beer 11-03

Mapa SK 1840: k. o. Jasenná, objekt leží uprostřed obce na stavební parcele č. 77 vedle kostela sv. Jiří směrem na severovýchod. Dům je orientován vstupní stranou do dvora, tedy netradičně na severovýchod. Pravděpodobně se vstupovalo průchozí síní do zahrady orientované směrem ke kostelu na jihozápad. Dlouhý dům obdélného tvaru je značen červeně, je tedy spíše zděný. Dvůr usedlosti doplňuje jihovýchodně položená polygonální stodola. Na indikační skice dvůr obklopuje ohrazení, u kterého se nachází černě zakreslený obrys čtvercového objektu, zřejmě se jedná o studnu.¹¹⁷

Charakteristika:

Na kresbě vidíme patrně zděnou budovu obdélného půdorysu se sedlovou střechou s valbovým skosením po obou stranách. Trojdílná dispozice domu je komorového typu s „pravou“ orientací obsahuje světnici, síň s vytápěcím systémem, a komoru. Celek doplňuje napojený chlév se třemi vstupy. Sedlovou střechu s valbičkami kryjí došky, doplněné řadou šindelů v hřebeni. Komín s krycím nástavcem vystupuje na obvyklém místě za hřebenem nad prostorem síně. Roubená stodola s valbovou střechou je starobylého typu s nízkými obvodovými stěnami a zasunutým vyšším vjezdem. Konstrukce je roubená z kuláčů, patrně s přesahy zhlaví. Na mapách stabilního katastru je zakreslena jako polygonální, kresba ukazuje obdélný půdorys. Trojdílná dispozice obsahuje průjezdný mlat a dvě perny. Střechu

¹¹⁷ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 266 Indikační skici, sign. 2910 HRA 17018400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-15] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/2785-1/2785-1-003_index.html

kryjí došky, které zpevňuje řada šindelů v hřebeni. Ve dvoře stojí ještě vahadlová studna, pracující na principu svislého rozvidleného sloupku „jeřábku“, v němž je uchycena rovnoramenná páka, „ruka“. Na jejím konci je zavěšen okov k nabírání vody.¹¹⁸ Dvůr obklopuje plaňkový plot s brankou. Na jiné kresbě této usedlosti na místě plotu existuje ohradní kamenná zeď s půlkruhově zakončenou bránou.

¹¹⁸ Terminologie čerpána z: ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 163. ISBN 80-7031-660-8.

Broumov, městečko položené u polských hranic. Nedatovaná kresba znázorňuje dřevěný dům čp. 44, vzácně zachycený zbytek zástavby starého Broumova.

Beer 51-17

Mapa SK 1840: k. o. Broumov (Braunau), objekt leží na stavební parcele č. 139 v uliční zástavbě, se vstupní stranou do ulice, tedy směrem na jihovýchod. Značen je žlutě ve tvaru dlouhého obdélníku. Na konci delšího a poměrně úzkého pásu zahrady se nachází drobný dřevěný objekt, patrně hospodářská budova - stodůlka.¹¹⁹

Charakteristika:

V uliční zástavbě (Liebig Gasse) města Broumova nakreslil Beer roubený a patrový městský dům s podsíní a sedlovou střechou. Nepochybně zaznamenal ohrožený zbytek staré zástavby, jak je zřejmé z kolizního vztahu s tehdy zjevně novými domy okolo. Kvalita obrázku nedovoluje popsat přízemí budovy, snad je roubené s jednoduchými vstupními dveřmi. Předsunutě patro je nesené rámovou konstrukcí loubí, tvořenou podpěrnými sloupy s pásky. Roubené patro bylo patrně zčásti nabílené nebo opatřené lepenicovým pokryvem. Na roubené konstrukci je nasazena sedlová střecha s hřebenem situovaným kolmo do ulice a svisle bedněným štítem, v horním poli střechovitě skládaným, se dvěma malými okénky a podávacími dveřmi. Trojice oken v patře má obvyklé šestitabulkové členění. Krytina střechy není rozeznatelná.

¹¹⁹ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-05-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/0526-1/0526-1-002_index.html

Nový Hrádek, podhorská obec ležící východně od Nového Města nad Metují. Kresbou se podařilo zachytit roubené domy sice s neznámými čísly popisnými, ale zato s pozoruhodnými podsíněmi. V současnosti se zde nachází moderní zděná zástavba.

Beer 52-13

Mapa SK 1840: k.o. Nový Hrádek (Neuhradek), jedná se patrně o objekty na stavebních parcelách č. 17, 18 a 19, stojící na začátku ulice s názvem Schlossgasse. Domy jsou orientovány průčelím kolmo k ulici, tedy na jih. Všechny jsou zakresleny žlutě v obdélném tvaru.¹²⁰

Charakteristika:

Na křižovatce cest směrem na Frimburk, do Nového Hrádku a k Dobrušce stojí několik navzájem podobných chalup. Dvě jsou vybaveny loubím před přední štítovou stěnou, podsíní. Všechny budovy jsou štítově orientovány ke komunikaci. Jejich půdorys je obdélný a konstrukce roubená s pravou orientací. Dvě chalupy jsou vybaveny bedněnými verandami kryjícími vstup, tento prvek dodalo chalupám horské prostředí. Všechny mají shodný sedlový tvar střechy, a obdélná okna pravděpodobně s trámkovými zárubněmi a šestitabulkovým členěním. Svislé bednění štítu je také stejné, ovšem zde začínají rozdíly. Postupujeme-li při popisu z pravé strany, štít první chalupy je pouze svisle bedněný se dvěma šestitabulkovými okny a větracím otvorem pod vrcholem; střešní okřídílí výrazně předstupují. V průčelí mezi okny světlice vidíme snad reliéf s některým svatým. Ze sloupů podsíně je podrobně zakreslen pouze jeden z nich, složitě profilovaný, ostatní jsou jednoduché.

¹²⁰ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5312-1/5312-1-003_index.html

Druhá chalupa podsíň nemá, přesto štít pomocí prodloužených zhlaví trámů výrazně předstupuje před čelo přízemí. Roubení čelní stěny je ošetřeno stěnovými kleštinami zajišťujícími stabilitu trámů. Štít této chalupy je pod vrcholem ozdoben bedněním se sluncovým motivem. Předzahrádku lemuje plaňkový plot.

Třetí chalupa má ve štítu pouze jedno čtyřtabulkové okno s otevřenou okenicí a valbové skosení. Sloupy podsíňe jsou bohatě profilované. Zde také konečně vidíme komín, a to na místě odpovídajícímu umístění síně, vystupuje za hřebenem. Upřesňuje zadní, resp. vstupní stranu domu, stejnou jako u předchozích objektů.

Rozkoš, osada Kounova, ležící východně od Dobrušky. Nedatovanou kresbou je zachycen statek čp. 6, jehož majitelem byl sedlák a zároveň starosta obce Sedláček.

Beer 9-13

Mapa SK 1840: k.o. Kounov (Kaunow), osada Rozkoš (Roskosch), objekt na stavební parcele č. 102 leží u Rozkošského potoka na východním konci obce. Dům se obrací vstupem na západ. Východně od domu stojí stodola s č. 103, na indikační skice SK rozdělaná na dvě části. Obě budovy jsou značeny žlutě.¹²¹

Charakteristika:

Na obrázku se nachází dům obdélného půdorysu a roubené konstrukce se sedlovou střechou. Podezdívka vyrovnává členitý terén. Dispozice je trojdílná komorového typu s dvoutraktovou přední částí a s napojeným chlévem. Na kresbě se díváme na zadní stranu domu, s dveřmi vedoucími do průchozí síně. Zakreslená pec ve světnici přiléhá svou boční stěnou i zděnou světničku, která byla zřejmě přistavěna později. Komora ve třetím dílu je podsklepená, u podezdívky se nachází větrací otvor. Půdorys nepůsobí příliš věrohodně, komora je zde vsunutá do chléva. Sedlovou střechu kryjí došky, ztužené po krajích pásy šindele. Hřeben střechy je patrně vyztužen kalencem, který navíc zpevňují tzv. „koníci“. Ve svisle bedněném štítu jsou nepravidelně rozmístěné větrací otvory. Komín s ozdobnou kamennou hlavou, tvaru křížové klenby, vystupuje blíže k hřebeni. Výplně okenních otvorů člení čtyři tabulky, o dveřích se dá říct pouze to, že jsou jednokřídlé a patrně dřevěné. Pod okrajem střechy vede okap, držený samorostovými háky. Před zadní průčelí domu přechází dřevěný přístavek, snad chlívek, který je zakreslen i v půdoryse. Hospodářská budova je rozčleněna na kolnu vlevo a po pravé straně stodolu s dřevěným přístavkem.

¹²¹ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2929 HRA 18918400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2929 HRA 189; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/3425-1/3425-1-003_index.html

Pohoří, vesnička položená západním směrem od Dobrušky. Nedatovaná kresba ukazuje drobnou hospodářskou stavbu, tzv. sroubek, stojící ve dvoře usedlosti.

Beer 26-05

Mapa SK 1840: k.o. Pohoří (Pohorz), objekt leží na stavební parcele č. 89 (čp. 7) asi v polovině vesnice na jižní straně návsi. Červeně značený dům stojí k návsi kolmo se vstupní stranou otočenou na západ. Ve dvoře, západně od domu, stojí žlutě značený sroubek. V zahradě jižním směrem stojí další žlutě značený objekt, patrně stodola.¹²²

Charakteristika:

Na této kresbě zachytil Beer pouze sroubek, praktickou symbiózu sýpky, komory, sklípku a otevřené kolny. Samotný dům usedlosti je zakreslen jen v půdorysu se čtyřdílnou dispozicí, obsahující trojdílné jádro s napojeným chlévem. Ve dvoře stojí sroubek, malá hospodářská stavbička obdélného tvaru se sedlovou střechou, k průčelní stěně se přimyká roubený přístavek s pultovou stříškou. Roubená konstrukce je nasazena na zděné podsklepení. Sklep býval využíván jako spížní komora, horní část pak jako sýpka, přístupná vnějším schodištěm a bedněnou pavlačkou. Kolna je sloupová, přičemž jeden ze sloupů podkládaly kameny. Kolny bylo zapotřebí například k odstavení vozu, přístavek snad sloužil k uložení většího zemědělského náradí.¹²³ Sedlová střecha má přesah na vstupní straně, využitý pro umístění pavlače. Dveře do sklepa, zapuštěné pod úroveň terénu, mají trámkové ostění a dřevěnou výplň patrně svlakové konstrukce. Ostění vstupu do horní komory není zakresleno, pouze jeho dřevěná výplň. Dva pavlačové sloupky jsou sice zdobně vyřezávané, každý jiným způsobem, ale autor hned vedle ukázal, že neumí nakreslit rybinovou vazbu.

¹²² NA Praha, Stabilní katastr, DVD 274 Indikační skici, sign. 3091 HRA 34918400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-05-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5951-1/5951-1-003_index.html

¹²³ VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2. vydání. Praha, 2007, str. 270-271. ISBN 978-80-247-1204-8.

4. 2. Starší zděné stavby

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Soustružník a malíř Alois Beer zachytil svůj dům v Opočenské ulici čp. 100 (před přečíslováním r. 1884 čp. 27b) na mnoha kresbách. Budovu postavil Václav Cejpl, který zde provozoval hrnčířskou dílnu. Podle autorových informací, získaných z nápisu na lomenici, se tak stalo v roce 1764. Po smrti hrnčíře Cejpla a jeho potomků zde bylo pekařství, a nakonec v roce 1863 nemovitost koupil Alois Beer. Interiéry domu několikrát přestavěl a rozčlenil, některé místnosti pronajímal. V roce 1895 byl nucen dům pro dluhy prodat a nový majitel zahájil výraznou přestavbu, která ovšem nakonec nebyla realizována v plném rozsahu.¹²⁴

Beer 02-27

Beer 02-49

Foto autorka

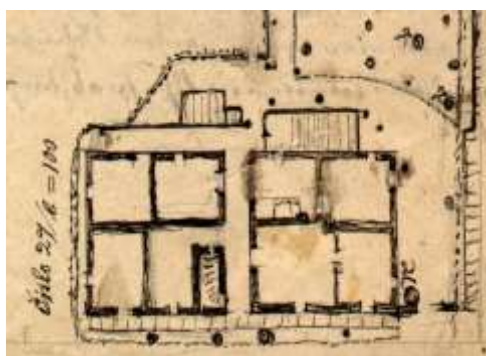
Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Opočenská ulice vedoucí z centra města směrem na Opočno. Nárožní objekt leží na stavební parcele č. 114 na severní straně Opočenské ulice, se vstupní stranou otočenou k jihu, do ulice. Dům obdélného tvaru je značen červeně. Kolem

¹²⁴ BEER 02-52; BEER 03-02

východního průčelí vede přístupová cesta ke žlutě značené stodole, která podle autora vyhořela r. 1842.¹²⁵

Charakteristika:

Zděný přízemní dům s polomansardovou střechou stojí podélně do ulice. Dispozici se můžeme pokusit vyložit na základě autorova půdorysu; původně byla zřejmě trojdílná s dvojtraktovou zadní a patrně i přední částí, a širokou průchozí síní. Pravděpodobně až po přestavbě obsahoval přední díl čtyři místnosti: kuchyni, dílnu, Beerovu prodejnu a pokojík. V zadním dílu měl původně hrnčíř Cejpl dílnu a skladovací komoru; obě místnosti byly za Beera přepaženy příčkou a upraveny k bydlení, vzniklo tak čtvero světnic. Zadní díl má oproti síni výrazně sníženou podlahu, a síň je o dva schodišťové stupně níž, než díl přední; nestejná výška podlah zřejmě nějak souvisí s bývalým hrnčířským provozem. Průchozí síň vedla na pavlač a ke chlívkům při zadní severní straně domu.

Beer 02-26

Beer 08-17

Polomansardová střecha vytváří na východním průčelí lichoběžníkový zděný štít se dvěma segmentově ukončenými okny a podávacími dveřmi. Zde se v době před vyzděním štítu nacházela lomenice s nápisem: „*S pomoci Boží a nákladem Vaclava Cejpla Leta Pane 1764 rzina*“.¹²⁶ Západní průčelí stále obsahuje svisle bedněný štít. Pod přetaženým střešním okrajem se uplatňují konce stropních trámů s okapem. Hlavní vchod má kamenné segmentově klenuté ostění s klenákem, a s dveřní výplní rámové konstrukce. V místě kulatého otvoru vlevo od vstupu se nachází schodiště vedoucí do krovu; osvětlovací otvor je paprskovitě vyložen cihlami. Další vstupy byly pořízeny v souvislosti s pozdějšími přestavbami. Segmentově zaklenutá nika vchodu do Beerovy prodejny je vybavena dvoukřídlovými dveřmi

¹²⁵ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-10] URL:

http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

¹²⁶ BEER 03-02

rámové konstrukce, s částečně zasklenou výplní a nadsvětlíkem; součástí dveří je klapačka. Vstup lze uzavřít veřejemi svlakové konstrukce na vnějších závěsech. Obdélná okna s dvěma křídly a šestitabulkovou výplní mají vnitřní závěsy zapuštěné do křídel.

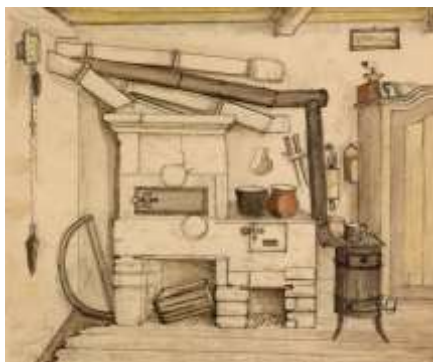

Beer 14-11

Beer 14.29

Průchozí široká síň vedla na venkovní pavlač a ke chlívkům. Je vybavena trémovým stropem s deskovým záklopem s olištováním, asi v polovině strop podpírá zděný klenutý pas. Podlaha je částečně dlážděna velkými kamennými deskami, u vstupu je položena cihlová podlaha. Pavlač chrání přetažená střecha vynášená sloupky uchycenými ve stropnicích, chlívky zabírají část plochy pavlače.

Beer 14-44

Beer 14-01

Dům byl vybaven dvěma komíny, které odváděly dým pro přední i zadní díl zvlášť. Oba díly měly po čtyřech místnostech, z nichž každá měla své otopné zařízení; sporák vybavený troubou či kamna, s kouřovody svedenými do jednoho sopouchu.

Beer 14-45

Beer 14-47

Klenutá černá kuchyně měla původně dymníkové řešení. Na kresbě vidíme plášť dymníku vynášený trámem - mandrholcem, se zabedněným otvorem. Novou úpravu představuje rizalit tahového komína a moderní topidlo - sporák. Podlaha je dlážděna kamennými deskami. V záklenku jsou dveře rámové konstrukce, výplně v obvodovém rámu člení vložený kříž. Upevnění dveří zajišťují ještě vnější závěsy esovitého tvaru, celek doplňuje dvojice závor. Další dveře mají také rámovou konstrukci s částečným zasklením.

Beer 02-31

Beer 03-45

Světnice majitelů je vybavena sporákem s troubou ve zvýšeném nástavci s kanelovanými kachly. Dveře s rámovou konstrukcí mají vnější esovité závěsy, klasicistní krabicový zámek má patrně kliku talířkového typu. Jedna z nájemních světnic na obrázku je vybavena sporákem s kropenatým dekorem, typickým pro první generaci těchto topidel.

Beer 14-53

Beer 14-53

V mansardovém krovu se stojatými stolicemi bylo ve východní části zřízeno prkenné patro sýpky, přístupné žebříkovým schodištěm. V západní části majitel zřídil čtvero půdních bedněných komor pro nájemníky. Široký komín, doplněný později dvířky ke snadnější údržbě, indikuje zmíněnou černou kuchyni s dymníkovým řešením.

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. V Opočenské ulici se v domě čp. 78 (před přečíslováním r. 1884 čp. 8b) narodila první Beerova žena Františka Skrovná. Vedlejší čp. 79 (čp. 9b) nemá k rodině žádný vztah. Kresbou, datovanou rokem 1887, se podařilo zachytit dvojici zajímavých lidových staveb – starší roubenou s bohatším štítem a mladší zděnou s charakteristickou barokně – klasicistní výzdobou. Starší dům je patrně ze závěru 18. století, zděný vpravo z první poloviny 19. století. Obě stavby byly zbořeny a jejich popisná čísla přiřazena novým budovám.

Beer 02-49

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Opočenská ulice, vedoucí z centra města směrem na jihozápad k Opočnu. Oba červeně značené objekty na stavebních parcelách č. 94 (čp. 78) a č. 95 (čp. 79) stojí kolmo na jižní straně ulice a jsou vstupní stranou orientovány k severovýchodu.¹²⁷

Charakteristika:

Na kresbě vpravo vidíme přízemní dům čp. 78 se sedlovou střechou, orientovaný průčelím do ulice. Roubená konstrukce sedí na podezdívce, v níž je rozeznatelný větrací otvor sklepa pod světnicí. Vazbu trámů v nároží se autorovi povedlo nakreslit lépe než jindy. Existují ještě dvě podobné kresby tohoto domu, ze kterých je patrná trojdílná dispozice s obvyklou sestavou světnice, síně a komory. Přetažená střecha se chová tradičně k zápraží, jež chrání, ale zadní část domu je širší - vystupuje až do okraje střechy. Sedlová střecha s valbičkou ve vrcholu je

¹²⁷ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

kryta šindelem. Štít předstupuje před průčelní stěnu, od níž je navíc oddělen podlomenicí s jednou řadou šindelů. Štít je rozdělen „hambalkovou“ horizontálou, v jeho spodní části se uplatňují motivy profilovaných kuželek, horní část je pouze svise bedněná. Komín s kónickou hlavou vystupuje na obvyklém místě za hřebenem střechy. Na oplocení se zvenčí uplatňují prkna seříznutá do špičky.

Vedlejší dům čp. 79 je přízemní zděná budova se sedlovou střechou. Rozvrh oken na vstupní straně signalizuje trojdílnou dispozici se zadní světničkou. Mírně přetažená střecha vytváří jen úzké zápraží, nad nímž se uplatňují konce trámů. Sedlová střecha s valbičkou je kryta šindelem. Štítové průčelí je v přízemí i ve štítu vybaveno pilastrovými motivy, lichoběžníkový štít odděluje od průčelní stěny podlomení s řádkou šindelů. Vstup do domu zajišťují dvoukřídlové dveře s diagonálně skládaným pokryvem a půlelipsovitě zaklenutým nadsvětlíkem. Obdélná okna s šestitabulkovým členěním lemují šambrány s klenáky a s oboustranně odsazenými uchy u všech rohů. Štítová okna jsou vybavena žaluziovými okenicemi. Okolí domu a předzahrádku chrání pouze nízký plaňkový plot s brankou. Na obou domech nechybí oblíbená ozdoba střešních vrcholů, makovičky s hvězdou.

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Na kresbě z roku 1895 je zachycen dům čp. 373 (před přečíslováním r. 1884 čp. 109d) s barokně - klasicistní výzdobou, ale v průčelí se již ohlašují stavební prvky závěru 19. století, reprezentované segmentově zaklenutými okny. Autor zde promyšleně použil kombinaci modré a zelené barvy ke zvýšení estetického účinku kresby.

Beer 10-23

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, červeně značený objekt leží na stavební parcele č. 407 na rozcestí Malé Kostelní ulice a bezejmenné uličky. Dům stojí kolmo k ulici a vstupní stranou se nevýhodně obrací k severu, na jižní straně je připojeno krátké a široké křídlo. Na indikační skice nejsou zaznamenány žádné změny.¹²⁸

Charakteristika:

V těsné uliční zástavbě stojí zděný přízemní dům se sedlovou střechou. Dispozice je trojdílná se vstupní síní, světnicí a komorou. Přetažená střecha vytváří chráněné zápraží dlážděné kamennými deskami, nad nímž se uplatňují konce stropních trámů. Sedlovou střechu s valbičkou kryje šindel. Lichoběžníkový zděný štít odděluje od průčelní stěny podlomení s řádkou šindelů, ve štítu jsou okna se společným parapetem. Za hřebenem střechy vyčnívá komín stupňovitého tvaru. Obdélná okna s osmitabulkovým členěním jsou lemována šambránami s oboustranně odsazenými uchy u všech rohů. Okna v průčelí, taktéž s osmitabulkovým členěním, mají segmentový záklenek. Nad vstupem je umístěn kruhový osvětlovací otvor, nároží zdobí iluzivní armatura. Předzahrádku lemuje plaňkový plot se

¹²⁸ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-05] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

sloupky. Barokně klasicistní výzdoba a trámové zápraží znamenají, že dům byl stavěn na počátku 19. století, okna v průčelí byla zřejmě vestavěna nedlouho před pořízením kresby.

V současnosti hambalkový krov vystřídal krov vaznicový s půdní nadezdívkou a střešní taškovou krytinou. Štít je sjednocen s průčelní zdí, kterou odděluje pouze jednoduchá římsa. Jednodušším okénkům ve štítu jejich parapet zůstal, u ostatních oken proběhla výměna výplní typu T z počátku 20. století.

4. 3. Mladší zděné stavby

Polánky nad Dědinou, obec položená mezi Opočnem a Třebechovicemi pod Orebem. Kresba z roku 1892 zachycuje hostinec Na Mitrově čp. 23 se zlidovělymi klasicistními motivy na fasádě, dnes již neexistující.

Beer 46-092

Mapa SK 1840: k. o. Polánky nad Dědinou (Ober Polanka), osada Mitrov u Dolních Polánek (Unter Polanka), červeně značený objekt leží na stavební parcele č. 62 mezi cestou a mlýnem na potoce. Vstupní strana je otočena na jih k příjezdové cestě. Na východní straně se k domu přimyká malý žlutě značený objekt.¹²⁹

Charakteristika:

Na kolorované kresbě se nachází zděný přízemní dům s patrovou střední částí a polovalbovou střechou, sklon střechy střední části je výrazně nižší. Dispozice pravděpodobně odpovídá trojdílnému členění vnějšku; kde byl šenk sice nevíme, ale typologicky by měl být ve světnici v přízemí. Kuchyně se nachází patrně v zadní části síně, jak naznačuje vystupující komín s ozdobnou hlavou ve tvaru křížové klenby. Patrná je snaha po symetrickém řešení, aspoň pokud se týká počtu os. Střední díl je na přízemí členěn vodorovnými pásy, v patře se nachází klasicistní motiv pilastrů mezi okny, pod střešním okrajem vede profilovaná římsa. Obdélná okna mají osmitabulkové členění, nad nimi se nachází vývěsní štít s nápisem Na Mitrově. Přízemí je přístupné dvěma vstupy, hlavní vchod je vybaven výplní s dvěma křídly.

¹²⁹ NA Praha, Stablní katastr, DVD 274 Indikační skici, sign. 3090 HRA 34818400. ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-11] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5974-1/5974-1-002_index.html

Valské Doly, předměstí Dobrušky položené od ní severovýchodním směrem. Kresba sice není datována, ale z doprovodného textu lze usuzovat nejpozději na rok 1889. Obrázek zachycuje dům čp. 414 (před přečíslováním v r. 1884 čp. 33e) s klasicistními motivy na fasádě. Zajímavé je, že autor také zapsal nápis údajně existující ve štítu.

Beer 16-19

Mapa SK 1840: k. o. Val (Wall), červeně značený objekt leží na stavební parcele č. 18 na severním konci obce při silnici, která prochází mezi dvěma částmi s pomístními názvy Pod humny a Wohňišovská. Dům stojí na východní straně komunikace a je vstupní stranou orientován k jihovýchodu. V místě obvyklého třetího dílu půdorysu je napojeno krátké kolmé křídlo.¹³⁰

Charakteristika:

Na kopečku u silnice je umístěna zděná budova obdélného tvaru se sedlovou střechou. Štítové průčelí je zdobeno klasicistními motivy. Zdá se, že střecha navzdory symetrickému zděnému štítu ještě maličko přesahuje tradičním způsobem nad zápraží. Štít je od čelní zdi oddělen profilovanou římsou, střešní okraje lemuje fabionová římsa. Mezi dvěma štítovými okny existuje neobvyklý osový motiv iluzivního pilastru, nad nímž je navíc kruhový otvor. Nároží čelní zdi doplňují taktéž iluzivní armatury. Obdélná okna mají obvyklé šestitabulkové členění. V roce 1840 nastala přestavba domu, takže na mapě stabilního katastru se nachází jeho předchůdce se stejnou polohou a orientací. Na jiné autorově kresbě skutečně budova dostavěna není, zachycuje pouze holé zdi a otvory bez výplní, navíc sedlová střecha má ve

¹³⁰ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/8309-1/8309-1-001_index.html

vrcholu valbičku. Další kresba ukazuje severovýchodní průčelí se svisle bedněným štítem. Tyto obrázky jsou ovšem záležitostí jeho paměti, skutečně autentická je zde použitá kresba. Přesné umístění zmíněného nápisu se nedozvídáme, jen jeho znění: *Požehnání tomu domu, vystavěl jsem Léta Páně 1840, nevím komu.*¹³¹ Je možné, že v autorově dokumentaci se vyskytla chyba a nápis nakonec ani nepatří k tomuto průčelí.

¹³¹ BEER 16-20

4. 4. Stavby závěru 19. století

Kamenice, vesnice položená východně od Dobrušky. Množství kreseb a plánků dokumentuje stavební vývoj usedlostí čp. 25 a čp. 26 v průběhu druhé poloviny 19. století. Až na nejmladší obrázky se jedná o kresebné rekonstrukce, což poněkud ovlivňuje věrohodnost záznamu. Teprve kresby z roku 1886 jsou popisem skutečného stavu. Autor se při pořizování kreseb často řídil vztahem k majitelům domů, zmíněné usedlosti vlastnil Beerův švagr, manžel jeho sestry Josefíny. Kvantita obrazových záznamů je tedy značná.

Beer 15b

Výřez z IS SK

Mapa SK 1840: k. o. Kamenice (Kamenitz), objekty leží po obou stranách silnice v místní části s názvem Žákovský, mezi Kamenicí a osadou Žákovec. Severnější usedlost na stavební parcele č. 17 (čp. 25) obsahuje dům se vstupní stranou orientovanou k jihovýchodu, kde je podélně napojeno krátké křídlo. Jižně od domu leží menší objekt, podle Beerova plánu je to později shořelý výměnek. Směrem na severovýchod stojí v zahradě objekt zhruba čtvercového tvaru s č. 18, pravděpodobně stodola. Všechny objekty jsou značeny žlutě. Na jižní straně cesty leží žlutě značený objekt na stavební parcele č. 19 (čp. 26), podélně ke komunikaci. Vstupní strana domu je otočena nevýhodně na sever, ale pravděpodobně průchozí síň vedla na jih do zahrady. K domu je na jižní straně kolmo připojeno kratší křídlo. Na indikační skice jsou zaznamenány výrazné změny pouze u čp. 25; žlutě značený dům zůstal zachován, možná jako výměnek. Místo menšího objektu stojí na jihu kolmo k cestě nový červeně značený dům. Vedle něj leží další červeně značený objekt patrně hospodářského charakteru.¹³²

¹³² NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2925 HRA 18518400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/3003-1/3003-1-002_index.html

Charakteristika:

Původní usedlost čp. 25

Beer 15-21

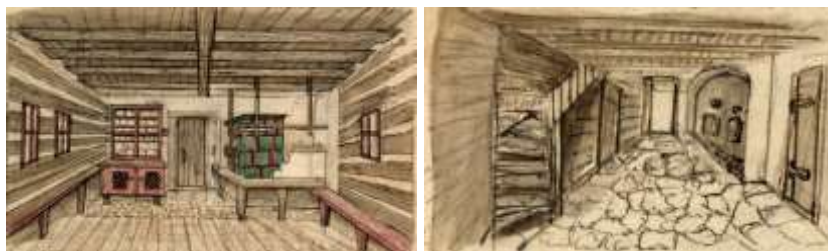
Přízemní roubený dům se sedlovou střechou s valbičkou a doškovou krytinou stál na okraji vesnice na dřívějších obecních pozemcích, „na obci“, jak vyplývá z doprovodného textu ke kresbám. Původní dům měl trojdílnou dispozici chlévního typu s „pravou“ orientací, obsahující světnici, síň s topeništěm a chlév, před nímž stál krytý záchod.¹³³

Další kresby, doplněné vysvětlujícím textem, zachycují stav nedlouho před požárem roku 1868. Na roubené konstrukci s podezdívkou je nasazena sedlová střecha s valbičkou s šindelovou krytinou. Původní trojdílná dispozice byla rozšířena do hloubky domu připojením dalších dílů. Nyní již pětídílná dispozice obsahovala světnici, síň s topeništěm, komoru, chlév pro krávy a maštal; před chlévem stál prasečí chlívek se záchodem. Střecha má na kresbě okraje přetažené na obou stranách; na zadní straně domu střešní okraj vynáší sloupky uchycené ve stropnicích či vazných trámech. Přední stranu domu chrání přetažená střecha, pod níž se uplatňují konce stropnicích či vazných trámů, vytvářejících tradiční zápraží. Nad částí zápraží střecha plynule pokračuje až nad chlívek se záchodem. Svisle bedněný štít odděluje od čelní stěny podlomení s řádkou šindelů. Okenní otvory s trámkovou zárubní mají šestitabulkové členění. Zvýšené zápraží je dlážděno velkými kamennými deskami. Výměnek u čp. 25 má dispozici smíšeného typu s „levou“ orientací, obsahující světnici, síň a dvoutraktový třetí díl. Na roubené konstrukci je nasazena sedlová střecha s doškovou krytinou. Výměnek zřejmě při požáru roku 1868 shořel a nebyl již obnoven, na pozdějších pláncích chybí.¹³⁴

¹³³ BEER 47-38

¹³⁴ BEER 15-21; 15-27

Interiéry usedlosti čp. 25

Beer 15-25

Popis interiéru patří ke starší dřevěné fázi vývoje domu. Síně má podobu užší průchozí chodby s podlahou dlážděnou velkými plochými deskami tzv. „dlažbáky“. Po levé straně síně se nalézá zalomené schodiště do krovu a dveře do komory. Zděná kuchyňská část je zaklenuta pasem, který vynáší otevřené dymníkové ústí komína ... „*ohniště v kuchyni, z níž přímo kouř stoupal do komína*“. ¹³⁵ Ve zdi se nacházejí nakládací otvory pece a kamen, a nad nimi vyústění kouřových sopouchů. Vymetání pece a kamen prováděli malí chlapci, „vymetálcí“, kteří jediní mohli úzkými otvory do topenišť vlézt, často zde také spali. ¹³⁶ Vedle „kuchyňského koutu“ se nalézá vstup do světnice, která je dlážděna kamennými deskami do hloubky pece, dále je položena podlaha ze silných fošen. Trámový strop s deskovým záklopem podpírá průvlak. Stěny nejsou omítnuté, pouze spáry mají obílenou vymazávku. Pec a kamna stojí vedle sebe v koutu vlevo od vstupu do světnice, v nároží bloku pece jsou stupně pro výstup. Zelená kachlová kamna mají tvar kvádru s horní římsou, obsahují zřejmě dodatečně vloženou troubu, mladší vybavení patří především k moderním sporákům. Autor poukázal také na kamnovec, zabudovaný hrnec v kamnech na ohřívání vody. Nazval jej mēděncem podle materiálu, ze kterého byl zhotoven. Vytápěcí soustavu ohraničuje úhlově zalomená lavice, bidla na věšení a sušení nad okrajem kamen visí pomocí dřevěných držáků ze stropu. Podél stěn stojí obvyklé lavice, tzv. lajce, napevno zabudované do stěn.

¹³⁵ BEER 15-25

¹³⁶ BEER 15-26

Zděný nový dům čp. 25

Beer 15b

Nejmladší autorovy kresby ukazují nový zděný dům s vysokou podezdívkou a sedlovou střechou, pouze zadní, částečně přesunutá hospodářská část, je stále roubená. Dispozice v zásadě vypadá jako čtyřdílná, ale bude patrně složitější. Vzhledem k přesahům konců krokví je sedlová střecha možná nasazena již na vaznicový krov. Zděný štít má dvě osy oken ve dvou řadách, mezi spodními většími okny je nika pro svatou sošku. Komín vystupuje za hřebenem v obvyklém místě v prostoru nad síní. Vstupní dveře s dvěma křídly a okenní otvory mají segmentové zakončení.¹³⁷

Hospoda a bývalá koželužna čp. 26

Beer 15b

Budova je zprvu zachycena příliš schematicky, než aby ji bylo možno popsat.¹³⁸ Na posledních kresbách vidíme zděný přízemní dům s obdélným půdorysem a sedlovou střechou. Hostinec je vystavěn ve svahu, s čímž se vyrovnává masivní podezdívkou. Vzniklý suterénní prostor byl využit jako koželužna...“*pod tou jizbou byla koželuhovna*“.¹³⁹ Čtyřdílná dispozice

¹³⁷ BEER 15b

¹³⁸ BEER 47-38; 47-40

¹³⁹ BEER 47-39

smíšeného typu s „pravou“ orientací obsahuje světnici, síň, dvoutraktový třetí díl s komorou a chlévem a stodolu. Předstupující obytná část naznačuje nějaký předcházející stavební vývoj. Ve zděném štítu je trojice oken, mezi nimiž se nachází nika pro svatou sošku. Široká nika chrání segmentově ukončený vstup s dvoukřídlovými dveřmi rámové konstrukce, segmentové záklenky mají i okna s šestitabulkovým členěním. Obdélná vrata do stodoly mají dvě křídla s diagonálně kladenou vrstvou prken.

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Nedatované kresby ukazují setkání starší a tehdy moderní architektury. Tradiční dům čp. 378 (131d) stojí vlevo. Novější dům čp. 379 (113d) je rodištěm P. Antonína Dvořáka, místního oblíbeného faráře. V závorkách jsou čísla popisná před přečíslováním r. 1884. Dnes jsou tyto domy zbořeny a jejich čp. přiřazena jiným budovám.

Beer 02-61

Beer 4-11

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Domašínská ulice (Domaschiner) vedoucí východním směrem k městečku Domašín. Nárožní objekty na stavebních parcelách č. 357 (čp. 378) a č. 430 (čp. 379) stojí proti sobě na jižní straně ulice. První z objektů (č. 357) má sice zaznamenanu vstupní stranu na sever, tedy do ulice, ale jistě se průchozí síní mohlo vstoupit do zahrady na jižní straně domu. Značen je červeně v obdélném tvaru, u východního průčelí se k němu přimyká drobný žlutě značený objekt. Druhý dům má vstup také k severu, ale průchozí síní se mohlo procházet na dvůr a do zahrady, položené jižně. Dům je značen červeně v zalomeném tvaru.¹⁴⁰

¹⁴⁰ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-05-23] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

Charakteristika:

Dům čp. 378

Na kresbách se nachází zděný tradiční domek se sedlovou střechou. Nepravidelnosti, zlom v půdorysu a zazděné či slepé okno ve světnici, naznačují nějaký starší stavební vývoj. K domu z levé strany přiléhá přístěnek s bedněnou horní částí a pultovou stříškou. Dispozice je patrně čtyřdílná, komorového typu a s „pravou“ orientací. Trámy, uplatňující se pod přetaženým střešním okrajem nad zápražím, indikují hambalkový krov. Sedlová střecha s valbovými skoseními ve vrcholech je kryta šindelem. Hladkost střechy ruší pouze bedněný vikýř se sedlovou stříškou. Komín, zakreslený za hřebenem střechy, vyčnívá nad obvyklým prostorem síně. Štít, se dvěma okny vybavenými zelenými okenicemi, odděluje od čelní stěny podlomenice s řádkou šindelů. Nad dvoukřídlovými vstupními dveřmi je naznačen nadsvětlík. Jediné viditelné okno ze světnice má osmitabulkové členění. Druhé okno vedoucí patrně z třetího dílu je vybaveno čtyřtabulkovou výplní. Zápraží, dlážděné velkými kamennými deskami, navazuje na zděný pilířový plot s plaňkami obklopující bujnou předzahrádku.

Dům čp. 379

Mezi dvěma staršími budovami stojí zděná a přízemní stavba v moderním stylu se sedlovou střechou. Obdélný půdorys obsahuje trojdílnou dispozici, podle rozmístění oken patrně s dvoutraktovým řešením. Mohutný zděný komín se segmentovým zakončením, umístěný netradičně nad přední částí síně, možná naznačuje vytápění obou obytných částí. Síň měla zřejmě již podobu užší chodby, ale pokud se skutečně vytápěly obě strany trojdílného půdorysu, musely být sopouchy nad síní manipulovány k sobě „kalhotovým“ způsobem. Sedlovou střechu snad již kryjí pálené tašky, jak můžeme usuzovat podle použité červené barvy na kresbě. Krov je vaznicový s půdní nadezdívkou, před zděný štít vystupují vysunutá čela vaznic s naznačenou dekorativní výzdobou. Větrací otvory v boční straně půdní nadezdívky napovídají přítomnost sýpky či jiného úložného prostoru ve vzniklém půdním polopatře. Ve štítu jsou větrací otvory seskupeny do motivu trojúhelníku obepínajícího dvojici oken. Dvoukřídlové dveře doplňuje nadsvětlík. Segmentově zaklenuté okenní otvory mají výplně s šestitabulkovým členěním. Při nároží domu vidíme vzácné zachycení sloupu raného veřejného osvětlení.

Vaznicový krov i další znaky svědčí o době výstavby koncem 19. století, přičemž mapa stabilního katastru dokládá starší vývojovou etapu.

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Kresba z roku 1889 zachycuje na místě starší zbořená stavba dům čp. 112 (před přechíslováním r. 1884 čp. 39b) s novými stavebními prvky; vaznicovým krovem s nadezdívkou či okny se segmentovým záklenkem.

Beer 13-03

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Pulická ulice vedoucí směrem na západ k obci Pulice. Objekt na stavební parcele č. 139 stojí na rohu Pulické ulice a bezejmenné uličky, je značen červenou barvou ve tvaru obdélníku.¹⁴¹

Charakteristika:

Na perspektivní kresbě vidíme zděný přízemní dům se sedlovou střechou „nádražního“ vzhledu. Na jiné kresbě tohoto domu před přestavbou je konstrukce roubená a částečně „v kožichu“ se sedlovou střechou s valbičkou. K obdélnému půdorysu domu je připojena zděná veranda, chráněná plynule přetaženou střechou. Střecha je nasazena na vaznicový krov s půdní nadezdívkou, krytina je zřejmě stále tradičně šindelová. Střešní okraje ve štítu doplňuje dekorativní dřevěná výzdoba. Zděný štít je oddělen od čelní zdi členitou římsou, nároží průčelní stěny zdobí lizénové pásy. Větrací otvory s květinovou výzdobou ve štítu jsou seskupeny do častého motivu trojúhelníku obepínajícího dvojici oken. Segmentově zaklenutá okna mají šestitabulkové členění. Zahradu obklopuje plaňkový plot, ale v popředí existuje pozůstatek kamenné ohradní zídky. Vaznicový krov či segmentové záklenky svědčí o době výstavby koncem 19. století, mapa stabilního katastru dokládá starší vývoj.

Současná podoba domu je pozůstatkem socialistické přestavby v podobě vložení trojdílných oken a jednolitě úpravy průčelí, kde je mezi štítem a zdí již jen pozůstatek po cordonové římsě.

¹⁴¹ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

Zákoutí, osada náležející k obci Deštné v Orlických horách, položená od ní východně. V roce 1873 v obci vystavěl Edmund Kadlík sklárnu, kterou vedl do roku 1901, kdy ji koupil Wilhelm von Königswarter. Sklárna poté dvakrát vyhořela a zanedlouho byla zrušena.¹⁴² Její areál byl vybaven několika ubytovnami pro sklářské dělníky. Jedním z ubytovacích zařízení byl Beerův tzv. „čtyřbytník“, tedy dům se čtyřmi „byty“ pod jednou střechou, zajímavá kresba tohoto typu domu. V odborné literatuře se vyskytuje dvojdom,¹⁴³ ale i dům s malými byty pro osm rodin.¹⁴⁴ Sklárna se všemi objekty je dávno zbořena, v současné době se zde nachází zimní sportovní areál.

Beer 9-69

Mapa SK 1840: k. o. Deštné (Deschney), místní část Zákoutí (Hinterwinkel). Sklárna byla stavěna ke konci 19. století, na mapách stabilního katastru se nenalézá.¹⁴⁵

Charakteristika:

Na schematické kresbě vidíme přízemní, patrně zděnou budovu s valbovou střechou. Symetrický dům se skládá ze čtyř světnic napojených na sebe pod jednou střechou. Půdorys je zhruba čtvercový, členěný jako trojdílný s úzkou průchozí síní. V každém z krajních dílů se nachází symetrická sestava dvojic obytných místností. Kuchyně jsou postaveny ještě tradičním způsobem s nepřímou obsluhou pro kamna ve světnicích, se společnou nikou vždy pro dvě světnice. Ze střechy na příslušných místech vyčnívá dvojice komínů. Na každé straně má stavba dvojici oken, na dvou stranách existují vstupy.

¹⁴² HOMOLKA, Vladimír. Poslední sklárna v Orlických horách: Karolínina huť v Jedlové. In *Zlaté listy řemesel* 1, 2009, č. 2.

¹⁴³ VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2. vydání. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-1204-8, str. 61.

¹⁴⁴ ŠKABRADA, Jiří; EBEL, Martin. *Původní plánová dokumentace lidové architektury (Materiály k dějinám architektury I.)*. ČVUT, Praha, 1996, str. 20. ISBN 80-01-01518-1.

¹⁴⁵ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1092-1/1092-1-004_index.html

4. 5. Vybavení vesnice

4. 5. 1. Fary

Sedloňov, obec v Orlických horách, položená severovýchodním směrem od Dobrušky. Nedatovaná kresba zachycuje roubenou budovu fary čp. 1, stojící u kostela Všetech Svatých.

Beer 09-30

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Sedloňov (Sattel), žlutě značená sestava tří objektů ležící na jihozápadní straně kostela Všetech Svatých. Budova fary má největší rozměr a je obrácena vstupem ke kostelu na severovýchod. Ve dvoře leží další dvě úhlově propojené hospodářské budovy.¹⁴⁶

Charakteristika:

Na perspektivní kresbě vidíme dům obdélného tvaru s mansardovou střechou. Dispozice je trojdílná a oboustranně obytná, jak naznačují dva zděné komíny nad příslušnými prostory. Mansardovou střechu kryje šindel, nad domovním vchodem v horní části střechy existuje větrací vikýř. Stěnové kleštiny mezi okny a v nároží, zpevňující stěny budovy, zde v době kresby jistě byly, ale není jisté, že tomu tak bylo vždy. Vstup do domu je kryt dřevěnou verandou se stříškou s dekorativním lemem. Okna mají čtyřtabulkové členění. Zápraží je dlážděno kamennými deskami. K faře patří hospodářské zázemí tvořené stodolou na pravé straně. Na současné fotografii lze rozeznat, že střecha fary je polomansardová s podlomením, krytá pálenými taškami. V kopci postavená budova sedí na soklové konstrukci, využitě jako sklepní prostor. Stěny pokrývá prkenný obklad zakrývající roubení. Obdélná okna mají šestitabulkové členění.

¹⁴⁶ NA Praha, Stablní katastr, DVD 277 Indikační skici, sign. 3260 HRA 41818400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/6810-1/6810-1-004_index.html

Deštné v Orlických horách, vesnice položená východně od Dobrušky. Kresba z roku 1887 zachycuje zajímavou budovu roubené fary s čp. 1, stojící u kostela sv. Máří Magdaleny. Zajímavé jistě je, že projekt tohoto kostela byl jedním z posledních Jana Blažeje Santiniho.¹⁴⁷

Beer 09-07

Mapa SK 1840: k.o. Deštné (Deschney), žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 126, severně od kostela sv. Máří Magdalény. Vstupem se budova obrací na jih ke kostelu, na této straně se napojuje krátké kolmé křídlo. Při jihovýchodním nároží je zakreslen drobný žlutý objekt čtvercového tvaru s vlastním č. 127, jde zřejmě o studnu.¹⁴⁸

Charakteristika:

V popředí chrámu stojí roubená přízemní fara s obdélným půdorysem a valbovou střechou, značící vyšší sociální status. Dispozice je pravděpodobně čtyřdílná, obsahující světnici, síň, čeledník a chlévy. Obě obytné místnosti, farní světnice a čeledník, jsou samostatně vytápěné. Na další existující kresbě této stavby je na půdorysu zakresleno vytápěcí těleso pouze v čeledníku, patrně velký sporák s pláty. Nad světnicí se ovšem tyčí komín, stejně jako nad čeledníkem, autor zřejmě farářovu světnici nenavštívil. Komíny jsou umístěny na tradičním místě za hřebenem. Do čeledníku se vstupuje přes chlévy, farní byt má svůj vlastní vstup. Okna mají rozdílné množství tabulek, na první kresbě čtyři, na druhé šest. U nároží světnice je bedněný přístřešek studny, krytý stejně jako fara valbovou stříškou s šindelovou krytinou.

¹⁴⁷ SLAVÍK, Jiří. Církevní architektura v Podorlicku. In *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Rychnov n/K, 2000, str. 191. ISBN 80-901757-7-5.

¹⁴⁸ NA Praha. Fond Stabilní katastr. DVD 262 Indikační skici, sign. 2827 HRA 8718400; NA Praha, fond Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2827 HRA 87; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1092-1/1092-1-006_index.html

4. 5. 2. Kaple

Dříš, osada obce Deštné v Orlických horách, položená východně od Dobrušky. Na kresbě z roku 1887 je zachycena dřevěná kaple Blahoslavené P. Marie, vystavěná roku 1809. Stavba zůstala bez výrazných změn do konce 19. století, kdy k polygonálnímu závěru přibyla sakristie. Nadále se prováděly již jen drobné úpravy. Za socialistické éry stavba zchátrala až k demolici v roce 1990, poté byla postavena její kopie.¹⁴⁹ Kresbnou předlohu bylo možno porovnat s fotografií uloženou v archivu v Rychnově n/K.

Beer 09-05

Foto SOkA Rychnov n/K

Mapa SK 1840: k.o. Deštné (Deschney), místní část Dříš (Wiederdriss), žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 150, jedná se o kapli sv. Anny (pozdější změna zasvěcení - Blahoslavené P. Marie). Kaple leží u obecní cesty v centru osady. Stavba je polygonálním závěrem orientována směrem na jih, vstup s předsíní směřuje k severu.¹⁵⁰

Charakteristika:

Na kresbě se nachází stavba se sedlovou střechou, která má na čelní straně polovalbu. Budova stojí v kopci, povrch parcely proto vyrovnává masivní podezdívka, přecházející u vstupu v krátké schodiště. Střecha se šindelovou krytinou je nasazena na hambalkový krov doplněný námětky, které zvýrazňují přesahy střechy nad zápražím. Polovalba vytváří v průčelí lichoběžníkový štít, zdobně skládaný do třech polí. Z hřebene střechy vyčnívá věžička - sanktusník s křížem. Vstupní předsíň je kryta valbovou stříškou, nad níž jsou dvě

¹⁴⁹ ZRŮBEK, Rudolf. Poutní místa v kraji Orlických hor. In *Křesťanství v Podorlicku*. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška, 2000, str. 201-206. ISBN 80-901757-7-5.

¹⁵⁰ NA Praha, DVD 262 Indikační skici, sign. 2827 HRA 8718400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2827 HRA 87; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1092-1/1092-1-006_index.html

kulatá průčelní okna. Ostatní viditelná okna jsou segmentově zakončena a mají šestitabulkové členění.

Fotografie, pořízená v 60. letech 20. století, se od kreseb poněkud liší. Vstupní předsíň zmizela, ale před polygonálním závěrem stojí zmiňovaná sakristie. Štít odděluje od stěny římsa, v průčelí obložená jednou řadou desek. Starší skladbu štítu nahradilo jednoduché svislé bednění s výklenkem pro votivní obraz. Střecha se dvěma věžičkami je kryta azbestocementovými deskami.¹⁵¹

¹⁵¹ SOkA Rychnov n/K, fond ZRŮBEK, Rudolf, inv. č. 481, ukl.č. 10, ev. j.ft. 101-104, kaple P. Marie, 1968.

4. 5. 3. Školy

Opočno, městečko ležící jihozápadním směrem od Dobrušky. Kresba datovaná rokem 1887 znázorňuje bývalou školu čp. 28 a zároveň rodiště P. Josefa Vorla, který byl *...„music comonist“ a farář v Zdicích u Berouna. Od studujících [mu] v 1881 deska sazená.*¹⁵² Na mapce města zhotovené k roku 1808, jejímž autorem je Rostislav Peška, dům již stojí a je označen jako škola. Zdejší výuka skončila v roce 1864, kdy byla postavena nová škola na náměstí.¹⁵³

Beer 46-053

Mapa SK 1840: k. o. Opočno, žlutě značený objekt na stavební parcele č. 131 leží u bývalých městských hradeb. Vstupní stranou je otočen ke komunikaci, tedy na jih. V místě východního průčelí je zahrada s další stavbou. Jedná se o drobný žlutě zbarvený objekt čtvercového tvaru, pravděpodobně studna.¹⁵⁴

Charakteristika:

Na perspektivní kresbě představuje roubenou budovu s obdélným půdorysem a valbovou střechou. Autor zde opět ukázal, že se mu příliš nedaří zachytit přeplátování nárožních trámů. Dispozice je trojdílná, oboustranně obytná s úzkou síní a pravděpodobně s dvoutraktovým uspořádáním, které naznačuje nepravidelné rozložení oken na čelní stěně. Měla by to být dvě okna světnice a jedno okno světničky, pokud je autor takto nerozmístil, aby se mu sem vešla v preambuli zmíněná pamětní deska. Valbová střecha naznačuje vyšší sociální status, který

¹⁵² BEER 46-053

¹⁵³ MAREŠ, Václav; PEŠKA, Rostislav. Historický vývoj města Opočna. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací 11 (Opočenský sborník)*, 2001, str. 150-151. ISBN 80-86076-28-8.

¹⁵⁴ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-05-22] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5499-1/5499-1-005_index.html

budova jako škola jistě měla. Střechu pokrývá šindel, přičemž z povrchu vyčnívají tři větrací vikýře s pultovými stříškami. Vysoký komín s naznačenou stříškou vystupuje sice nad prostorem síně, ale na netradiční straně nad vstupem. Dveřní otvor je nakreslen pouze schematicky, před vstupní stranou je naznačen chodníček. Okna mají šestitabulkové členění s římsou a parapetem. Předzahrádku lemuje plaňkový plot se sloupky, před nímž stojí drobná zděná stavbička kryté studánky.

Sedloňov, vesnice v Orlických horách, položená severovýchodně od Dobrušky. Na nedatované kresbě je zaznamenána ukázka školy z horského prostředí. Výuka zpočátku probíhala na faře, v dochované školní a farní kronice jsou zápisy již z roku 1794. V r. 1870 obec vystavěla novou budovu, a starou školu s čp. 107 (dnes čp.141) prodala. Nový majitel Fridolín Schmied stavbu přestavěl k obytným účelům.¹⁵⁵

Beer 09-05

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Sedloňov (Sattel), žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 44 při severním konci obce. Budova stojí vstupní stranou k severovýchodu, tedy k obecní cestě, kterou protíná mlýnský náhon. Průchozí síň zřejmě vedla do zahrady, směrem na jihozápad.¹⁵⁶

Charakteristika:

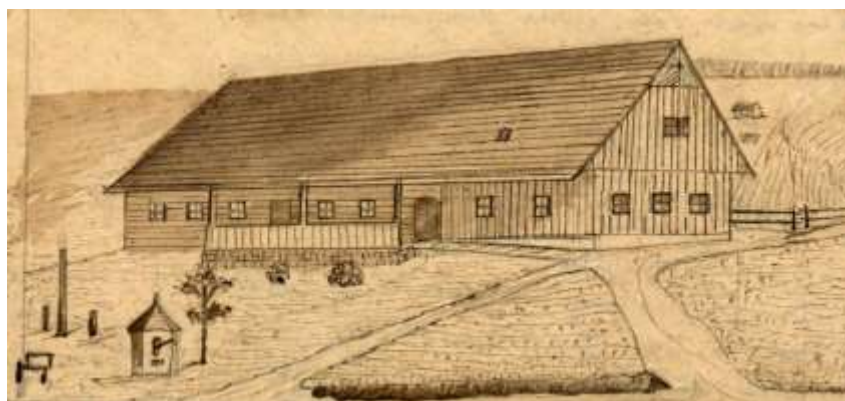
Na kresbě vidíme přízemní budovu obdélného tvaru s roubenou konstrukcí a vysokou sedlovou střechou s valbičkou. Škola je situována okapovou stranou k cestě s můstkem přes náhon, který je možno pozitivně konfrontovat s mapou SK. Netypicky velké počty okenních otvorů a jejich nesymetrické členění, naznačují složitější dispozici s učebnou a bytem učitele.¹⁵⁷ Vzhledem ke dvěma komínům vyčnívajícím za hřebenem je budova oboustranně vytápěná. Svisle bedněný štít člení dvě osy obdélných oken stejně velkých jako v přízemí. Hladkost šindelové střechy ruší pouze vikýř se sedlovou stříškou nad vstupem. Hlavní vchod s nadsvětlíkem je pouze naznačen, a okna mají po šesti tabulkách. V současnosti podkroví slouží k obytným účelům, vikýř nahradila střešní nástavba, krytina je plechová. Průčelní stěnu nyní odděluje od štítu podlomení, patrné je výrazné zvětšení okenních otvorů.

¹⁵⁵ SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Sedloňov (Sattel), inv. č. 1, kart. č. 815, Kronika školy: Pamětní kniha farní a veřejné obecné školy v Sedloňově (opis), 1794-1901.

¹⁵⁶ NA Praha, Stablní katastr, DVD 277 Indikační skici, sign. 3260 HRA 41818400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/6810-1/6810-1-004_index.html

¹⁵⁷ Ve školní kronice existuje záznam půdorysu budovy od místního učitele, ale je na něm zaznamenána pouze rekonstrukce staršího stavu půdorysu, která na čelních stranách neodpovídá počtem okenních os. Dispozice je zde pětídílná se spojovací chodbou a dvoutraktovou přední částí. SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Sedloňov (Sattel), inv. č. 1, kart. č. 815, str. 274, Kronika školy: Pamětní kniha farní a veřejné obecné školy v Sedloňově (opis), 1794-1901.

Deštné v Orlických horách, vesnice položená východně od Dobrušky. Na kresbě z roku 1887 je zachycena budova školy čp. 2. V písemných materiálech stabilního katastru je zapsáno, že ji roku 1840 založil hrabě František Colloredo-Mansfeld.¹⁵⁸ Podle školní kroniky vznikla o něco později, v roce 1842. Po druhé světové válce fungovala krátce coby škola česká, ale 50. léta přinesla její definitivní zrušení a demolici budovy.¹⁵⁹

Beer 9-07

Mapa SK 1840: k. o. Deštné (Deschney), žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 128 severně od kostela sv. Máří Magdalény. Vstupní strana je orientována na západ, štítová k obecní cestě, tedy směrem k východu.¹⁶⁰

Charakteristika:

Na perspektivní kresbě vidíme dlouhou přízemní budovu školy se sedlovou střechou. Konstrukce je roubená, pravá část budovy je krytá svisle kladeným bedněním. Podezdívka vyrovnává členitý povrch parcely. Dispozice pravděpodobně navazuje na obvyklou trojdílnou skladbu domu, k níž je přidán díl s učebnou či učebnami. Systém vytápění nelze rozeznat, autor kresby stál spíše pod návrším, na němž je budova vystavěna, a komín či komíny se skryly za hřebenem střechy. Sedlová střecha krytá šindelem přechází v průčelí ve svisle bedněný štít s jedním oknem, který je v horním poli střechovitě skládaný. Okraje přetažené střechy kryjí komunikační prostor na obou stranách. Na vstupní straně domu je uprostřed zápraží umístěna veranda se třemi sloupky na kamenné podezdívce. Všechna viditelná okna mají čtyřtabulkové členění. Pod budovou je naznačen patrně odpočinkový prostor s lavičkou, vedle níž stojí zděná polygonální stavbička pumpy s šindelovou stříškou stejného tvaru.

¹⁵⁸ NA Praha, Stabilní katastr: písemné operáty, sign. 2827 HRA 87.

¹⁵⁹ SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Deštné, sign. 2, kart. č. 452, Kronika školy 1842-1892.

¹⁶⁰ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2827 HRA 8718400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1092-1/1092-1-006_index.html

Sněžné, obec položená severovýchodně od Dobrušky. Kresbou, datovanou rokem 1889, se podařilo zachytit roubenou školu ve Sněžném. Podle pramenů byla založena roku 1785, v téže roce obec postavila novou budovu s čp. 67, vybavenou jednou třídou a místností k ubytování učitele. Tato budova byla roku 1874 opravena, o deset let později navíc rozšířena. S takto datovanou dobou oprav korespondují určité stavební prvky, jako jsou např. segmentově zaklenutý vstupní otvor. Nová škola s čp. 125 byla postavena až roku 1930, předešlá nadále sloužila coby obytné stavení.¹⁶¹

Beer 09-31

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Sněžné, žlutě značený objekt na stavební parcele č. 70 leží přibližně ve středu obce na pravém břehu potoka, který odděluje pozemek od obecní cesty procházející vsí. Budova se obrací vstupem k potoku a cestě, tedy na jihovýchod. Domek pro pana řídícího na mapě ještě není.¹⁶²

¹⁶¹ SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Sněžné, inv. č. 108, kart. č. 876, Školní budova a pozemky, 1906-1932.

¹⁶² NA Praha, Stablní katastr, DVD 279 Indikační skici, sign. 3210 HRA 46718400; ČÚZK - Archivní mapy, Stablní katastr [cit. 2013-05-06] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/7103-1/7103-1-003_index.html

Charakteristika:

Kresba představuje přízemní budovu s roubenou konstrukcí a sedlovou střechou, která stojí okapovou stranou ke komunikaci. Kolmo je napojeno krátké křídlo, také se sedlovou střechou. Trojdílná dispozice na obdélném půdorysu je zřejmě oboustranně obytná, samostatně byl vytápěn byt učitele i třída. Systém vytápění na kresbě nelze rozeznat, ale fotografie ukazuje dva komíny. První komín vyčnívá ze střechy nad předpokládanou kuchyní, umístěnou ve stěně oddělující síň od učitelovy světnice. Druhý komín je na opačné straně síně, patřil patrně k topeništi školní třídy. Široké štítové průčelí se čtyřmi okenními osami indikuje dvoutraktové členění dispozice, jak potvrzuje i pronik konců trámů kolmé příčky mezi okny. Šířku síně vyměřují pronikající konce trámů roubených příček, čitelné vedle vstupních dveří. Sedlová střecha s valbičkou přechází do svisle bedněného štítu s dvěma malými okénky. Střešní okraj je čitelně přetažen nad zápraží, nemusíme váhat se zařazením krovu k hambalkové soustavě. Věžička, vystupující z šindelem kryté střechy, je zakončena kuželovitou stříškou se zavěšeným zvonkem, a upomíná na povinnost učitelů vyzvánět. Segmentově zaklenutý vstupní otvor je vybaven dřevěnými zárubněmi s jedním dveřním křídlem. Obdélná okna mají obvyklé šestitabulkové členění. Domek učitele je konstrukčně a dispozičně zřejmě shodný se školou, pouze komín vystupuje netradičně na vstupní straně domu.

Dnes jsou na budově jen menší viditelné úpravy. Střechu pokrývá eternit, vstupní otvor je vybaven dvoukřídlovými dveřmi rámové konstrukce. Okna mají členění typu T, dvoukřídle s horním poutcem, vložené na začátku 20. století. Oproti kresbě vidíme dva komíny vyčnívající v hřebeni na uvedeném místě. Obydlí pana řídícího bylo v socialistické éře přestavěno tak, že ztratilo vypovídací hodnotu.

Osečnice, vesnice položená jihovýchodně od Dobrušky. Kresba představuje tzv. národní školu čp. 62. Do roku 1835 chodily osečnické děti do školy ve vsi Dobré, poté byla zřízena expozitura postupně v několika chalupách. Na místě staré chalupy čp. 1 byla pak roku 1873 postavena nová podsklepená budova.¹⁶³

Beer 15-13

Mapa SK 1840: k. o. Osečnice; vzhledem k datu výstavby není popisovaný objekt na mapě stabilního katastru, existuje zde pouze jeho předchůdce, dřevěná chalupa.¹⁶⁴

Charakteristika:

Zděná budova obdélného půdorysu je situována podélně k veřejné komunikaci. Polohu budovy stojící v kopci řeší vysoká podezdívka a vzniklý suterénní prostor byl využit jako sklep. Ten je přístupný dveřmi z průčelní strany, větrání zajišťují půlelipsovité zaklenuté otvory. Dispozice je trojdílná a oboustranně obytná, se vstupní síní a dvěma světnicemi. Obě obytné části jsou samostatně vytápěné. V hřebeni nad prostorem síně vystupuje široký cihlový komín. Druhý komín na vstupní straně domu je již užší s vyčnívající rourou. Na zděné konstrukci je nasazena sedlová střecha s šindelovou krytinou. Hladký trojúhelníkový štít se dvěma okny odděluje od průčelí římsa. Vstupní segmentově ukončené dveře jsou zajímavě umístěny v široké nise, a zdá se, že dveřní výplň je členěna šesti skleněnými tabulemi. Segmentově zaklenutá okna mají také šestitabulkové členění. Budova je nad vstupní stranou doplněna okapem, vedoucím pod střešním okrajem. Kamenné zápraží podél vstupní strany pozvolna klesá a přechází ve schodiště. Segmentové záklenky a další znaky korespondují s datací do třetí čtvrtiny 19. století.

¹⁶³ SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Osečnice, sign. 1, inv. 82, kart. č. 635, Kronika školy, 1873-1910.

¹⁶⁴ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5522-1/5522-1-002_index.html

Domašín, vesnice položená východně od Dobrušky. Kresba zachycuje budovu školy čp. 36. Do roku 1869 byla obec přiškolená k městu Dobrušce, poté byla postavena nová jednotřídní škola s rozlehlou školní zahradou.¹⁶⁵

Beer 15-07

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Domašín (Domaschin); vzhledem k datu výstavby není objekt na mapě stabilního katastru, ani se zde nenalézají žádný jeho starší předchůdce.¹⁶⁶

Charakteristika:

Vedle obecní cesty stojí podélně orientovaná zděná budova obdélného půdorysu se sedlovou střechou. Dispozice je stále tradičně trojdílná a zřejmě oboustranně obytná, s úzkou vstupní síní a dvěma světnicemi či učebnami. Za hřebenem střechy vyčnívá pouze jeden komín, pokud se vytápí obě strany trojdílného půdorysu, musí být sopouchy nad síní manipulovány k sobě kalhotovým způsobem. Mohutné pilíře a segmentové zaklenutí nad nimi umožňují zeslabení obvodových stěn. Na zděné konstrukci je nasazena sedlová střecha patrně s vaznicovým krovem s nadezdívkou, a pálenou krytinou. Trojúhelný štít obsahuje větrací otvory ve tvaru čtyřlístku a dvě malá okénka. Dvoukřídlové dveře a okna s šestitabulkovým členěním mají opět segmentové zaklenutí. Segmentové motivy a půdní nadezdívka datují stavbu skutečně do druhé poloviny 19. století.

¹⁶⁵ SOKA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Domašín, sign. 1, inv. č. 29, kart. č. 260, Kronika školy, 1871.

¹⁶⁶ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL:

http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=c1429-1

Val u Dobrušky, předměstí města Dobrušky. Kresba z roku 1888 představuje novou školu čp. 14, postavenou v roce 1879 na místě starší chalupy se stejným číslem popisným.¹⁶⁷ Dnes zde stojí moderní mateřská škola s totožným číslem.

Beer 05-18

Mapa SK 1840: k. o. Val (Wall); vzhledem k datu výstavby se popisovaný objekt na mapě stabilního katastru nenachází, pouze jeho starší předchůdce.¹⁶⁸

Charakteristika:

Na mírném návrší stojí zděná přízemní budova obdélného půdorysu se sedlovou střechou. Dispozice je trojdílná a oboustranně obytná, s úzkou síní a dvěma učebnami či světnicemi. Vzhledem ke dvěma komínům se na každé straně síně nacházelo topeniště, vytápějící každou obytnou část samostatně. Na zděné konstrukci je nasazena sedlová střecha stále ještě s obvyklou šindelovou krytinou. Trojúhelníkový štít, se dvěma okny doplněnými okenicemi, lemuje po stranách jednoduchá římsa. Stěny člení zřejmě pouze iluzivní pilíře, čárkové lemy patrně naznačují obloučkový nebo konzolkový historizující dekor. Zmíněný dekor a segmentové zaklenutí vstupu a oken s osmitabulkovým členěním datují stavbu do závěru 19. století.

¹⁶⁷ SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Val u Dobrušky, inv. č. 2, sign. 2, kart. č. 967, Kronika školy, 1879-1913.

¹⁶⁸ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/8309-1/8309-1-003_index.html

4. 5. 4. Hospody

Kounov, vesnice ležící východně od Dobrušky. Na kresbě z roku 1887 je zaznamenána roubená hospoda čp. 31, ve které se nějaký čas také vyučovalo. Na jejím místě je dnes zděný dům v sorealistickém stylu.

Beer 5-25

Mapa SK 1840: k.o. Kounov (Kaunow), žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 49 na jižním konci obce, u obecní cesty mezi Zlatým potokem a náhonem. Dům se vstupní stranou otáčí k západu, jeho tvar je obdélný se severním krátkým křídlem souběžným s domem.¹⁶⁹

Charakteristika:

Na kresbě vidíme přízemní roubenou stavbu situovanou mezi obecní cestou a náhonem. Stavba má sedlovou střechu s polovalbami a trojdílnou dispozici a zdá se, že je oboustranně obytná. Zakreslení komína obvyklým způsobem za hřebenem, ale výrazně vlevo, naznačuje buď nějakou neobvyklou variantu vytápění nebo jde pouze o nedokonalost kresby. Levý krajní díl je širší, vystupuje až pod okraj šindelové střechy, zatímco zápraží před síní a pravým dílem je vymezeno profilovanými sloupky a zábradlím. Na nároží se autor pokusil o znázornění rybinové vazby. Svisle bedněný štít s dvěma větracími otvory mírně předstupuje před průčelní stěnu. Střešní okraj je vybaven okapem na dřevěných úchytech. Obdélná okna mají obvyklé šestitabulkové řešení.

¹⁶⁹ NA Praha, Stablní katastr, DVD 266 Indikační skici, sign. 2929 HRA 18918400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-03] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/3425-1/3425-1-001_index.html

Sedloňov, obec v Orlických horách, položená severovýchodně od Dobrušky. Kresba z roku 1889 zachycuje hostinec a řeznictví čp. 106, majetek rodiny Vogelů. Budovu autor nakreslil krátce po přestavbě, která jí dala podobu v podstatě zachovanou dodnes.

Beer 9-30

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Sedloňov (Sattel), objekt leží na stavební parcele č. 45 v centru obce mezi obecní cestou a mlýnským náhonem. Budova se obrací vstupem k severovýchodu, tedy k obecní cestě. Průchozí síň se pravděpodobně vstupovalo do zahrady situované na jihozápad, průčelí je propojeno cestičkou s náhonem. Objekt obdélného tvaru s napojeným krátkým křídlem je značen žlutě.¹⁷⁰

Charakteristika:

Patrová budova obdélného tvaru se sedlovou střechou je situována okapovou stranou k veřejné cestě. Konstrukce je částečně roubená s podezdívkou, zděnou západní částí a bedněným patrem. Podezdívka vyrovnávající nepravidelnosti parcely je zároveň využita k podsklepení, v průčelní zdi se nacházejí přízemní větrací otvory. Dispozice byla zřejmě původně čtyřdílná, s roubenou světnicí, síní a hospodářskými prostory. Vstupní síň odděluje roubená příčná stěna od světnice. Příčka, čitelná podle viditelných čel trámů, prostupuje roubenou stěnou mezi vstupním otvorem a okny. Zadní část, podle napojení zděné a roubené stěny asi původně dřevěná, pravděpodobně měla hospodářskou funkci, později možná sloužící potřebám řeznictví. Tato část byla přístupná dvěma vstupy a navíc vraty v průčelní zdi. Proběhla výměna okna na místě jedné dveří. Mezi bedněným patrem a přízemím vyčnívají konce stropních trámů. Nelze vyloučit, že patro bylo dostavěno později. Na celé konstrukci je nasazena sedlová střecha s patrně vaznicovým krovem a šindelovou krytinou, střešní okraje doplňují okapy. Přetažení střechy chrání svisle bedněný štít s dvěma

¹⁷⁰ NA Praha, Stablní katastr, DVD 277 Indikační skici, sign. 3260 HRA 41818400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/6810-1/6810-1-004_index.html

okenními osami. Na obvyklém místě v prostoru nad síní vystupuje ze střechy stupňovitý komín. Vstup s dřevěnými zárubněmi rámuje dvoukřídlové dveře s nadsvětlíkem. Obdélná okna v přízemí i v patře mají osmitabulkové členění, ale zdá se, že okna jsou vybavena poutcem, oddělujícím horní čtvrtinu okna. Prostor mezi přízemím a patrem lemuje bedněný pruh se zdobným motivem kuželek.

Dům byl dále upravován za první republiky i v pozdějším období. Před východním průčelím vznikla přístavba prosklené zimní zahrady, využívané jako restaurace. Dalšími zásahy byla upravena dispozice v zadní zděné části přízemí, změněno členění oken a přidáno svisle kladené bednění na roubené části přízemí.

Lomy - Míchová, osada ležící východně od Dobrušky. Zdejší děti chodily do roku 1888 do osečnické školy, v tomto roce byla v míchovské hospodě čp. 3 zřízena její expozitura. Po nějaké době bylo příslušnými orgány shledáno, že výuka v hospodském prostředí není vhodná pro křehké dětské duše, a škola se přestěhovala do jedné z místních chalup. Novou školní budovu si obec postavila až na počátku 20. století. Použitá kresba zachycuje zmíněnou hospodu.¹⁷¹

Beer 15-13

Mapa SK 1840: k. o. Lomy (Lom), místní část Míchová (Michowy), dnes Mnichová. Červeně značený objekt leží na stavební parcele č. 47 v centru osady. Dům se vstupní stranou otáčí k severu, na zadní straně se k němu přimyká přibližně čtvercové užší křídlo značené žlutě. Na severní straně dvora proti domu se nachází patrně hospodářská budova, zakreslená žlutě. Opodál v zahradě stojí drobný dřevěný objekt, zřejmě suška.¹⁷²

Charakteristika:

Kresba představuje zděnou přízemní stavbu s polomansardovou střechou. Čtyřdílná dispozice obsahuje vytápěnou světnici a vstupní síň, ve třetím a čtvrtém díle půdorysu jsou umístěny chlévy, soudě podle hnoje před vstupem a malých větracích otvorů místo oken. Mansardová část podkroví byla využívána zřejmě jako ubytovací prostor, jak naznačují zasklené střešní vikýře, přičemž poslední vikýř pravděpodobně vedl na seník. Polomansardová střecha v průčelí vytváří lichoběžníkový štít s osami obdélných a klasicistních půlkruhových oken. Pod střešním okrajem se uplatňují konce vazných trámů. Krytina je šindelová s větracími

¹⁷¹ SOkA Rychnov n/K, fond Archiv škol: Lomy, sign. 1, inv. č. 1, kart. č. 493, Kronika školy, 1946-1961. Původní kronika se za 2. světové války ztratila, učitel Josef Poláček proto do nové kroniky vložil zkrácenou školní historii.

¹⁷² ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/4226-1/4226-1-004_index.html

otvory ve tvaru „volského oka“. Široký zděný komín, vyčnívající z hřebene střechy v prostoru nad světnicí, naznačuje ještě dymníkové řešení. Vstupní otvor s nadsvětlíkem, doprovázený po obou stranách svislými průduchy, je segmentově zakončen, obdélná okna mají šestitabulkové členění. Vstupy do chlévů mají kamenné ostění se segmentovým záklenkem. Typicky klasicistní půlkruhová okna ve štítu datují stavbu do první třetiny 19. století.

4. 5. 5. Katovna

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Několika kresbami z roku 1893 se podařilo zachytit výjimečné vyobrazení bývalé katovny a rasovny čp. 142 (před přečíslováním r. 1884 čp. 66b).¹⁷³ Podle pramenů postavil v roce 1590 katovnu první známý kat Michal. Zda se jedná o stejnou budovu jako na kresbách, je nejisté. Dům vlastnil městský kat, který zde měl i menší hospodářství. V druhé polovině 18. století bylo po soudní reformě odebráno Dobrušce hrdelní právo a katovna nadále sloužila jako obydlí pohodného a hospodářství. Budova stála v místech dnešní zahrady Husova sboru, zbořena byla na počátku 20. století.¹⁷⁴ Existuje malba katovny od jiného autora, kronikáře Jaroslava Maisnera, ale liší se pouze v několika málo detailech.¹⁷⁵ Zachovaly se pouze dvě fotografie objektu, s nimiž mohou být kresby Aloise Beera konfrontovány.¹⁷⁶ Na základě kreseb a fotografií byl autorkou vyhotoven půdorysný náčrt obou podlaží domu.

Beer 13-17

Beer 13-15

¹⁷³ Beer uvedl v popisce k domu čp. 67b, v písemném operátu SK toto číslo existuje coby hospodářství s kat. č. 519a. Na mapě SK leží tento žlutě značený objekt ve tvaru trojstranného dvora za městem směrem ke vsi Pulice. Správné čp. katovny bylo 66b, po přečíslování čp. 142 s č. parc. 160.

¹⁷⁴ MATOUŠ, Václav. *Ortel podle práva: Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364-1765*. Dobruška – Rychnov nad Kněžnou, 1997. ISBN 80-86076-01-6; PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Praha – Litomyšl, 2008. ISBN 978-80-7185-926-0.

¹⁷⁵ KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, sbírka CD-ROM č. 119 – MAISNER, Jaroslav. *Staré mlýny v Orlických horách*, rkp., 1962, str. 139.

¹⁷⁶ KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, Archivní sbírka, sign. XXVII/162, Dobruška ve starých fotografiích; PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Praha – Litomyšl, 2008. ISBN 978-80-7185-926-0.

Foto Vlastivědné muzeum Dobruška

Reprofoto Dobruška a Opočno

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Krajské předměstí (Land Vorstadt), Pulická ulice vedoucí směrem na západ k obci Pulice. Objekt leží na stavební parcele č. 160 na západním konci města, při jižním okraji Krajského předměstí, a po levém břehu mlýnského náhonu tekoucího souběžně s potokem Brtva. Štítem je orientován k východu, vstupní strana směřuje na sever. Červeně značený objekt je obdélného tvaru s krátkým severním křídlem napojeným kolmo, k němuž se přimyká drobná žlutě zakreslená stavba.¹⁷⁷

¹⁷⁷ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stablní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

Charakteristika:

Kresby ukazují budovu s obdélným půdorysem, s napojeným kolmým křídlem a sedlovou střechou. Na spodní zděnou část stavby je nasazeno roubené patro „v kožichu“ s viditelným pronikem konců trámů v napojení zděné a roubené části. Kolmo napojený srub – komora (sýpka?), s vjezdovou bránou ve spodní zděné části, zůstal bez omítky. Sedlová střecha má přesahy na obou stranách, pod nimi se uplatňují konce trámů. Štít je svisle bedněný se třemi větracími otvory. Na vnější okapové straně domu byla podle autora po celé délce pavlač, přístupná přes kuchyni. V takovém případě by se obracela na jižní stranu a korigovala by nevýhodně k severu obrácenou vstupní stranu. Pavlač byla údajně stržena po roce 1850, v době vzniku kresby tedy již neexistovala, ale na fotografii se její přítomnost potvrzuje zazděným klenutým vstupem v místě kuchyně. Drobná stavba, na autorově plánu situovaná v koutu dvora, byla využívána jako jatka, dřevník a psinec.

Přízemí i patro hlavní budovy mělo patrně trojdílnou dispozici, přízemí bylo přístupné otevřeným prostorem bez stěny do dvora; na jeho konci se nacházela kuchyně. Z tohoto prostoru se procházelo úzkou chodbičkou vlevo do spodní subalterní světnice, vpravo v druhém traktu byla komora. Chlív v zadním dílu půdorysu byl přístupný samostatnými dveřmi ze dvora, přístup ze síně není autorem uveden. V patře se nacházela vstupní síň opět s vydělenou kuchyní. Ze síně se vstupovalo vpravo do světnice a na druhé straně do velké komory. Komora byla podle druhé použité fotografie zřejmě později upravena k bydlení. V roubené stěně je vložena trojice oken, dvě ve východním průčelí a jedno na jižní straně, vedoucí na pavlač. Ten samý počet platí u přední světnice, která měla dvojici oken v západním štítu a jedno okno na jih do pavlače. Dispozice srubu nad bránou je podle proniku konců trámů dělicí příčky při pohledu zvenčí pravděpodobně dvoudílná.

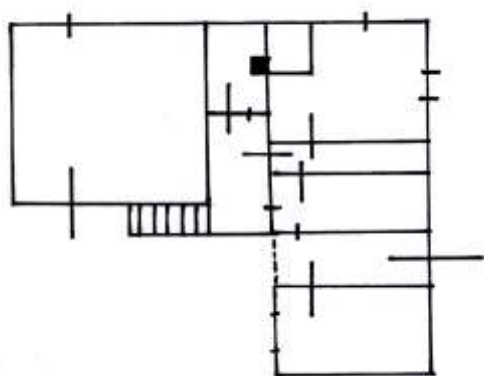
Patro je přístupné ze dvora peronem se stupni z cihel, ve spodní části je z cihel vyžděný půlkruhový prostor. Peronové schody, chráněné okrajem přetažené střechy s čitelnými konci trámů, končí dřevěnou podestou s bedněním vytvářejícím před vstupem krátkou pavláčku, nesenou jedním profilovaným sloupkem zasazeným do stropnice. Zmíněná profilace sloupku peronové pavláčky vypadá jako napodobení renesančních balustrádových sloupků.

Vstup z pavláčky do horní síně je vybaven trámovými profilovanými zárubněmi s lištovým motivem odsazovaných uch, na křídle s barevnou výzdobou dvojice výplní v rámové konstrukci. Vstup do srubu má také trámové zárubně. Dveře mohou mít dřevěnou konstrukci s oplechováním s překříženým diagonálním rastroem, ale může to být jen iluzivní malba na dřevěném křídle. Srub je přístupný také bočními dveřmi z průjezdu.

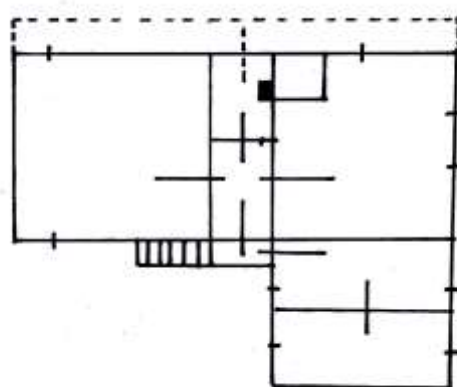
Ve zděném přízemku pod srubem existuje široký průjezd. Zvenčí je vybaven širokou záklenkovou nikou s půlkruhově zaklenutou bránou, kterou zevnitř překrývají dřevěná dvoukřídlová vrata s menší vstupní brankou. Vrata jsou svlaková s vnějším pokryvem z diagonálně skládaných prken. Ohradní kamenná zeď obsahuje další bránu situovanou naproti hlavnímu průjezdu s dřevěnými svlakovými vraty s trámovým horním překladem.

Západní průčelí je vybaveno sdruženými okny s trámkovými zárubněmi. V přízemí mají výplně pouze čtyřtabulkové členění, v patře jsou okenní zárubně doplněné parapetem a výplně jsou členěny šesti tabulkami. U srubu se na dvou menších oknech uplatňují jednokřídlové okenice s dvojicí pásových závěsů. Na dvorové straně srubu jsou místo oken jen malé otvory proříznuté ve dvou přilehlých trámech. Komora a chlév v přízemí mají pouze jednoduché větrací otvory.

Interiéry domu jsou vybaveny trámovými stropy a podlahami z fošen, ve spodní síni kamennou podlahou. V horní síni jsou jen schematicky načrtnuté vstupy do jednotlivých místností. Vydělená kuchyně má samostatné dveře a větrací průduch, odtud se obsluhovala pec s kamny ve světnici. Dolní světnice je dlážděna kamennými deskami do hloubky vytápěcí sestavy, dále je položena podlaha ze silných fošen. Beer v popisce uvádí výslovně někdejší systém vytápění s nepřímou obsluhou kachlových kamen, přičemž zakreslen je už moderní, přímo obsluhovaný sporák s horním odtahem do komína.

Katovna - přízemí

Katovna - patro

4. 5. 6. Drobné objekty – zvonička a studna

Pulička, místní část obce Pulice, položené západním směrem od Dobrušky. Na kresbě z roku 1893 je zachycena drobná stavba vesnické zvoničky, dnes již neexistující, se zástavbou roubených chalup okolo návsi.

Beer 26-09

Charakteristika:

Na návsi stojí sloupová zvonička se zvonkem zavěšeným ve vidlici. Jednoduchou sloupovou konstrukci kryje kuželovitá stříška krytá šindelem. Na kresbě není rozpoznatelné, zda je vidlice či rozsocha vyrobena ze samorostu nebo doplněna tesařským spojem. Ve vrcholu stříšky se nachází makovice s křížkem.

Nové Město nad Metují, město ležící severně od Dobrušky. Na nedatované kresbě je zachycena studna stojící na náměstí před farou a kostelem sv. Trojice.

Beer 47-90

Mapa SK 1840: k. o. Nové Město nad Metují (Neustadt o.d. Mettau), na náměstí před kostelem sv. Trojice se nachází čtvercový objekt, značený pouze černým obrysem.¹⁷⁸

Charakteristika:

Na pozadí patrových domů na náměstí zachycuje kresba malou stavbičku se čtvercovým půdorysem a valbovou stříškou. Studna je vybavena dlážděným vyvýšením pro odtok dešťové vody, na němž stojí roubená podsada. Valbová stříška je kryta šindelem, z vrcholu vyčnívá makovička s vlaječkou. Voda se čerpala pomocí okovu zavěšeném na řetězu, který je navinutý na hřídel rumpálu. Hřídelí otáčelo venkovní kolo s rukojetí.¹⁷⁹

¹⁷⁸ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-13] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5281-1/5281-1-002_index.html

¹⁷⁹ VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2. vydání. Praha, 2007, str. 282-283. ISBN 978-80-247-1204-8.

4. 6. Technické stavby

4. 6. 1. Mlýny

Výrava, vesnička ležící mezi Dobruškou a Hradcem Králové. Nedatovanými kresbami se podařilo zachytit již neexistující větrný mlýn.

Beer 65-07

Beer 42-110

Charakteristika:

Na kresbách se nalézá větrný mlýn tzv. beraního typu se sedlovou střechou s valbičkou. Průřez trémovou konstrukcí ukazuje základnu mlýna, stejnoramenný kříž. Větrný mlýn tohoto typu nebyl ukotven v zemi, pouze podložen plochými kameny, na nichž spodní plochou spočíval zmíněný kříž. V průřezu je zaznamenán střed kříže se zasazeným čtyřstranným trémem, tzv. „tatíkem“, který podpírají čtyři vzpěry, tzv. „apoštolové“. Další vnitřní konstrukční prvky značeny nejsou. Otáčivá kostra či „klec“ mlýna je bedněná, s předsunutou krytou pavláčkou, která navazuje na krytou šalandu. Schodiště na pavláčku je vybaveno bedněnou stříškou. Krytina střech je šindelová. Z větrného kola vidíme pouze dvě křídla, složená z příček po obvodu spojených latěmi a vyplněných „plachtami“. Zespodu mlýnské konstrukce vyčnívá „ocas“, trám zavěšený na konstrukci. Na jeho volném konci je upevněn řetěz, ovinutý na kolíku v zemi. Na dalším kolíku je upevněn „kozlík“, druh rumpálu, který navíjel zmíněný řetěz, a tím mlýn otáčel. Kolíků je kolem mlýna jedenáct.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Odborná terminologie čerpána z: ŠTĚPÁN, Luděk; KŘIVANOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách I. (historie a technika vodních a větrných mlýnů, hamrů, pil, valch, olejen a stoup)*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-254-2.

Dobré, podhorská vesnice položená východně od Dobrušky. Kresba z roku 1887 zachycuje tzv. Langrův mlýn čp. 86, reprezentativní ukázkou technického zařízení svého druhu. Vodní knihy mluví o dvou mlýnských složeních a pile, které pohání voda vedená náhonem ze Zlatého potoka k nezvykle širokému a vysokému jezu z kamene a dřeva. Místo staré pily byla na počátku 20. století zřízena tkalcovna. Na místě dvou kol byla postavena Francisova turbína s výkonem čtrnácti koňských sil.¹⁸¹ Provoz tkalcovny byl v 50. letech ukončen a budova přestavěna. Kamenný most strhla roku 1997 povodeň.¹⁸²

Beer 15-01

Mapa SK 1840: k. o. Dobré (Dobrey), na konci místní části s názvem Mlejnská je zakreslen soubor žlutě značených objektů na stavební parcele č. 102, ležící na ostrově vytvořeném náhonem a Zlatým potokem. Mlýn k oběma tokům stojí kolmo a vstupní stranou se otáčí na jihovýchod. Obdélnou mlýnici doplňuje krátké kolmé křídlo na severovýchodní straně. Před mlýnem na jihovýchodní straně leží šikmo natočený objekt s č. 103, pravděpodobně pila. Na severozápadní straně kolem mlýna vede cesta k dvěma můstkům, širší přes Zlatý potok a užší přes náhon. Až za touto cestou se nachází drobnější objekt s č. 101, orientovaný podélně k vodotečím, s předzahrádkou před jižním průčelím. Na indikační skice se objevují změny; budova mlýna je zakreslena v zalomeném tvaru. Širší křídlo je orientováno podélně ke Zlatému potoku, kolmo se napojuje užší křídlo. Mlýn je značen červeně, je tedy spíše zděný. Ostatní objekty zůstaly beze změn.¹⁸³

¹⁸¹ SOkA Náchod, OKÚ Nové Město, Kn. 1a, str. 168, Vodní knihy, 1872 – 1930.

¹⁸² KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, sbírka CD-ROM č. 8 – HEJZLAR, Josef. Kronika mlýnů na Zlatém potoce a jeho přítocích, rkp., 1962, str. 32.

¹⁸³ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2834 HRA 9418400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2834 HRA 94; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1175-1/1175-1-002_index.html

Charakteristika:

Na kresbě vidíme tzv. Langrův mlýn situovaný u silnice pod nevelkým návrším. Z kresby je patrný u mlýnů převažující princip půdorysu s mlýnicí, umístěnou v zadní části trojdílné dispozice. Na kresbě se jistě díváme na typologicky zadní stranu budovy, vstup je tedy na druhé straně, z výše umístěného dvora. Budova je podezdívkou přizpůsobena umístění v kopci. Ve zděném suterénu se nachází prostor mlýnské lednice s vodním kolem, tzv. podkolí, v roubeném patře je tzv. zanáška. Přední část původně roubeného domu je již zděná. Podle švu příčné roubené stěny, oddělující mlýnici od kuchyně, je zřejmé, že přezdívání budovy zatím došlo pouze k mlýnici. Pozůstatek kamenné zídky je patrně část odbourané lednice, současná je tedy zřejmě zúžená.¹⁸⁴

Sedlovou střechu nad obytnou světnicí kryje šindel, valbu nad mlýnicí pokrývá došková krytina. Toto řešení krytiny je na mlýně unikátní, protože mlynář si na pile mohl šindele kdykoli vyrobit. Ve vyšších polohách s nízkou bonitou polí se lépe daří žitu než pšenici, je tedy pravděpodobné, že na střeše jsou položeny žitné došky. Ty jsou dražší než pšeničné, mlynář je musel koupit, pokud je nedostal protislužbou místo peněz.¹⁸⁵

Na obvyklém místě vyčnívá z hřebene široký komín, naznačující dymníkové řešení kuchyně. Vstupem s dvoukřídlými dveřmi se vcházelo do podkolí k vantrokům a k lávce. Okna mají dvojitý členění, šestitabulkové a čtyřtabulkové, vycházející patrně z toho, že přestavba ještě nedospěla ke svému závěru.

Další zděná lednice s vodním kolem na horní vodu slouží pilnici. Vodní kolo, upevněné ke kamenné návodní zdi, pohání voda tekoucí z vantroků, zakreslen je vodní přepad. Vantroky nevedou podél návodní zdi mlýnice, ač by logicky měly, ale jen k její hraně. Malé kolečko, nazývá se belík, je zvláštní vodní kolo s dřevěným setrvačником. Výrazná hřídel s ojnicí vedoucí do mlýnice mohla vytvářet pouze kývavý pohyb s malým rozpětím. Nabízí se tedy méně náročný pohon pračky či máselnice. Přístřešek pily se sedlovou střechou je kryt opět došky se ztužujícími pásy šindelů na okrajích a ve hřebeni. Stranou mlýna stojí dřevěná budka s otvorem v zadní stěně, patrně suchý záchod otočený vstupní stranou k pile. Mostek přes Zlatý potok je vybaven zděnou zídkou, u níž leží zákolník. Bývala to ¼ mlýnského kamene, položená tak, aby okovaná kola vozů nebořila zídku.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Terminologie: URBÁNEK, Radim. Technologické vybavení mlýnů na příkladech z okresu Rychnov nad Kněžnou. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 16, 2009, str. 143-160. ISSN 0475-0640.

¹⁸⁵ Ústní sdělení Mgr. Radima Urbánka.

¹⁸⁶ Terminologie: URBÁNEK, Radim. Technologické vybavení mlýnů na příkladech z okresu Rychnov nad Kněžnou. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 16, 2009, str. 143-160. ISSN 0475-0640. Ústní sdělení Mgr. Radima Urbánka.

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Nedatovaná kresba představuje tzv. Čížkův mlýn „Pod Hliníkem“ čp. 402 (před přečíslováním r. 1884 čp. 2e), ležící mezi Dobruškou a Křovicemi. Mlýn pracoval až do 50. let 20. století, ale pak byl opuštěn a od té doby chátral.¹⁸⁷ V kronice J. Hejzlara z konce 60. let 20. století existuje další kresba tohoto domu, ale již v docela jiné podobě.¹⁸⁸

Beer 05-07

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, Křovické předměstí (Krzowitzter Vorstadt) žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 512, na ostrově vytvořeném mlýnským náhonem a Zlatým potokem. Dům je otočen vstupní stranou k severozápadu. Jižně za náhonem stojí další žlutě značený objekt s č. 511, orientovaný k náhonu kolmo. Na indikační skice je zaznamenána změna; jižně od mlýna stojí červeně značený objekt, pravděpodobně stodola.¹⁸⁹

Charakteristika:

Mezi rameny náhonu a potoka stojí přízemní roubená budova se sedlovou střechou a polovalbou. Z kresby je patrný princip půdorysu s mlýnicí, umístěnou v zadní části trojdílné dispozice. Tato část má obvyklé dvoupodlažní řešení, v tomto případě doložené krátkou pavláčkou při vstupní stěně. Vpravo je patrná světnice se dvěma dvojicemi oken a vedle ní v zadním traktu světnička, která z čelní stěny poněkud vystupuje, což naznačuje nějaký stavební vývoj. Střechu vpředu kryje šindel, vzadu došky. Stropnice či vazné trámy přesahují nad zápraží pouze v rozsahu světnice. Výplně okenních otvorů s parapetem mají šestitabulkové členění. Kamenná stodola s polovalbovou střechou je jistě mladší než mlýn.

¹⁸⁷ BRICHOVÁ, Alena. Zpráva o výzkumu současného stavu lidové architektury v obci Valské Doly. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 13, 2005, str. 333-334. ISBN 80-86076-40-74.

¹⁸⁸ KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, sbírka CD-ROM č. 8 – HEJZLAR, Josef. Kronika mlýnů na Zlatém potoce a jeho přítocích, rkp., 1962, str. 101.

¹⁸⁹ NA Praha, Stablní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-04-04] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-001_index.html

Podchlumí, osada Semečnic, leží jihovýchodně od Dobrušky. Nedatovaná kresba zachycuje tzv. Podchlumský mlýn čp. 1 se šlejfernou, původně patřící k opočenskému velkostatku. Prodán byl soukromému majiteli r. 1852.¹⁹⁰ Průčelí bylo r. 1912 přestavěno z důvodů zchátralosti. Pila, patřící k vybavení mlýna, údajně nesla letopočet 1784.¹⁹¹ Zápis ve vodní knize říká, že zde existoval mlýn se třemi obyčejnými složenými a jednolistová pila. V roce 1928 majitel zřídil katrovou pilu s cirkulárkou a karborundovým brusem, ta starší byla později zbourána.¹⁹² Po druhé světové válce byla i katrová pila odstraněna. Na začátku 50. let mlýn přešel do vlastnictví státu, byla zde zřízena mísirna krmiv pro hospodářská zvířata. Restituce vrátila majetek potomkům původních majitelů, kteří z původního mobiliáře našli pouze krupník, který věnovali expozici Babiččina údolí.¹⁹³

Beer 05-13

Foto autorka

¹⁹⁰ SOkA Rychnov n/K, AM Dobruška, inv. č. 1615, sign. č. 6/26, kart. č. 471, mlýny: 1888 – 1939, korespondence majitele mlýna s odborným radou archivu ministerstva vnitra, 1933.

¹⁹¹ KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, sbírka CD-ROM č. 119 – MAISNER, Jaroslav. Staré mlýny v Orlických horách, rkp., 1962, str. 116.

¹⁹² SOkA Náchod, OKÚ Nové Město, Kn. 1a, položka č. 94, Vodní knihy, 1872 – 1958.

¹⁹³ Ústní sdělení majitelů.

Mapa SK 1840: k. o. Semechnice (Semechnitz) lokalita s místním názvem Podchlum ve východním cípu katastru. Červeně značený soubor objektů leží na pravé straně Zlatého potoka. Mlýn stojí jižním bokem podélně k potoku, kde mapový záznam stabilního katastru zachytil tři vodní kola. Další dva objekty stojí na severní a západní straně dvora. Pila leží podélně k druhé straně potoka, značena je žlutě. V těsné blízkosti potoka proti proudu zachytila mapa SK červeně další stavbu, ale bez mlýnských kol. Této stavby se zřejmě týká Beerovo označení šleiferna, tedy brusírna.¹⁹⁴

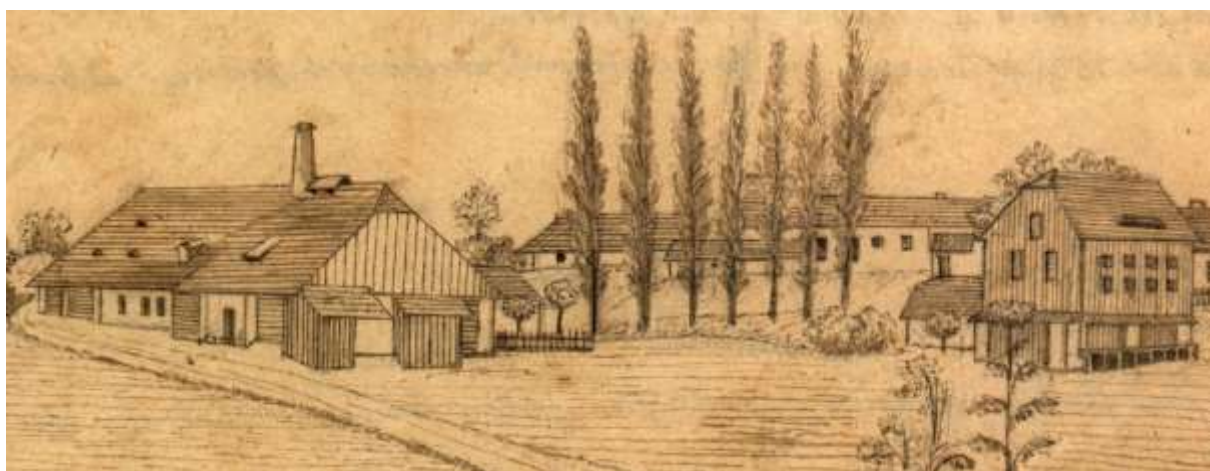
Charakteristika:

Na tzv. Podchlumský mlýn se díváme od jihu a od východu, jak je zřejmé z konfrontace s mapou stabilního katastru. Zděná budova s mansardovou, na čelní straně polomansardovou střechou, je obrácena k jihu tímto čelem s výrazným zděným průčelím. Průčelní stěna je členěna svislými i vodorovnými osami pilastrů a říms do pravidelného vzoru. Kvádrování v nároží přechází v patře do pilířků s ozdobnými vázami. Na jižním boku vidíme na kresbách patrně vstup do mlýnice a konce stropních trámů nad zápražím, na severním boku sloupek pavlače. Obdélná okna mají šestitabulkové členění. Přes náhon proti mlýnu stojí dřevěná budova rámové konstrukce s hromadou kulatiny, nepochybně pila. Ohrazení dvora zajišťuje zděný plot s pilířovou bránou bez překladu a brankou pro pěší, napojený kolmo na stodolu. Mohutná zděná budova s čp. 2 vpravo na spodní kresbě zachycuje tzv. šleifernu – brusírnu. Stavba byla výrazně přestavěna nedlouho před pořízením kresby, jak je patrné z její ploché sedlové střechy s typicky „nádražními“ projevy tehdy moderní vaznicové konstrukce krovu.

¹⁹⁴ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-05-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/6826-1/6826-1-003_index.html

4. 6. 2. Bělídlo a mandl

Podbřezí, vesnice položená jihovýchodně od Dobrušky. Na kresbě z roku 1889 se autorovi podařilo zachytit dvě technické stavby, bělidlo a mandl. Mandlovna údajně stála na svém místě od roku 1756, zrušena byla na konci 19. století, a odstraněna roku 1925.¹⁹⁵ Zápis ve vodní knize hovoří o valše a bělidlu využívajících sílu Zlatého potoka. Voda se jímala dřevěným jezem s pevnou korunou ležícím nad starým židovským hřbitovem, a její tok vedl nápusným stavítkem v levém břehu do náhonu vedoucího obcí k vodnímu dílu. Ve 20. století zde byl zřízen odběr vody pro obecní vodovod.¹⁹⁶ Na Rychnovsku se bělidla nazývala „zápačkami“, kde se plátno bílilo vápnem a jinými chemickými prostředky. Stály u vodotečí, z nichž se voda za pomoci technického zařízení vlévala do struh na loukách, kde existovaly ještě nabírací jímky ke kropení. Plátno se případně rozprostíralo na podkládací ráhna. Po bělení se plátno valchovalo v plátenických valchách. Dalším krokem bylo mandlování v mandlu s pohonem vodním, koňským a později parním. Sušení plátna probíhalo v sušárnách, které mohly mít podobu sušících věží.¹⁹⁷

Beer 17-23

Mapa SK 1840: k. o. Podbřezí (Podbrzezy), červeně značený objekt leží na stavební parcele č. 29 (bělidlo čp. 5) při obecní cestě jižně od zámku Skalka. Dům se vstupem otáčí směrem na severovýchod ke komunikaci, ale síň je jistě průchozí do dvora na jihozápadě. Jihovýchodně

¹⁹⁵ NOVOMĚSTSKÝ KURÝR: *Co napsali představitelé obce o Skalce r. 1939.* [cit. 2013-04-10] URL: <http://www.novomestskykuryr.info/011160-region%20nove%20mesto%20nad%20metuji-skalka.html>

¹⁹⁶ SOkA Náchod, OKÚ Nové Město, Kn. 1b, položka č.1, zápis z r. 1933, Vodní knihy, 1872 – 1958.

¹⁹⁷ ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech.* Hradec Králové, 1991, str. 233-236. ISBN 80-7031-660-8.

od budovy bělidla leží za mlýnským náhonem dva kolmo k sobě postavené objekty s č. 26 (mandl čp. 7), značené žlutě. Budovy mandlu a bělidla propojují komunikace.¹⁹⁸

Charakteristika:

Na kresbě vlevo vidíme u cesty stojící přízemní budovu se sedlovou střechou s valbičkou. Konstrukce je převážně roubená se zděnými spojovacími články. Přední část půdorysu byla zřejmě postavena dříve, část s komínem je mladší. Dispozice sice není čitelná, ale podle informací z odborné literatury bychom mohli částečně popsat vnitřní zařízení bělidla. V nezastropeném interiéru bývaly kádě k máčení plátna a ohřívání vody, vznikající pára unikala otvorem v hřebeni sedlové střechy, který je chráněn mírně nadsazenou sedlovou stříškou, tzv. jezdcem.¹⁹⁹ Kromě „jezdce“ je ve střeše s šindelovou krytinou ještě další větrací otvor s pultovou stříškou; štít je tradičně svisle bedněný. Druhá část budovy je zřejmě mladší, již s vysokým úzkým komínem důsledněji odvětrávajícím vznikající výpary. Budova je vybavena obdélnými okny, větracími otvory ve střeše a vikýřem.

Mandl na kresbě vpravo je vysoká budova se sedlovou střechou s valbičkou, kolmo se napojuje zděné křídlo patrně s polovalbovou střechou. Přízemní konstrukce mandlu je zděná s bedněním a širokými vraty v průčelí. V tomto prostoru mohl být instalován žentour poháněný koňskou silou. Užší patro viditelně ustupuje oproti přízemí, ústupek kryje řádka šindelů. Konstrukce patra je patrně rámová se svisle kladeným bedněním. Z porovnání s podobným případem v díle L. Štěpána by se mohlo jednat o nezastropenou patrovou sušírnu plátna symbioticky propojenou s žentourovým pohonem mandlu v přízemí.²⁰⁰ Naznačují to dvě řady čtvercových oken na okapové straně a trojice větších obdélných oken v průčelí. V šindelové střeše je na okapové straně úzký a široký větrací otvor.

¹⁹⁸ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 274 Indikační skici, sign. 3089 HRA 34718400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-12] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

¹⁹⁹ VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2. vydání. Praha, 2007, str. 17. ISBN 978-80-247-1204-8.

²⁰⁰ ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část I. Technické a společenské stavby*. Zámrsk, 1991, str. 63. ISBN 80-90006-0-6.

4. 6. 3. Sušidlo lnu

Deštné v Orlických horách, vesnice položená východně od Dobrušky. Na nedatované kresbě je zachycena dnes již neexistující vrchnostenská technická stavba užívaná k sušení lnu.

Beer 15-15

Mapa SK 1840: k. o. Deštné (Deschney), objekt se na mapě nevyskytuje, výstavba se odehrála ve druhé polovině 19. století.²⁰¹

Charakteristika:

Na kresbě se nachází suširna lnu, v selském prostředí nazývaná pazderna. Budova je převážně zděná s roubeným spojovacím článkem propojujícím válcovou věž a předpokládanou zděnou tírnu lnu. Věž má kuželovitou střechu, ostatní napojené objekty mají střechu sedlovou s nestejnými střešními osami, přetaženou nad zápražím s viditelnými trámy pod střešním okrajem. Podobnost s plánem uveřejněným v díle L. Štěpána vybízí ke srovnání vnitřní dispozice; ve věži se patrně nalézá válcový sušící prostor, vyhříváný po obvodu topnými kanálky. Nacházely se zde „fochy“ pro rozložení schnoucího lnu, které nesl středový sloup na čepech, s nímž obsluha postupně otáčela.²⁰² Tento předpoklad snad potvrzuje komín, vyčnívající z okraje střechy. Věž je vybavena oknem a úzkými větracími otvory. Kamennou tírnu lnu propojuje s věží spojovací článek (sklad lnu?), rozdělený podle čitelné dělicí příčky do dvou dílů. Tato chodba je vybavena širokým větracím otvorem a dvoukřídlovými vraty. Obdélná okna mají běžné šestitabulkové členění.

²⁰¹ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-05-08] URL:

http://archivnimapy.cuzk.cz/cio/data/main/cio_query_01.html?mapno_cm=c1092-1

²⁰² ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část I. Technické a společenské stavby*. Zámorsk, 1991, str. 53. ISBN 80-90006-0-6. ŠTĚPÁN, Luděk. Drobné výrobní stavby jako památky vývoje techniky. In *Vesnické technické památky: Výrobní objekty*. Vysoké Mýto, 2003, str. 10-11. ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991, str. 227. ISBN 80-7031-660-8.

4. 6. 4. Kovárna

Krčín, městys Nového Města nad Metují. Na nedatované kresbě se podařilo zachytit kovárnu čp. 48 v průběhu stavebního vývoje. Horní obrázek ukazuje kresebnou rekonstrukci kovárny před rokem 1866, druhý po tomto datu se zakreslenými změnami. V současnosti na tomto místě stojí moderní rodinný dům.

Beer 37-19

Mapa SK 1840: k. o. Krčín (Krtschin), žlutě značený objekt leží na stavební parcele č. 75 volně na východním konci návsi, vstupní strana směřuje k jihu.²⁰³

Charakteristika:

Horní kresba představuje přízemní roubený dům se sedlovou střechou. Dispozice je pravděpodobně čtyřdílná; jako pracovní prostor kováře pravděpodobně sloužila přední část síně, jak naznačuje umístění přístřešku před vstupem. Ze střechy v místě síně vystupuje jediný široký komín, indikující ještě dymníkové řešení. Sedlová střecha nasazená na hambalkový krov je kryta došky.

Dolní kresba zachycuje upravenou kovárnu s přezděnou zadní částí, rozšířenou až pod okraj zápraží. Druhý komín naznačuje, že došlo k oddělení kovářského topeniště. Přední roubená část zůstala užší a je chráněna zápražím pod přetaženou střechou, přičemž střešní okraj vynáší tři sloupky. Sedlová střecha se svisle bedněným štítem je kryta šindelovou krytinou.

²⁰³ ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-05-08] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/3546-1/3546-1-003_index.html

4. 6. 5. Jirchářství a koželužna

Dobruška, městečko položené pod Orlickými horami. Na několika nedatovaných kresbách a pláncích je zachycena velmi zajímavá budova jirchářství čp. 43 (při přečíslování r. 1884 čp. zůstalo nezměněno, existuje dodnes). Mezi tímto domem a protějším čp. 3 existovala tzv. Horská brána, do roku 1820 uzavírající východní vstup do města. Brána byla napojena v místě původní světnice domu čp. 43, pojmenovaném U sv. Antoníčka. V polovině 19. století zde byla založena první přádelní škola ve městě, jež měla pozvednout úroveň domácího ručního přadláctví.²⁰⁴

Beer 22-046

Beer 47-11

²⁰⁴ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Praha – Litomyšl, 2008, příloha č. 145. ISBN 978-80-7185-926-0. MACH, Jiří (red.). *Procházky Dobruškou*. Dobruška, 2002, str. 19.

Foto autorka

Mapa SK 1840: k. o. Dobruška, nárožní červeně značený objekt leží na stavební parcele č. 27 v Kostelní ulici vedoucí ke kostelu sv. Václava. K dlouhému domu se podélně přimyká krátké a široké západní křídlo, na Beerových kresbách je to patrový dům.²⁰⁵

Charakteristika:

Na kresbách vidíme západní křídlo domu, stojící v nároží dvou ulic. Přízemní dům, který byl patrně postaven nejdříve, je vidět pouze ze dvora. Patrový zděný dům má v uličním průčelí valbovou střechu a polovalbu na druhé straně. Zděná světnice při nároží má také valbovou střechu. Kresba napovídá, že domy byly organicky propojeny hmotou i přetaženou střechou. Beerův plán vykládá poněkud složitější dispozici. Dlouhý přízemní dům propojovala s patrovým kratším domem přetažená střecha, úzký prostor mezi nimi byl nazýván síní. Dispozice přízemního domu obsahovala trojdílné jádro, ve třetím dvoutraktovém dílu komoru zároveň s dílnou, s napojenými třemi provozními a hospodářskými prostory. V místě čtvrtého dílu vystupuje ze střechy široký komín, napovídající provozní topeniště.

Patrový objekt obsahuje v obou podlažích redukováné dvoudílné bytové dispozice – vždy světnici se světničkou a kuchyní. Z kuchyně se vytápěla soustava kamen s pecí, vyhřívající obě obývací místnosti. Široký komín vystupující ze střechy v místě kuchyně indikuje pozůstatek dymníkového řešení.

Na kresbě ze dvora vidíme, že k okraji střechy přízemního křídla je připojena dřevěná konstrukce na sušení kůží, přístupná kolmým žebříkovým schodištěm s jedním zábradlím. Podobná sušící konstrukce existovala i na průčelí patrové budovy. Přístup byl řešen pavlačí

²⁰⁵ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96. ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-05] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

usazenou na konzolách, doplněnou profilovanými sloupky propojenými se stropnicemi. Do krovu byla upevněna kladka, s jejíž pomocí pracovníci vytažovali těžké kůže na pavlač.

Veškeré plochy střech pokrývá šindelová krytina. Obdélná okna v přízemní budově mají čtyřtabulkové členění, u patrové budovy šestitabulkové. V prostoru horního průčelí existuje nika se soškou sv. Antonína. Dvůr obklopuje zeď s vysokou půlkruhově zaklenutou bránou, dvoukřídlová svlaková vrata mají diagonálně skládanou lícovou vrstvu.

Pulice, vesnička položená západním směrem od Dobrušky. Nedatovaná kresba zachycuje velmi zajímavé objekty; koželužnu čp. 42 a hájovnu čp. 43. Obě budovy musely ve 20. století ustoupit novodobé výstavbě.

Beer 26-11

Výřez z IS SK

Mapa SK 1840: k. o. Pulice, žlutě značený objekt na stavební parcele č. 48 při jižním konci obce na levém břehu Zlatého potoka, ke němuž je orientován kolmo. Vstupem je orientován k jihovýchodu, pod ním se nachází vodní nádrž s hrází. K pozemku s domem čp. 42 se přimyká ještě jedna volná stavební parcela č. 629. Na sousední parcele č. 47 se nachází žlutě značený objekt hájovny. Vstupní stranou se dům obrací nevýhodně k severovýchodu, ale pravděpodobně obsahoval průchozí síň se vstupem do zahrady, tedy na jihozápad.²⁰⁶

Charakteristika:

Na perspektivní kresbě se nachází přízemní budova s valbovou střechou a s výrazným ústupkem v půdorysu. Jedná se o napojení dosud roubené obytné části „v kožichu“ k části již zděné, užívané jako dílna. Světnice se dosud chová tradičně vůči přesahu střechy nad trámové zápraží, zatímco síň a zejména zděná dílna v zadní části domu vůči staršímu obrysu vystupují až do okraje střechy. Vysoký, ve vrcholu kónicky se zužující, komín nad dílnou sloužil jistě koželužskému provozu. Provozní část je přístupná samostatnými dveřmi, po stranách se uplatňují větrací otvory. Komín patřící k otopnému zařízení vytápějící světnici je skryt asi za hřebenem, a malíř jej nezaznamenal. Komínek vystupující ze střechy příslušel zřejmě osvětlovacímu krbečku, umístěnému pravděpodobně na čelní stěně světnice mezi okny nebo visící ze stropu poblíž. Na celé konstrukci je nasazena valbová střecha se šindelovou krytinou. Výrazné trámy pod střešním okrajem, vytvářející kryté zápraží, mohly sloužit i jako sušáky na

²⁰⁶ NA Praha, Stablní katastr, DVD 274 indikační skici, sign. 3114 HRA 372018400; ČÚZK - Archivní mapy, *Stablní katastr* [cit. 2013-05-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/6281-1/6281-1-002_index.html

kůže, ale jejich předimenzovanost je spíše výsledkem kreslířovy neobratnosti. Okenní otvory jsou vybaveny trámkovými zárubněmi s parapetem a čtyřtabulkovým členěním výplní.

Za koželužnou stojí domek se stanovou střechou, který Beer popisuje jako panskou hájovnu čp. 43. Stanové střechy bývaly obvyklé spíše na církevních a případně městských objektech.

Pokud tedy tento typ střechy na hájovně byl, je to přinejmenším zajímavé.²⁰⁷

²⁰⁷ PANÁČEK, Michal. Stanové střechy a jejich krovy v českých zemích. In *Svorník: Sborník příspěvků z 3. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 8.-11. června 2004 v Muzeu Vysočiny v Třebíči: Krovy a střechy*. Praha, 2005, str. 905-106. ISBN 80-86562-06-9.

4. 7. Exkurz - interiéry

Pulice, vesnice položená západně od Dobrušky. Krčma jménem Zavadilka je sice v pramenech uváděna již koncem 16. století, ale popisovaná budova pochází spíše z přelomu 18. a 19. století. Pohostinská činnost byla zřejmě provozována kontinuálně, konec podnikání se datuje rokem 1887.²⁰⁸ Dům čp. 46 obsahuje velmi zajímavou dispozici s množstvím dokreslujících detailů. Pro celkový přehled byl autorkou vyhotoven situační náčrt. Budova sice stále existuje, ovšem ve značně zchátralém stavu. V brzké době je možno očekávat celkovou destrukci.

Beer 13-07

Výřez z IS SK

Mapa SK 1840: k.o. Pulice (Gross Pulitz), soubor žlutě značených objektů na stavební parcele č. 45 stojí na jižním konci obce na pravém břehu Zlatého potoka. Největší rozměr má dům hákovitě zalomeného tvaru se vstupní dvorovou stranou na západ, přičemž na východní straně byl patrně veřejný vstup do hostince. Na západní straně dvora existuje hospodářský objekt, zřejmě stodola. Podél obecní cesty je v místě brány úzký proužek. Na indikační skice (IS) je zaznamenána stavební změna, zalomená část půdorysu domu je prodloužena a vybarvena červeně. V místě brány zmizel žlutý proužek, ale přibyl pruh stejné barvy v jižní ose domu, pozice stodoly se nezměnila. Přestavba hlavní části domu zde není zaznamenána. Všechny objekty, kromě zmíněného hospodářského křídla, jsou značeny žlutě, jsou tedy spíše dřevěné.²⁰⁹

²⁰⁸ MACH, Jiří. *Procházky Dobruškou*. Dobruška, 2002, str. 33.

²⁰⁹ NA Praha, Stabilní katastr, DVD 262 Indikační skici, sign. 2836 HRA 9618400; NA Praha, Stabilní katastr, písemné operáty, sign. 2836 HRA 96; ČÚZK - Archivní mapy, *Stabilní katastr* [cit. 2013-04-07] URL: http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/1200-1/1200-1-003_index.html

Charakteristika kresby:

Na pravém břehu Zlatého potoka, vedle obecní cesty, stojí přízemní budova se sedlovou střechou s valbičkou. Konstrukce je v přední části roubená, zadní část domu zděná. Za hřebenem střechy vyčnívá široký komín, naznačující ještě dymníkové řešení kuchyně. Sedlová střecha mírně přesahuje přes zápraží, hambalkový krov potvrzují stropní trámy uplatňující se pod střešním okrajem. Krytina střechy je došková, ale okraje střechy zpevňují pásy šindelů. Štít s valbovým okosením je ve střední části svisle bedněný se dvěma okénky, v krajních polích bednění směřuje klasovitě vzhůru. Vstup má segmentové zaklnutí nadsvětlíku a dřevěnou výplň, okna jsou členěna čtyřmi tabulkami. Přední část pozemku obklopuje ohradní kamenná zeď s pilířovým vjezdem, pilíře jsou ukončeny kamennými šíškami. U zadní stěny budovy stojí krytý dřevěný přístřešek, patrně k letním posezením, s nímž sousedí bedněná chatka, snad letní výčep. Přes ohradní zeď proti domu je stále ještě rozeznatelná stodola ve stejné situaci jako na mapách stabilního katastru.

Charakteristika domu v současném stavu:

Na fotografiích vidíme přízemní budovu se sedlovou střechou. Konstrukce byla původně celá dřevěná, nyní je převážně zděná, roubená zůstala pouze světnice – bývalý šenk. Dispozice byla patrně trojdílná s obvyklou sestavou světnice, síně a dvoutraktové komorové části. Na tuto dispozici se v místě komory kolmo napojovala hospodářská část. Postupná zděná přestavba znamenala i změnu dispozice; úzká chodba propojila původní trojdílné jádro s další dvoutraktovou obytnou částí, v prvním traktu zaklenutou dvěma poli placek do pasu, ve druhém jen jedním polem placky. Podle švu spojení obou zdí se za tento pátý díl až později napojil zděný chlév zaklenutý čtyřmi plackami na středový sloup. Naposledy proběhla přístavba pilířové stodoly koncem 19. či na počátku 20. století. Popis interiéru se bude nadále věnovat pouze části zaznamenané na kresbě.

Krov nad původním trojdílným jádrem je nyní vaznicový se stojatými stolicemi a nadezdívkou. Z hliněného násypu podlahy půdy vyčnívají ruby kleneb a šev nad zděným prostorem mezi kuchyní a předsíní, ve kterém se skrývá sopouch z udírny do tahového komína. Na půdě šenku později existovala sýpka, jak napovídá vnitřní obednění a ležatě obdélné větrací otvory v nadezdívce. Prkenná podlaha této sýpky byla založena na starých fošnách, kladených na sraz.

Vstupní síň

Síň je rozdělena na dvě části, kuchyni a předsíň zaklenutou plackou s přízedními pasy – zde je veřejný vstup z východní strany domu. Vpravo se vcházelo po točitých schodech do krovu, ještě dále vpravo je v hlubokém záklenku zazděný vstup do komory. Vlevo existuje také zazděný vstup do šenku. Více než metr široký, zděný a průchozí prostor dělí kuchyni od síně, tudý se také vchází do sklípku pod šenkem.

Kuchyně

Kuchyně, zaklenutá plackou, je vybavena několika topeništi; pecí, udírnou a kamny. Před vylehčovací nikou pece je přizděna mladší přístavba s nakládacími otvory a kouřovými odtahy, a s tahovým komínem. Do komína se napojují sopouchy novějších topidel z obou vedlejších komor; sporáku a patrně mobilních kamen. Udírna měla dole nakládací otvor a nahoře prostor zřejmě na zavěšení uzenin. Dým z udírny byl veden vodorovným sopouchem v horní části zdi do tahového komína. Okénko vedlo do předsíně, zřejmě pro kontrolu přicházejících hostí. Vpravo je ve zdi dělicí kuchyni od šenku odkládací nika s dřevěnými poličkami, býval to nakládací otvor kamen vyhřívajících světlici - šenk.

Nádrž na vodu

Ve zdi kuchyně se nalézá nádrž na vodu prostupující touto zdí do chodby. V chodbě, těsně u vchodu, se monolit nádrže směrem vzhůru zužuje a stoupá až do stropu. Nabízí se domněnka, že zde mohl být nějaký způsob odtoku vody z úžlabí do nádrže. Zrovna v tom místě je střecha rozbitá, nebylo tedy možné nic zjistit. Nad nádrží je záklenek, býval tu snad původní vstup ze dvora. Na levé straně se nachází šikmo situované větrací okénko s kovanou mříží.

Roubený šenk

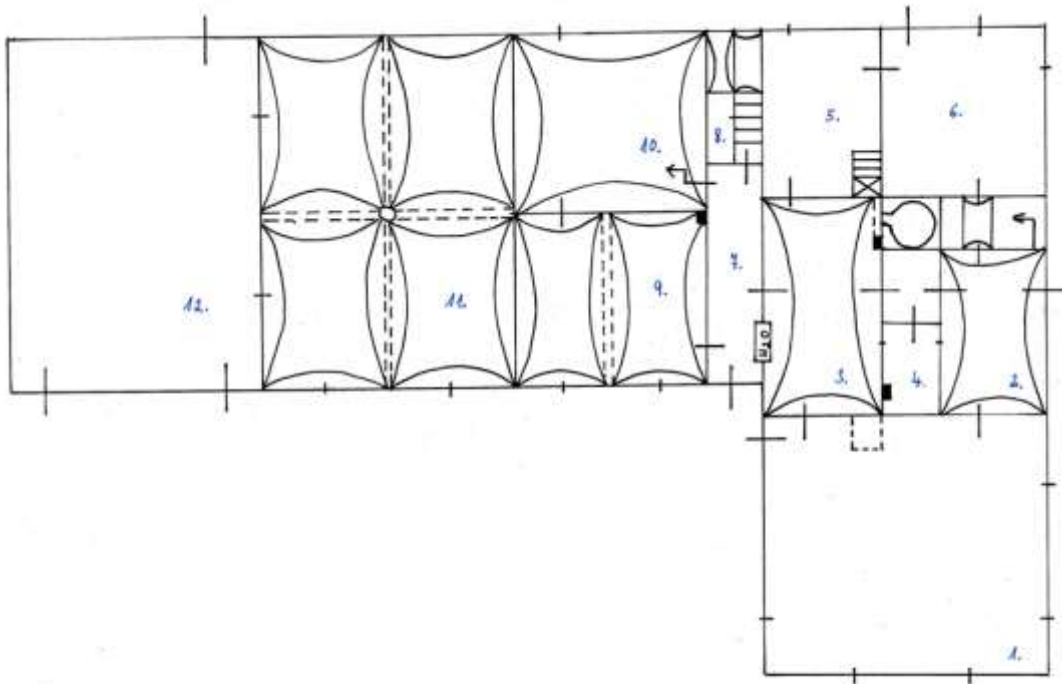
Šenk je vybaven trémovým stropem s deskovým záklopem kladeným „na sraz“, který podpírá průvlak. Destrukce podlahy odkrývá její konstrukci; podlaha, která byla zároveň stropem nad sklepem, je tvořena fošnami přibitými na polštáře z kuláčů v násypech. Proti bočnímu vstupu ze dvora existují dnes betonové schody, šenk byl tímto řešením zmenšen o necelé dva metry. U dveří do kuchyně je instalována kolejnička – patrně na zavěšení zvonku. Mezi okny a při nároží jsou stěnové kleštiny sloužící k upevnění stěnových trámů, tak, aby nemohly vybočit ze své pozice.

Komory

Plochostropé komory se nacházejí ve třetím dílu půdorysu. V komoře ve druhém traktu jsou zazděné venkovní dveře a zazděný vstup do předsíně, který je rozeznatelný pouze jako obrys v omítce. V přední komoře je umístěn zděný sporák, původně s troubou, dnes čitelnou pouze podle stop v omítce. Na místě sporáku stála původně kamna; nika, provedená ve zdi kuchyně i komory napovídá, že zde byl nakládací otvor těchto kamen. Ve druhé stěně komory je mělká, ale široká nika ve stěně nad sklípkem, zřejmě pozůstatek po provedené přestavbě domu.

Situační náčrt hostince čp. 46

1. světnice – šenk
2. předsíň
3. kuchyně
4. vstup do sklepa pod šenkem
5. komora se sporákem
6. zadní komora
7. chodba
8. sklípek
9. zadní světnice
10. zadní světnice
11. chlév
12. stodola

5. Závěr

Stává se, že vizionář je považován za hlupce či blázna a jeho názory jsou vysmívány. Přesně to prožil i Alois Beer v malém podorlickém městě Dobrušce. Znevažován byl nejen sousedy, ale i svou rodinou. Nutno podotknout, že Beer k tomuto náhledu na svou osobu notně přispíval svárlivou povahou. Hádal se s nejbližšími sousedy, s bratrem Františkem a jeho ženou, i se svými dětmi. Ke konci života rezignoval a svůj stesk a frustraci si vyléval jen na stránkách své kroniky. Zemřel v péči jediné přeživší dcery Ludmily.

Jeho dílo bylo po pár desítkách let vyzdviženo na piedestal insitního umění. Josef Čapek nebo Vladislav Vančura nešetřili chválou na kreslířské nadání dříve nepochopeného lidového umělce. Alois Beer se ve své kategorii zařadil mezi uznávané tvůrce. Zabýval se popisováním světa kolem sebe, vkládal do svých zápisků poznatky z četby beletrie, bible, cestopisů i dobových časopisů a magazínů. Velkou část jeho zápisků tvoří cestopisy, ať už jsou to záznamy ze skutečných cest či fiktivní cestopisy, kterými si zřejmě kompenzoval touhu po dalekých krajích. Beerovo dílo zdaleka není beze zbytku vyčerpáno, mnohé poznatky by mohli využít další badatelé, např. z oblasti etnografie.

Kresby tradiční architektury, obsažené nemalou měrou v Beerově díle, jsou cenné svou kvalitou a přesností záznamu. Lidová architektura zde představuje průřez stavební tvorbou Podorlicka a Orlických hor. Průběžným pátráním bylo zjištěno, že reálné předlohy kreseb většinou již dávno neexistují nebo jsou zásadním způsobem přestavěny. Práce tedy zaznamenává zmizelé stavební dějiny jednotlivých vesnic a městeček v regionu Podorlicka a Orlických hor. Stavby, které získaly nějaký stupeň památkové ochrany, většinou existují dodnes, nezřídka v původní podobě.

Resumé

Práce začíná popisem životní pouti soustružníka a malíře Aloise Beera. Přestože se vyučil soustružníkem, tíhnul k méně pragmatickému povolání, chtěl být malířem. Toto přání se mu vyplnilo až po ukončení soustružnické kariéry v 80. letech 19. století. Postupně svými zápisky a kresbami zaplnil tři a půl tisíce stran ve více než sedmdesáti sešitech. Jeho kresby zachycují pestrý kolorit končícího 19. století; maloval stavby lidové i panské, kostely a zámky, kapličky a usedlosti, ale i přírodní krásy, zvířata, různé předměty a také muže a ženy v nejrůznějších situacích a činnostech. Tradiční venkovské stavitelství je zde zastoupeno měrou vrchovatou, bylo tedy možno pořídit katalog s objekty reprezentujícími tento typ architektury. Nejde pouze o usedlosti a chalupy, ale i o technické výrobní stavby a vybavení vesnice. Časový sled první části katalogu postupuje v rámci možností od nejstarších roubených objektů k mladším zděným budovám. Vývoj lidového stavitelství zde byl rozebrán s ohledem na architektonickou tvorbu regionu Orlických hor a Podorlicka.

Summary

The thesis begins with the description of the life of woodturner and painter Alois Beer. In spite of the fact that he completed his apprenticeship as woodturner he tended towards a less pragmatic profession, he wanted to become painter. His wish came true only after the end of his woodturning career in the 1880s. He gradually filled more than three and a half thousand pages in more than seventy notebooks with his drawings and notes. His drawings depict the manifold colouring of the end of the 19th century; he painted country as well as manor houses, churches, castles, chapels and homesteads, but also beauties of nature, animals, various objects, and also men and women in various situations and actions. The traditional vernacular architecture is depicted to a large extent in his works which made it possible to make out a catalogue with objects representing this type of architecture. There are not just homesteads and cottages but also technical manufacturing buildings and village equipment. The time scale of the catalogue goes from the oldest timbered houses to younger brick buildings. The historical development of the vernacular architecture is depicted with reference to the architectural works of the Orlické hory foothills region.

Literatura a prameny

Prameny archivní:

NA Praha, fond Stabilní katastr, Hradecko

KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, Archivní sbírka, fond Alois Beer

KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, sbírka CD-ROM č. 8 – HEJZLAR, Josef. Kronika mlýnů na Zlatém potoce a jeho přítocích, rkp., 1962.

KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, sbírka CD-ROM č. 119 – MAISNER, Jaroslav. Staré mlýny v Orlických horách, rkp., 1962.

KZMD – Vlastivědné muzeum Dobruška, Archivní sbírka, fond Dobruška ve starých fotografiích

SOkA Náchod, fond OKÚ Nové Město n/M, Vodní knihy

SOkA Rychnov n/K, fond Rudolf Zrůbek

SOkA Rychnov n/K, fond OZ Opočno

SOkA Rychnov n/K, fond AM Dobruška

Prameny vydané:

ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část I. Technické a společenské stavby*. Zámorsk, 1991. ISBN 80-90006-0-6.

ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů. Část II. Sídla, domy a zemědělské stavby*. Zámorsk, 1995. ISBN 80-900006-0-6.

ŠKABRADA, Jiří; EBEL, Martin. *Původní plánová dokumentace lidové architektury (Materiály k dějinám architektury I)*. ČVUT, Praha, 1996. ISBN 80-01-01518-1.

Internetové zdroje:

ČÚZK – Archivní mapy, *Stabilní katastr*, URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>

JURÁSEK, Jan. *Digitální kronika obce Pohoří*. URL: <http://www.obecpohori.cz/kronika/>

NOVOMĚSTSKÝ KURÝR: *Co napsali představitelé obce o Skalce r. 1939*.

URL: <http://www.novomestskykuryr.info/011160region%20nove%20mesto%20nad%20metuji-skalka.html>

Literatura:

ANDERLE, Jan; JEŽEK, Martin; ZAVŘEL, Jan. Průzkum selské usedlosti čp. 2 v Sakách na Slánsku. In *Průzkumy památek* 1, 2000, str. 43-65. ISSN 1212-1487.

AUSOBSKÝ, Antonín. *Základy tvarosloví české lidové architektury*. Praha, 1954.

BAHENSKÁ, Marie; WOITSCH, Jiří. (eds.). *Josef Vařeka české etnologii: (Výbor studií vydaných k 80. narozeninám)*. Praha, 2007. ISBN 978-80-85010-98-5.

BALÁŠ, Emanuel. K problému vzniku a vývoje stodoly se zvláštním zřetelem k polygonálním stodolám v českých zemích. In *Český lid* 57, 1970, str. 5-15.

BLÁHA, Jiří et al. *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. Praha, 2005. ISBN 80-86516-18-0.

BLÁHA, Jiří et al. (reds.). *Svorník: Sborník příspěvků ze 3. konference stavebně historického průzkumu uspořádané 8. – 11. června v Muzeu Vysočiny v Třebíči. Krovky a střechy*. Praha, 2005. ISBN 80-86562-06-0.

BLÁHA, Jiří et al. (reds.). *Svorník: Sborník příspěvků ze 4. konference stavebně historického průzkumu uspořádané 31.5 – 3.6. 2005 v Poděbradech. Poznávání a dokumentace staveb*. Praha, 2006. ISBN 80-86562-07-7.

BRICHOVÁ, Alena. Zpráva o výzkumu současného stavu lidové architektury v obci Valské Doly. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 13, 2005, str. 333-334. ISBN 80-86076-40-74.

BROUČEK, Stanislav a kol. *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha, 1996. ISBN 80-85916-12-6.

BUREŠ, Pavel et al. *Památková ochrana historických vesnic v České republice*. Praha, 1996. ISBN 80-902096-2-9.

DAVID, Petr; SOUKUP, Vladimír. *555 památek lidové architektury České republiky*. Praha, 2000. ISBN 80-7011-674-9.

DOBERSKÝ, Josef. Půdorysy vesnic na Dobrušsku. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 6, 1994, str. 393-409.

DOSTÁL, Petr et al. Průzkum usedlosti čp. 33 v Sádce u Poličky. In *Průzkumy památek* 9, 2002, str. 61-81. ISSN 1212-1487.

EBEL, Martin; ŠKABRADA, Jiří; DOSTÁL, Petr. Zděná klasicistní přestavba vesnice Loubí po požáru roku 1843. In *Průzkumy památek* 1, 1997, str. 63-97. ISSN 1212-1487.

EBEL, Martin; ŠKABRADA, Jiří. Projekty vesnických staveb v 19. století a jejich realizace. In *Průzkumy památek* 2, 2002, str. 147-152. ISSN 1212-1487.

- EBEL, Martin; ŠKABRADA, Jiří. Stavebně historický průzkum domu čp. 22 ve Zbečně (tzv. Hamounův statek). In *Průzkumy památek* 1, 1994, str. 5-20. ISSN 1212-1487.
- EBEL, Martin. Stabilní katastr – informační souhrn. In *Dějiny staveb 2004*. Plzeň, 2005, str. 5-14. ISBN 80-8659-66-21.
- FLESAR, Antonín. *Popis okresu opočenského*. Hradec Králové, 1895.
- HÁJEK, Václav. *Architektura: Klíč k architektonickým slohům*. Praha, 2000. Dotisk 2005. ISBN 80-7169-722-2.
- HÁJEK, Václav a kol. *Lidová stavení: Opravy a úpravy*. Praha, 2001. ISBN 80-247-9054-8.
- HANÁKOVÁ, Jana. Zpráva z terénního výzkumu lidových staveb v Bačetíně. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 13, 2005, str. 335-336. ISBN 80-86076-40-74.
- HAUSEROVÁ, Milena et al. (reds.). *Svorník: Sborník příspěvků ze 2. konference stavebně historického průzkumu 3. – 6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře*. Praha, 2004. ISBN 80-86562-03-4, ISSN 1802-8128.
- HLADKÝ, Ladislav. Několik poznámek k počátkům města Dobrušky a k jejím opevněním. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací (Opočenský sborník)* 11, 2001, str. 112-120. ISBN 80-86076-28-8.
- HLADKÝ, Ladislav. Alois Beer: Lituji, že nejsem básník... In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 5, 1973, str. 322-325.
- HLADKÝ, Ladislav; Václav Matouš. Historické vymezení Orlických hor a Podorlicka. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 1, 1968, str. 20-26.
- HLAVAČKA, Milan. *Jubilejní výstava 1891*. Praha, 1991. ISBN 80-901016-0-7.
- HORKÁ, Hana. Výzkum lidového stavitelství náchodského okresu. In *Náchodsko od minulosti k dnešku*. Náchod, 1987, str. 115-138.
- HORKÁ, Hana. Formy zděné lidové architektury na území náchodského okresu. In *Náchodsko od minulosti k dnešku* 3, 1989, str. 165-189.
- HOŠEK, Jiří; MUK, Jan. *Omítky historických staveb*. Praha, 1989. ISBN 80-04-23349-X.
- JÖNDL, Jan Filip. *Poučení o stavitelství pozemním vůbec a zvláště vzhledem na privátní a obecní stavení ve venkovských městech, městečkách a staveních*. Praha, 1840.
- KOLEKTIV. *Vesnický dům 16. a 17. století*. ČVUT Praha, 1992. ISBN 80-01-00781-2.
- KOLEKTIV. *Sborník ze semináře: Vesnická architektura 1. poloviny 20. století, výzkum, dokumentace, ochrana*. Praha, 2008. ISBN 978-80-87104-31-6.
- KOSAŘ, Martin. Středověká kolonizace na horním toku Bělé v Orlických horách. In *Orlické hory a Podorlicko* 16, 2009, str. 67-108. ISSN 0475-0640.

- KOSAŘ, Martin. Neznámý hrad v Dobrušce na kresbě Aloise Beera. In *Orlické hory a Podorlicko* 18, 2011, str. 100-109; 211-217. ISSN 0475-0640.
- KOUŘÍM, Miloslav; REMEŠ, Rudolf. Cihly ze železářské strusky, neobvyklý stavební materiál na Skuhrovsku. *Panorama: Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 7, 1999, str. 95-97. ISBN 80-902420-3-0.
- KRACÍKOVÁ, Lucie (red.). *Svorník: Sborník příspěvků ze 1. konference stavebně historického průzkumu 4. – 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Praha, 2003. ISBN 80-86562-00-X.
- KRAMAŘÍK, Jaroslav. Dvě ukázky podrobných popisů venkovských staveb z první poloviny minulého století. In *Český lid* 56, 1969, str. 239-240.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. I. díl. A- G, Praha, 1996. ISBN 80-85983-13-3.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Kolín - Miro, Praha, 1998. ISBN 80-85983-14-1.
- KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: Historie a architektonické památky Pocipliní*. Kn. 1. Hradec Králové, 1995. ISBN 80-901906-0-X.
- KUČA, Karel. Obraz architektury 19. a 20. století ve vesnickém stavitelství Pocipliní (Chlumecko a Novobydžovsko). In *Národopisné aktuality* 25, č. 2, 1988, str. 245-261.
- KUČOVÁ, Věra; BUREŠ, Pavel. *Principy péče o lidové stavby*. Praha, 1999. ISBN 80-86234-07-X, ISSN 1210-5538.
- KUČA, Karel; KIBIC, Karel. *Novostavby v památkově chráněných sídlech*. Praha, 2004. ISBN 80-86234-454-1.
- KUČA, Karel; KUČOVÁ, Věra. *Principy památkového urbanismu*. Praha, 2000. ISBN 80-86234-15-0.
- KYPTA, Jan; ŠULC, Jaroslav; VESELÝ, Jan. Pozdně gotické kamenické prvky ve venkovských usedlostech na Nymbursku: Průzkumy vybraných usedlostí v lokalitách Vykáň, Černíky a Kounice. In *Průzkumy památek* 12, 2005, str. 97-120. ISSN 1212-1487.
- LIEBSCHER, Karl. *Čechy: Společnou prací spisovatelův a umělcův českých. Díl. 5. Orlické hory. Stěny*. Praha, 1890.
- LIPANSKÁ, Eduarda. *Historické klenby*. Praha, 1998. ISBN 80-902076-1-8.
- LANGER, Jiří; VAŘEKA, Josef. *Naše lidové stavby*. Praha, 1983.
- MACH, Jiří (ed.). *Alois Beer: kronikář, písmák a malíř*. Dobruška, 2005.
- MACH, Jiří (red.). *Procházky Dobruškou*. Dobruška, 2002.

- MACH, Jiří. Vesnice na Dobersku v kronice Aloise Beera. In *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 18, 2010, str. 55-62. ISBN 978-80-86483-37-5.
- MACH, Jiří. Stavební vývoj a památky Dobrušky. In *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 4, 1996, str. 45-62. ISBN 80-901846-3-4.
- MACH, Jiří. Dobruška a jeho památky. In *Náchodsko od minulosti k dnešku* 4, 2002, str. 111-117. ISBN 80-238-8851-X.
- MACH, Jiří. Památky na Dobersku. In *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 2, 1994, str. 17-28. ISBN 80-901846-1-8.
- MAREŠ, Václav; PEŠKA, Rostislav. Historický vývoj města Opočna. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací 11 (Opočenský sborník)*, 2001. ISBN 80-86076-28-8.
- MATOUŠ, Václav. *Ortel podle práva: Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364-1765*. Dobruška – Rychnov n/K, 1997. ISBN 80-86076-01-6.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980.
- MENCL, Václav. *Dřevěné kostelní stavby v zemích českých*. Praha, 1927.
- MICHL, Karel (ed.). *Alois Beer: Památnosti mého podomování*. Hradec Králové, 1978.
- MICHL, Karel (ed.). *Alois Beer: Na vandru*. Praha, 1973.
- MICHL, Karel (ed.). *Nevděk*. Dobruška, 1936.
- MICHL, Karel; SKŘEČEK, Rudolf. (eds.). *Lituji, že nejsem básník...* Praha, 1970.
- MÜLLER, Pavel; KOHOUT, Jaroslav; TOBEK, Antonín. *Tesařství: Tradice z pohledu dneška*. Praha, 1996. ISBN 80-7169-413-4.
- NEKUDA, Vladimír. *Pfaffenschlag: Zaniklá středověká ves u Slavonic*. Brno, 1975.
- NOVÁKOVÁ, Tereza. O lomenicích statků, chalup a baráků na Litomyšlsku, o nápisech a ozdobách na nich. In *Český lid* 5, 1896.
- NOVÁKOVÁ, Tereza. Východočeské lomenice. In POLÍVKA, Jiří. (red.). *Národopisný sborník československý* X. Praha, 1904, str. 12-41.
- PAVLÍČKOVÁ, Tereza. *Malé mechanické tkalcovny v povodí Zlatého potoka v Orlických horách*. Dobré, 2009. ISBN 978-80-86483-35-1.
- PODZIMKOVÁ, Kateřina. Lidová architektura v Javornici. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 14, 2007, str. 201-225. ISSN 0475-0640.
- PROCHÁZKA, Lubomír. K dílu Aloise Beera. In *Český lid* 71, 1984, str. 48-49.
- PROCHÁZKA, Lubomír. Formy bydlení zemědělského dělnictva v okolí České Skalice. In *Český lid* 68, 1981, str. 209-215.

- PROUSEK, Jan. *Dřevěné stavby starobylé roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách*. Praha, 1985.
- PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Praha – Litomyšl, 2008. ISBN 978-80-7185-926-0.
- REJZEK, Jiří. *Lidová etymologie v češtině*. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1649-0.
- REMEŠ, Rudolf. O lidových stavbách v Bystrém. In *Panorama: Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 6, 1998, str. 3-16. ISBN 80-901846-9-3.
- RYKL, Michael. Příspěvek k výzkumu středověkých vesnic. In *Průzkumy památek* 14, 2007, str. 33-66. ISSN 1212-1487.
- SLAVÍK, Jiří. Církevní architektura v Podorlicku. In *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Rychnov n/K, 2000. ISBN 80-901757-7-5.
- ŠEFCŮ, Ondřej; ŠTUMPA, Bohumil. *100 osvědčených stavebních detailů: Tradice z pohledu dneška*. Praha, 2010. ISBN 978-80-247-3114-8.
- ŠKABRADA, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha, 2003, 2007. ISBN 80-7203-548-7.
- ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: Architektura českého venkova*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-082-5.
- ŠKABRADA, Jiří et al. *Holašovice: Vesnická památková rezervace*. Praha, 2010. ISBN 978-80-87073-32-2.
- ŠKABRADA, Jiří. Zajímavosti vývoje krovů v období velkých změn jejich soustav v 16. a 19. století (jako ilustrace obecnějších trendů reálných dějin architektury). In *Profesorské přednášky* 16. Praha, 2004. ISBN 80-01-03151-9.
- ŠKABRADA, Jiří. Dům jako sestava trojdílných bytů (k možnostem typologického uspořádání středověkého domu). In *Průzkumy památek* 1, 1998, str. 33-41. ISSN 1212-1487.
- ŠKABRADA, Jiří. K pochopení původní struktury některých typů středověkých domů na široké parcele. In *Průzkumy památek* 1, 1996, str. 41-47. ISSN 1212-1487.
- ŠKABRADA, Jiří; SYROVÁ, Zuzana. Dům čp. 171 v Čisté u Litomyšle. In *Archaeologica historica* 14, 1989, str. 325-336.
- ŠPLÍCHAL, Václav; ŠŮLA, Jaroslav. *Křehká krása z Orlických hor: Sklo, sklárny a skláři Orlických hor a Podorlicka*. Rychnov n/K, 2004. ISBN 80-903463-1-6.
- ŠTĚPÁN, Luděk; VAŘEKA, Josef. *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech*. Hradec Králové, 1991. ISBN 80-7031-660-8.
- ŠTĚPÁN, Luděk. Lidové stavby Orlických hor a Podorlicka ve stavebních plánech. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 8, 1996, str. 138-140. ISBN 80-900902-4-9.
- ŠTĚPÁN, Luděk. Drobné výrobní stavby jako památky vývoje techniky. In *Vesnické technické památky: Výrobní objekty*. Vysoké Mýto, 2003, str. 10-11.

- ŠTĚPÁN, Luděk a kol. *Chrudimsko: Utváření venkovských sídel*. Chrudim, 2001. ISBN 80-902257-6-4.
- ŠTĚPÁN, Luděk. *Chalupy, zemědělské a technické stavby lidu na Chrudimsku*. Pardubice, 1987.
- ŠTĚPÁN, Luděk. *Lidové stavitelství Chrudimska*. Pardubice, 1988.
- ŠTĚPÁN, Luděk a kol. *Chrudimsko: Ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim, 2003. ISBN 80-902257-8-0.
- ŠTĚPÁN, Luděk; KŘIVANOVÁ, Magda. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách I. (historie a technika vodních a větrných mlýnů, hamrů, pil, valch, olejen a stoup)*. Praha, 2000. ISBN 80-7203-254-2.
- ŠTĚPÁN, Luděk; URBÁNEK, Radim; KLIMEŠOVÁ, Hana a kol. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách II*. Praha, 2008. ISBN 978-80-257-0015-0.
- ŠTĚPÁN, Luděk; KŘIVANOVÁ, Magda. *Lidové stavitelství východních Čech*. Hradec Králové, 2001. ISBN 80-86472-04-3.
- ŠTĚPÁN, Luděk. Chalupa čp. 20 v Honbicích na Chrudimsku. (nejstarší stávající dům bezzemka na Chrudimsku) In *Chrudimské vlastivědné listy* 5, č. 2, 1996, str. 12.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Ke klasicistním štítům lidového domu zemědělského ve východních Čechách. In *Východní Čechy*, 1964, str. 115-128.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Klasicistní štíty v lidové architektuře ve východních Čechách. In *Český lid* 55, 1968, str.150-155.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. K problematice vzniku a využití síně v zemědělském domě komorového typu. In *Vědecké práce zemědělského muzea* 28, 1989-1990, str. 239-255.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Lidové stavitelství Orlických hor ve vztahu k sousedním krajinám. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 5, 1973, str. 155-163.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Vývoj stodol v širší oblasti Královéhradecka a Orlických hor. In *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*, 1965, str. 117-125.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. K problematice roubeného zemědělského domu s podsíní ve východních Čechách. In *Český lid* 56, 1969, str. 295-300.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Lidová architektura Dokské a Jičínské pahorkatiny: K 90. výročí Národopisné výstavy československé. In *Zemědělský kalendář*. Praha, 1985, str. 152-163.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Zemědělský lidový dům v Orlických horách. In *Vědecké práce československého zemědělského muzea* 10, Praha, 1971, str. 119-142.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Sýpky v Orlických horách. In *Český lid* 47, 1960, str. 19-23.

- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Regionální formy ozdobných lomenic v Československu a jejich problematiky. In *Český lid* 57, 1970, str. 141-147.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Lidový dům Polabí. In *Český lid* 59, 1972, str. 29-40.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. K problematice kabřince v Československu. In *Český lid* 55, 1968, str. 223-226.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Lidové stavby a nová socialistická vesnice. In *Český lid* 47, 1960, str. 130-136.
- ŠŮLA, Jaroslav. Neznámá mapa Orlických hor. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 6, 1974, str. 369-370.
- ŠŮLA, Jaroslav. Literatura o kronikách, kronikářích a kronikářství v Podorlicku. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 5, 1973, str. 335-345.
- TREJTNAR, František. Přeměna panského dvora na ves Bubeneč. In *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 8, 2000, str. 91-98. ISBN 80-902420-5-7.
- TREJTNAR, František. Lidová architektura a umění v Orlických horách. In *Panorama: z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří* 9, 2001, str. 89-93. ISBN 80-902420-8-1.
- URBÁNEK, Radim. *Dřevo, hlína, opuka: Lidové stavitelství na Vysokomýtsku*. Vysoké Mýto, 2004. ISBN 80-239-4008-2.
- URBÁNEK, Radim. Technologické vybavení mlýnů na příkladech z okresu Rychnov nad Kněžnou. In *Orlické hory a Podorlicko: Sborník vlastivědných prací* 16, 2009, str. 143-160. ISSN 0475-0640.
- VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav. *Lidová architektura: Encyklopedie*. 2 vydání. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-1204-8.
- VAŘEKA, Pavel. *Archeologie středověkého domu: Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. I. 6. – 15. století*. Plzeň, 2004. ISBN 80-903412-0-9.
- VINAŘ, Jan a kol. *Historické krovy: typologie, průzkum, opravy*. Praha, 2010. ISBN 978-80-247-3038-7.
- ZRŮBEK, Rudolf. Poutní místa v kraji Orlických hor. In *Křesťanství v Podorlicku*. Rychnov n/K – Dobruška, 2000, str. 201-206.
- ŽIŽKA, Jan. Budovy chlévů s příčným uspořádáním stání z 2. poloviny 19. století. In *Průzkumy památek*. 12, 2005, str. 183-195. ISSN 1212-1487.